De oorsprong der Kaapsch-Hollandsche volksoverleveringen

F.Th. Schonken

editie D. Fuldauer

bron
F.Th. Schonken, *De oorsprong der Kaapsch-Hollandsche volksoverleveringen* (ed. D. Fuldauer). Swets & Zeitlinger, Amsterdam 1914

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/scho145oors01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

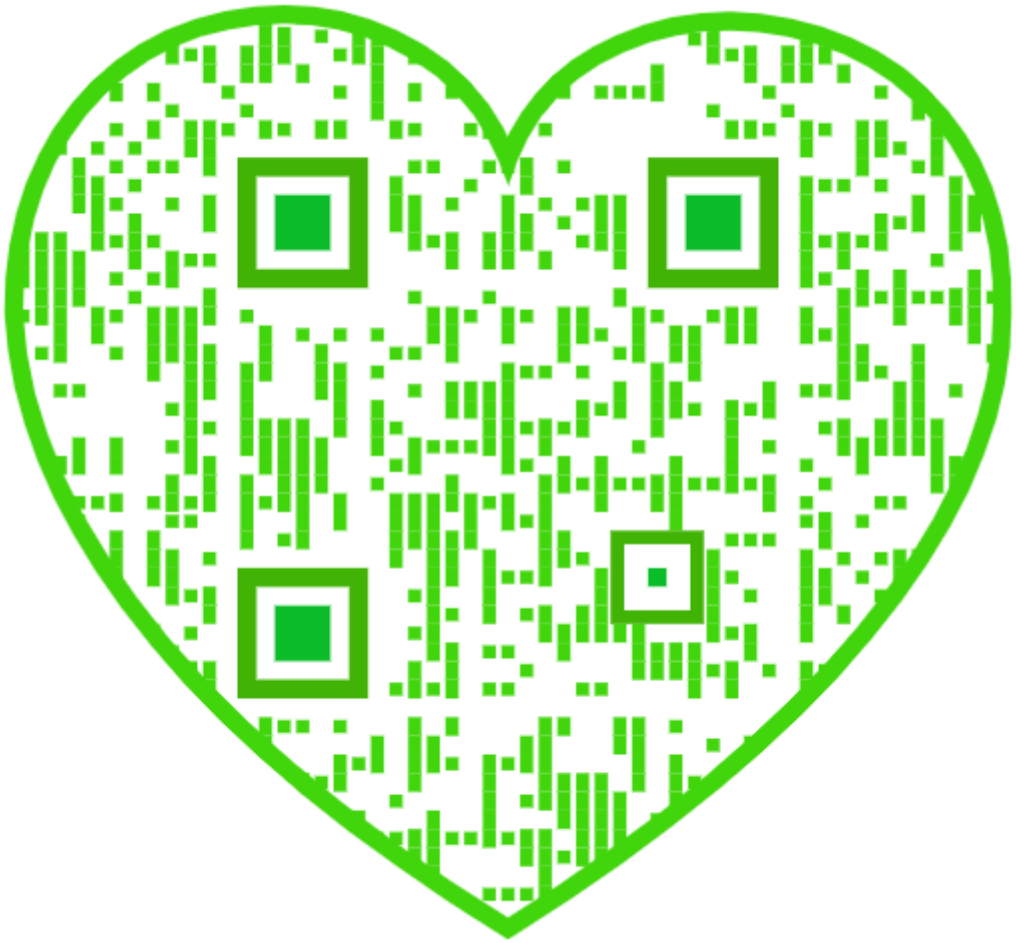

F. THEOPHILUS SCHONKEN.
Geb. 3 Mei 1879 te Greyton, overl. 25 Jan. 1909 te Leipzig.

F. Theophilus Schonken
In Memoriam.

'Het zal nu vier jaren geleden zijn, dat THEO SCHONKEN mij voor de eerste maal bezocht en het voornemen te kennen gaf, een monographie over de volkseigenaardigheden van zijn Afrikaansch vaderland saam te stellen. Sedert dien had hij zich onafgebroken aan deze taak gewijd. Met de geestdrift der jeugd had hij de nationale beteekenis van het onderwerp ingezien; alle getuigenissen van het Afrikaansch - Hollandsche volksleven, welke reeds opgeteekend waren, trachtte hij op te sporen. Hij zond vraag-brieven naar zijn landgenooten of vroeg hun, nu eens over dit, dan weer over dat, om inlichting. Reeds spoedig was hij tot de overtuiging gekomen, dat de Kaap-Hollanders niet meer het zuivere volkskarakter vertegenwoordigden, dat zij eens uit het vaderland hadden medegebracht. De slavendienst der Maleiers, door hun handelsvrienden uit het verre Azië ingevoerd, de veelzijdige aanraking met de inboorlingen van Afrika, in het bizonder met de Hottentotten, de immigratie der Franschen en later het verkeer met de Duitschers en Engelschen waren niet zonder invloed gebleven op het volksleven van den Nederduitschen stam. Door zulke waarnemingen werd SCHONKEN gedwongen, zijn gezichtskring uit te breiden en het karakteristieke der volksstammen na te gaan, met welke de Kaap-Hollanders in vroegeren of lateren tijd, in meerdere of mindere mate, in weder-

zijdsch verkeer hebben gestaan. Hij vergenoegde er zich niet mede, de feiten alleen vast te stellen, doch hij ging deze, zoo mogelijk, tot hun oorsprong toe na en wist hierbij nationaal volkseigendom scherp van wat ingevoerd was te scheiden. Zoo schiep hij een geschiedenis van het volkswezen zijner landslieden. Vaak ben ik tijdens onze gesprekken in de gelegenheid geweest, het in hem te bewonderen, met welk een liefde hij zich aan dezen arbeid gaf, met welk een geestkracht hij alle moeilijkheden, die hem het gebrek aan mondelinge bronnen en litteraire hulpmiddelen bereidde, trachtte te overwinnen. Ook de ernstige ziekte, die hem herhaaldelijk aan het bed gekluisterd hield, deed hem zijn plan niet opgeven; in zijn wetenschappelijke bezigheid vond hij troost voor zijn lijden. Zoo had hij dan zijn werk ten einde gebracht en het ter verkrijging der doktorale waardigheid in de philosophie aan de universiteit van Leipzig ingediend, toen hem zijn ziekte op de krankensponde nederwierp, waarvan hij niet weder zou opstaan. Hij mocht de vreugde niet smaken, de laatste hand te leggen aan het werk zijner jeugd en het gedrukt vóór zich te zien. In den bloei zijner jaren rukte de dood hem weg. Vrienden namen in trouwe aanhankelijkheid het verweesde kind tot zich, zorgden er voor, dat het werk ter perse ging en richtten daarmede voor den jong gestorvene het gedenkteeken op, dat hij zichzelf gemetseld heeft.[1)]

Zoo moge dan door dit werk zijn naam in de wetenschap blijven voortleven. Moge het echter ook veel uitwerken. SCHONKEN heeft herhaaldelijk tegenover mij de hoop uitgesproken, dat zijn arbeid geen afsluitende mocht wezen, dat zijn landgenooten erdoor tot verder waarnemen, verzamelen en navorschen aangespoord zouden worden; hij wilde door zijn werk

1) De redactie van het Internationales Archiv für Ethnographie spreekt jegens de heeren Dr. M. RICHTER te Leipzig en Dr. G.J. BOEKENOOGEN te Leiden haar hartelijken dank uit voor de zorgvuldige bewerking en verbetering van deze verhandeling, waardoor haar de uitgave ervan mogelijk werd gemaakt.

ook in Zuid-Afrika voor de volkskunde burgerrecht verwerven en hoopte, binnen niet te verren tijd een aantal gelijkgezinden om zich heen te verzamelen. Werkt zijn arbeid in dezen geest, - en wij hopen dit, - dan zal eens de tijd komen, dat het den Kaap-Hollanders duidelijk wordt, wat zij in hun THEOPHILUS SCHONKEN verloren hebben.

E. MOGK.

Leipzig, December 1909.'

Met dezen 'Nachruf' van zijn leermeester Prof. MOGK ter inleiding verscheen in het midden van 1910, als supplement bij Band XIX van het 'Internationales Archiv für Ethnographie (Organ der Intern. Gesellschaft für Ethnographie), onder redactie van Prof. Dr. A.W. NIEUWENHUIS, bij de firma voorheen E.J. BRILL te Leiden het nagelaten academische proefschrift van mijn diep betreurden vriend en studiegenoot F. THEOPHILUS SCHONKEN, onder den door hemzelf gekozen titel 'Die Wurzeln der Kapholländischen Volksüberlieferungen' (87 + V blzz. quarto), dat wij het Groot-Nederlandsche publiek in Nederlandsche vertaling thans aanbieden.

Wij vertrouwen, hiermee een nuttig werk te verrichten, daar de Duitsche uitgave, uitteraard slechts in handen van betrekkelijk weinig vakgeleerden gekomen, bovendien uitverkocht, ook om de taal voor vele belangstellenden ontoegankelijk was; wij hopen dan ook, dat het boek aldus in nog meerdere mate den invloed moge uitoefenen, dien Prof. MOGK ervan verwachtte.

Reeds in mijn gedachtenis-stukje in het maandblad 'Neerlandia' van Maart 1909[1)] (bijna onveranderd herdrukt in het Amsterd. Stud. Weekbl. 'Propria Cures' van 27 Maart 1909) kon ik meedeelen, dat het Duitsche handschrift uitgegeven zou worden en sprak ik de hoop uit, dat een Nederlandsche vertaling spoedig er op mocht volgen, vast besloten, zoonoodig zelf de hand aan het werk te slaan, zoodat ik in mijn bespreking der Duitsche uitgave in het maandblad 'Den Gulden

1) De red. had reeds in het Febr. nr. een stukje aan hem gewijd.

Winckel' van 15 Sept. 1911 die vertaling kon aankondigen. Immers mejuffrouw SELLY DE JONG, bij wie de schrijver evenals bij ieder, die hem gekend heeft, in goede herinnering was gebleven, bleek, op mijn verzoek, onmiddellijk bereid, er een aanvang mee te maken, toen mijzelf de gelegenheid ontbrak, nog vóór ik zelfs een poging om een uitgever te vinden had gedaan. Ik breng haar hiervoor en voor de wijze, waarop zij haar beste krachten aan het werk besteedde, mijn hartelijken dank. Toen de vertaling aldus reeds een goed deel gevorderd was, kwam, door bemiddeling van mijn vriend J.D. SCHONKEN, jongeren broer van den schr., ook het oorspronkelijke handschrift in mijn bezit. Het bleek nu, dat er door de verschillende geleerden, die hun oog over het verweesde geesteskind hadden laten gaan, menige verandering in was aangebracht en dat er hier en daar iets weggelaten was, vooral als de toon wat al te nationalistisch klonk. Bovendien was, blijkbaar op hoog gezag van niemand minder dan Prof. E. SIEVERS, de geheele paragraaf 3 van hoofdst. V over 'De Taal' achterwege gebleven, omdat zij 'viel Anfechtbares enthält'. Ik stelde mij desniettegenstaande als ideaal, aan SCHONKEN's land- en taalgenooten diens eerste en laatste wetenschappelijke publicatie aan te bieden, zooveel mogelijk in den vorm, door hemzelf eraan gegeven; alleen, wanneer het, los van elk subjectief oordeel, werkelijk verbeteringen bleken (en dat zijn er, zooals vanzelf spreekt vele in dit eerste werk, nauwkeurig nagezien als het werd door ettelijke zeergeleerde en hooggeleerde heeren), meende ik dus, de veranderingen te mogen laten staan; alle afwijkingen van de Duitsche uitgave komen dus voor mijn, of beter gezegd wijlen SCHONKEN's rekening. Deze r e s t i t u t i o i n i n t e g r u m wilde ik echter, wat genoemde paragraaf betrof, liever niet geheel op eigen gezag tot stand brengen: Prof. TE WINKEL, adviseerde, na zoo vriendelijk geweest te zijn, het door te lezen, zonder aarzeling tot opneming van dit gedeelte.

Met de gereedmaking der persklare copie, aan de hand der vertaling van Mej. DE JONG, de Duitsche

uitgave èn het oorspronkelijke handschrift, begon ik eerst begin September, toen ik het eens was geworden met de bekende boekverkoopers-firma SWETS & ZEITLINGER over de uitgave, nadat een poging met een groote uitgeversfirma, die anders veel op Z.-Afr. gebied praesteert, helaas mislukt was, doordat men de risico te groot achtte. Zoo is dus deze heele uitgave het werk van persoonlijke vrienden van den schr., want ook de heer SWETS behoorde gedurende vele jaren tot dezen. Vooral hem komt hier een woord van dank toe, te meer, omdat hij de voorwaarde aanvaarde, een groot deel der eventueel te maken winst te storten in het T h e o S c h o n k e n - F o n d s , dat de studie van Afrikaners aan de Universiteit van Amsterdam wil bevorderen.[1)]

***

THEO SCHONKEN, met wien ik van den eersten dag, dat hij als de wezenlijke 'voorman' van den jongsten, sindsdien steeds wassenden,[2)] stroom van universitaire 'voortrekkers', den 30° September 1901, te Amsterdam en aan de Universiteit verscheen, tot op zijn zoo onverwacht sterven, nog geen 30 jaren oud, één maand vóór zijn voorgenomen promotie tot doctor in de philosophie, in onafgebroken en onvergetelijke vriendschap heb verkeerd, THEO SCHONKEN was één van die goede, stille menschen, was één van die rustige, stoere werkers, die eerst bij hun verscheiden aan de minder ingewijde vrienden in hun ware gedaante verschijnen, wier werkzaamheid eerst dan ten volle aan den dag treedt. En, gelukkig, ook in de erkenning van het goede is doorgaans de geschiedenis onverbiddelijk!

Vaak is het slechts een schijntroost, die uit de spreuk q u e m d i i d i l i g u n t a d o l e s c e n s m o r i t u r , hem, dien de goden liefhebben, nemen zij jong tot zich, tot

1) Ook den drukker der Du. uitg., de firma voorheen E.J. BRILL te Leiden, komt een woord van dank toe, voor het ten gebruike afstaan van de cliche's der plattegrondjes.
2) Het aantal Z.Afr. aan inrichtingen van Hooger Onderwijs in Nederland bedroeg 1 Jan. 1912 50, waarvan 24 te Amsterdam, thans is dit weer gestegen tot 60, waarvan 34 te Amsterdam.

ons spreekt, wanneer wij een jong, begaafd, maar slechts veelbelóvend leven betreuren; in een geval als van onzen vriend THEOPHILUS, die in den korten tijd, die hem geschonken was, betrekkelijk veel goeds en blijvends wist tot stand te brengen, gaat het woord der ouden dubbel op. Metterdaad toch heeft hij bewezen, dat er duiding lag in zijn naam: hij wàs bij God geliefd. De gaven van zijn hart en zijn geest, waarvan zijn intieme vrienden genoten hebben, toonden het; van die gaven getuigt nog voor hen en zooveel anderen, hetgeen hij ons naliet.

Al bevat zijn werk - een populair-wetenschappelijke studie 'Wat Nederland voor de Wereld deed', in de nrs. van Juni-November 1906 van het Z.-Afr. maandblad 'De Goede Hoop' èn zijn academisch proefschrift - ook veel onvolkomens (hoe zou het anders?), al vertoont het nog veel in zaad- of knopvorm, dat eens heerlijk had kunnen bloeien en vruchtdragen, er is in dezen literairen arbeid onmiskenbaar, ook volgens het oordeel van meerbevoegden en minder bevooroordeelden, veel goeds geleverd, dat, gesproten uit een streng-wetenschappelijken en daarnevens vaderlandslievenden zin, de warme belangstelling verdient niet alleen van allen, die het wel meenen met het Hollandsche Afrikanervolk, maar ook van hen, wien de Kaapsch-Hollandsche volkskunde om haar zelfs wil ter harte gaat. Schreef mij niet dd. 8/2 1913 de heer JOHANNES J. SMITH uit Londen: 'Ik beschouw SCHONKEN'S werk als 't allerbeste tot nogtoe door 'n Afrikaanse student geleverd', sluit zich niet Professor PAUL SAMASSA ('Deutsche Erde' 1910 Heft 6/7) volkomen aan bij het gunstige oordeel van Prof. MOGK, hierboven afgedrukt, om van de andere, alle lovende, persoordeelen te zwijgen?[1)]

Er zal dan ook bezwaarlijk meer over dit onderwerp gehandeld kunnen worden, zonder met deze eerste

1) Zie b.v. A.D.C. in 'Volkskunde' jaarg. 21, afl. 11-12; G.F. in 'De Navorscher' jaarg. 59, afl. 7; de dagbladen 'Het Alg. Handelsblad' van 26/7 1910, 'Het Vaderland' van 27/7 1910.
Van PAUL SAMASSA verscheen o.a. 'Das neue Südafrika', Berlin 1905 III + 416 blzz. gr. 8°.

saamvattende proeve van Kaapsch-Hollandsche vergelijkende folklore rekening te houden. Prof. SAMASSA schreef o.a.:

'Een tragisch noodlot verhinderde, dat hij het afdrukken van zijn werk nog beleefde. Dit is zeer te betreuren, daar hij met bekwaamheid, ijver en kennis van zaken de stof bearbeid heeft, die te meer bearbeiding noodig had, doordat de nieuwe cultuurinvloeden, die vooral sedert de beëindiging van den Boerenoorlog op het landvolk van Zuid-Afrika in versterkte mate inwerken, menige oude overlevering in vergetelheid zullen brengen'....

'Het spreekt vanzelf, dat SCHONKEN'S arbeid door warme nationale geestdrift gedragen wordt en dat zijn wijzen op oude gebruiken en overleveringen door den wensch begeleid wordt, deze te bewaren; dikwijls ook geeft SCHONKEN zich moeite, ongunstige oordeelen en vooroordeelen omtrent de Kaap-Hollanders, die om verschillende redenen wijde verspreiding gevonden hebben, te weerleggen of binnen de juiste grenzen terug te brengen.'

Zijn bekwaamheid: toen SCHONKEN, na den 21° November 1905 te Amsterdam[1)] geslaagd te zijn voor het candidaatsexamen in de Nederlandsche letteren, naar Leipzig[2)] was gegaan om het doctoraat in de philosophie te verwerven, waar hij den 30° November aankwam en - zooals zijn gewoonte was - onmiddellijk aan het werk getogen was, begon hij reeds in het begin van 1906

1) Hier had hij trouw, aan de Gemeentelijke Universiteit, de colleges gevolgd van de hoogleeraren Dr. J. TE WINKEL (Nederlandsche taal èn letterkunde), Dr. R.C. BOER (Gotisch), Dr. G.W. KERNKAMP (Algemeene en vaderlandsche geschiedenis), Dr. C.M. KAN (Aardrijkskunde en ethnographie).

2) Hij had hier als hoofdvak Duitsch, als bijvakken Geschiedenis en Philosophie gekozen. Hij volgde er colleges (25 uur per week!) van SIEVERS (Middeleeuwsche lit. en Oudhoogd.), LAMPRECHT (Geschichtswissenschaft), BRANDENBURG (Hervorming en Tegen-Herv.), WITKOWSKI (Nieuwere Du. lit.), SEYDEL (Spreekoefeningen) [voor het Nederl. had hij vroeger spreeklessen gevolgd bij mej. C. ESSER en den heer DE NOBEL] en - last not least - WUNDT (Gesch. der N. Philos.).

tot het meer systematisch verzamelen der stof voor zijn proefschrift, o.a. door zijn ‘Vraagboek tot het zamelen van Hollands-Afrikaanse Volkskunde. Aan mijne Vrienden, de Vrienden van ons Volk!’ de wereld in te zenden. Zooals uit zijn hiervolgend ‘Woord vooraf’ en trouwens uit het boek zelf duidelijk blijkt, zou ook dit verzamelen grootendeels voor zijn rekening blijven: de desbetreffende literatuur, meer dan zelfs vermeld wordt, werd doorgewerkt en ook vele van zijn persoonlijke ervaringen in Zuid-Afrika en Europa zouden hem dienen. In Zuid-Afrika: zijn geheele jeugd immers heeft hij daar doorgebracht. Als oudste zoon van FRANS NICOLAAS SCHONKEN werd FRANCIS THEOPHILUS 3 Mei '79 te Greyton, niet ver van Kaapstad, geboren. Toen het gezin naar Vredenburg (Saldanha-Baai), waar zijn jongere broer J.D. SCH. het levenslicht zag, verhuisd was, kwam de moeder te sterven. ‘Daarna was vader zendeling te Knysna en woonden wij in een houten huisje in de oerwouden van Knysna.’ Mijn vriend J.D. SCHONKEN, in zijn brief van 19 Sept. 1913, vervolgt dan o.a.: ‘en ook herinner ik mij nog, hoe één avond vader met THEO aankwam, laatste huilende en zijn kin helemaal open door het paard geschopt, dat hij moest gaan aankeren (van het land halen - D.F.), hoe vader dadelik een naald en garen had genomen en de wond dicht had genaaid. Ik schatte THEO toen ± 8 jaar.

Hierna verhuisden wij naar Kimberley, waar we vijf jaar vertoefden. THEO werd algauw naar Stellenbosch gestuurd (60 uren sporen van Kimberley), om daar zijn opvoeding te genieten, en waar hij dan ook bleef, totdat hij de school had doorlopen en college, en B.A. graad had behaald. (Dit Bachelor of Arts behaalde hij met lof in 1899 aan het Victoria College - D.F.). In het begin van ons verblijf te Kimberley huwde vader weer, en deze moeder is voor ons altijd als een eigen moeder geweest. (Ook THEO, die ook overigens zulk een groote en zuivere vereering voor de vrouw had, stelde haar zeer hoog. Deze tweede moeder, Margaretha Krige-Retief, kleindochter van den beroemden voortrekker, heeft - hij getuigde het meermalen - een

gezegenden invloed op zijn ontwikkeling gehad - D.F.). THEO kwam met vacantie in Kimberley, maar na de genoemde tijd verhuisden we nog eens en deze keer naar S'bosch, waar we sinds zijn gebleven.

THEO zat altijd ‘met zijn neus in de boeken,’ zoals vader zei, en zelfs zoveel, dat vader hem dikwels wegriep om ‘wat in de tuin te komen spitten’, of anders wat handenwerk te doen.

Daar was dan ook geen letterkundig, natuurwetenschappelik gebied (zoals je zelf weet), of hij probeerde er wat van te weten te komen door zijn boeken. (Vergl. zijn eigen mededeeling omtrent de boekerij van zijn grootvader op blz. 31 - D.F.).

Na zijn college-loop ging hij onderwijs geven aan de Jongens Hooge school aan de Paarl, en dan kwam hij het week-einde doorbrengen bij ons in S'bosch. Hij werd erg bemind door zijn schoolklas en de anderen, met wie hij omging aan de Paarl. Hier bleef hij, totdat hij zijn weg vrij zag om naar Nederland te kunnen gaan.’

In Europa: toen hij daar kwam, was de oorlog zoo goed als afgeloopen; rebel was hij niet geweest, maar met hart en geest was hij geheel op de zijde zijner moegestreden landgenooten, hij kwam hierheen ‘nog half flou met die skok van die oorlog, en toen die donder van die Engelse kanonne nog altijd in (zijn) ore was’, om met den dichter LEIPOLDT te spreken, rebelsch en bitter, toen den 31° Mei 1902 de onverbiddelijke vrede van Pretoria de laatste hoop kwam wegvagen. Toch bleef ook in zijn oogen, wanneer hij over de toekomst sprak, die rustige glans van hen, die niet haasten, 'wijl zij gelooven, al sprak hij het resolute woord van BRANDT ‘àlles sal reg kom’ niet uit. Hij voelde, dat er veel kon en dus moest hersteld worden, dat het de heilige roeping der jonge intellectueelen zou zijn, daartoe veel te kunnen en dus te moeten bijdragen. En daartoe heeft hij zich, met alle krachten, van stonde aan aangegord. Ernstig vatte hij zijn taak in Europa op, waarheen hij getrokken was om het beste te puren voor zijn volk, in het besef, dat hij, door aan zichzelf te bouwen, arbeidde voor de zijnen.

En zeer opzettelijk was hij daarom naar Amsterdam gekomen, waar heden en verleden van Holland tot zulk een schoone in- en uitwendige werkelijkheid werden, naar Amsterdam, brandpunt van westersche beschaving, waar de gedachten stroomen en botsen in onzen aan strijden rijken tijd - en geen dezer, of hij had zijn belangstelling, de strijd van kapitaal en arbeid, van geloof en wetenschap, van zedelijkheid en kunst -; Amsterdam, de hoofdstad van het geestelijke rijk van Groot-Nederland, waarvan ook hij droomde, dat ook hij allengskens groeien zag, Amsterdam werd zijn tweede vaderstad.

> Ou Amsterdam, ou Amsterdam,
> Met al jou pronk, met al jou prag,
> Met al jou smeerge strate ook,
> Jij het nog oor mijn siel gesag!
>
> Ik voel, als ik hier moedersiel
> Alleen so bij die vuurherd sit,
> Wat jij nog ver ons nasie is-
> En al mijn hart kom weer in lid!

had hij, met LEIPOLDT, kunnen gedicht hebben!

Veel, zeer veel werk vond hij er; hij moest veel inhalen om gelijk met de collega's te komen, de geheele vaderlandsche geschiedenis, het Fransch en het Duitsch waren hem zoo goed als onbekend. Veel heb ik, dank zij dien achterstand, door de lessen, die ik hem mocht geven, van hem geleerd en genoten; door zijn omgang kwam ik eigenlijk voor het eerst met de Groot-Neder-land-gedachte in aanraking, leerde ik het Algemeen Nederlandsch Verbond kennen. Op de stichting van de Amsterdamsche Studenten-Afdeeling heeft hij zoo en door zijn brieven[1)] in het begin van 1905 uit Frankrijk

1) 15 Jan. 1905 schrijft hij mij uit Bordeaux o.a.: ‘En de hulp van 't solidariteitsgevoel kan onberekenbaar nuttig zijn; 't gevoel van broederschap met Nederland zou ik graag zooveel mogelijk aangewakkerd zien.
Daarom juich ik ook van harte je werk voor 't A.N.V. toe. We hebben in Z.-A. onzeglijk veel aan die vereeniging te danken. Neerlandia blijft ook prachtig op de hoogte van den taalstrijd enz.’
Hijzelf was reeds sinds Maart 1903 lid van het A.N.V.

zijn rustigen, maar zeker werkenden invloed geoefend - hij verstond het zoo goed, ‘duim vas te hou’ -, waarom dan ook bij de viering van het eerste lustrum, den 27e April 1910, bij monde van zijn leermeester Prof. TE WINKEL, een THEO SCHONKEN-Fonds werd gesticht, dat - geheel in SCHONKEN'S geest - de studie zijner landgenooten te Amsterdam wil bevorderen.

Zijn eigen veelomvattende studie te Amsterdam belette niet, dat hij tijd vond voor reizen niet alleen door alle deelen van Nederland, maar ook naar het buitenland, naar Frankrijk, België, Duitschland, om taal en volk beter te leeren kennen, om natuur en kunst te bewonderen. Brieven kreeg ik uit Parijs, Gent, Straatsburg, waar hij in 't voorjaar van 1904 geruimen tijd verbleef en vele colleges volgde, uit Gerard Mer in de Vogezen, uit Bordeaux, waar hij genoot van het ‘heerlijk Zuider-klimaat’ en van de maaltijden ‘en famille’ (najaar 1904 en begin 1905), waar hij eveneens de Univ. bezocht, uit Cauterets enz. enz. In April 1905 is hij weer te Amsterdam, een schrijven van 26 dezer maand kondigt het begin zijner tentamina voor het candidaats..... en de komst van Japie aan, zijn jongeren broer, die niet weinig ook dank zij THEO'S aandringen besloot, te Amsterdam medicijnen te komen studeeren. Hij was de eerste van de vele Afr. medici, die onze Alma Mater thans onder haar voedsterlingen mag tellen. (Najaar 1913 werd hij tot arts bevorderd).

Voor ingewijden is het ten slotte verwonderlijk, dat THEO zoo weinig langer dan gebruikelijk is voor zijn candidaats heeft gedaan, vooral indien zij bedenken, hoeveel tijd hij besteedde aan allerlei andere onderwerpen dan die juist voor het examen van nut waren: zoo hield hij een ernstig voorbereide lezing over ‘De Engelsche lyriek tijdens Elisabeth,’ voor de Litt, Faculteit van het Amst. Stud. Corps, terwijl hij de vacanties

meestal gebruikte voor taal- en volkskundige reizen en studiën.[1)]

Ook tijdens zijn nu volgende studiën te Leipzig vond hij voor veel tijd,[2)] niet alleen voor de voorbereiding van zijn dissertatie en het samenstellen van zijn artikelenreeks ‘voor de jeugd van Z.A.’ in ‘De Goede Hoop’,[3)] maar ook - vooral in de vacantiën natuurlijk - voor reizen, naar Londen en Oxford, door geheel Duitschland, naar Oostenrijk en Hongarije. Met zijn proefschrift, schrijft hij in Oct. 1907, schiet hij op, maar wacht nog op mededeelingen van Dr. BOEKENOOGEN, aan wien hij veel te danken had; het doktoraal examen zal nog wat duren: ‘Die Filosofie is 'n machtige brok, - bô mij vuurmaakplek’ luidt het in zijn al te bescheiden oprechtheid.

En als ik denk, dat spoedig het groote nieuws komen zal, het proefschrift gereed en de dokterswaardigheid verworven zal zijn, krijg ik plotseling uit Amsterdam, den 30/7 1908, zijn briefkaart met niets anders dan: ‘Wil je niet 's effentjes hier bij je zieke vriend komen aanlopen?’

Reeds in 1903 was THEO ernstig ziek geweest. Zijn

1) Van zijn maandenlang verblijf te Oud-Alblas in Zuid-Holland getuigt menige plaats in dit boek (blzz. 16, 33, 133, 187, 190) en vooral § 3 van hoofdst. V (blz. 169 noot). Een aardige anecdote in verband met dit verblijf ontleen ik aan het warmgestelde artikel over hem door den heer H.J. EMOUS in het weekblaadje ‘Voor de Boeren’, Orgaan der Ver. ‘Het Christelijk Nationaal Boeren-Comité’ van 6 Febr. 1909: ‘We herinneren ons, hoe toen de plaatselijke overheid door tusschenkomst onzer Amsterdamsche politie bij ons liet informeeren, wie en wat die vreemde en gebruinde jonge man wel wezen mocht en of wij hem aangaande wel de beste inlichtingen hadden. Begrijpelijke behoedzaamheid en in eene wereld met veel schavuiten alleszins lofwaardig en onmisbaar. Maar we konden van ganscher harte antwoorden, dat allicht die gemeente nog geen braver ingezetene mocht geteld hebben.’

2) Hij was daar één der ijverigste oprichters en leden der Nederlandsche Vereeniging, later Afd. v/h Alg. Ned. Verb.

3) Vele der daarin voorkomende fouten komen niet voor zijn rekening. Hij zond mij eind April 1907 eigenhandig verbeterde exemplaren.

liedje ‘Idylle’,[1)] door mij verhaspeld, in den Amsterd. Studenten Almanak van dat jaar opgenomen, onderteekende hij in Augustus met ‘Anebion’ (ik ben herleefd!). En ook dezen keer scheen het - al duurde de ziekte, die zich ernstig liet aanzien, zoodat Japie en ik hem eindelijk tot een consult met Prof. PEL wisten te bewegen, wat lang -, of alles weer goed zou worden. Zijn moeder was weer vol hoop naar 't zonnige Zuid-Afrika teruggekeerd, waarheen ook hij hoopte spoedig te kunnen volgen om zich geheel aan zijn levenswerk te gaan wijden, een heerlijke herfstwandeling, onze laatste, langs den Amstelveenschen weg bleek hem wel te vermoeien, maar alles scheen er toch op te wijzen, dat het gevaar overwonnen was. Een dag vóór zijn vertrek naar Leipzig had hij 's middags een samenkomst der te Amsterdam studeerende Afrikaners belegd, om dezen te bewegen een leesclub onder mijn leiding te vormen. Na afloop brachten wij hem naar de tram - hij moest dien avond en volgenden ochtend nog zooveel afscheidsbezoeken brengen -, een handdruk, een vluchtige blik, ‘goede reis, 't beste met je dissertatie!’, dat was het laatste.

Den 18° Febr. 1909 kreeg ik van zijn broer Japie een briefje, met verzoek bij hem te komen om eenige boeken uit de nalatenschap van THEO uit te kiezen. Ik had niets geweten van zijn wederinstorting met het

1) Ziet hier SCH.'S oorspronkelijken tekst:

Idylle.

Zeven meisjes op 'n rij
Die zongen des avonds 'n liedje.
'n Jonge man
Die hoorde 't an
En floot erbij op 'n rietje

Maar de meiskens schrokken erg
En staakten hun stemmetjes lief,
Ze lachten,
En dachten,
‘Zoo'n knaap is 'n echt hartedief’.

noodlottige einde van 25 Januari, even vóór het einddoel, dat hij zoovele jaren in noeste werkzaamheid, trots de vele en groote hindernissen van allerlei aard, maar steeds in goed vertrouwen op zijn God en in de toekomst van zijn volk had nagestreefd.

In THEO SCHONKEN leed de Nederlandsche stam een zwaar verlies; hij was een degelijk, ernstig werker, een trouwe, lieve vriend, een minnaar van het leven in al zijn goede en schoone verschijningen, een edel mensch. De herinnering aan zijn zachte èn sterke persoonlijkheid, in welke wel alle deugden van het Afrikaansche volkskarakter, zonder de ondeugden ervan, vereenigd schenen, blijve ons een weemoedig, maar tot het goede wekkend levensgewin.

D. FULDAUER.

AMSTERDAM, 17 Januari 1914.

Bladvulling.

Uit den brief van 15 Jan. 1905 uit Bordeaux:

‘Dat is heel belangwekkend wat je me vertelt van de lezing over 't Negerhollandsch. Vóórverleden jaar heb ik er 'n proeve van gevonden in 'n Engelsch boek op de Bibl.; dadelijk heb ik de groote overeenkomst gemerkt met de uitspraak van de Kaffers bij ons, en het in verband gebracht met Dr. H.[ESSELING] z'n opmerkingen in zijn “Het Afrikaansch”. Ik heb dat stukje aan Dr. te W.[inkel] getoond ('t was juist na zijn college over de verspreiding der Ned. taal.’

En iets hooger:

‘Ikzelf heb nog niets geschreven, - schandelijk, he? Ik had gemeend nog't een en ander te moeten kalefateren aan dat opstel [voor “De Goede Hoop”], verbeteren, uitbreiden; dat zou ik eerst te A'dam kunnen doen, waar al de litteratuur ligt. Maar ik vrees, dat ik mijn ideaal weer te hoog gesteld heb. Ach, het leven is ook zoo kort, hè? en er is zulk een gewirwar van plichten en plannen; ik voel me zelden normaal, met al die veranderingen en ondernemingen. En toch is 't erg interessant zoo'n zwervend, proevend leven. Had ik 't geld, dan bleef ik stellig nog eenige járen in Europa.’

Een woord vooraf.

Toen ik voor twee jaren een in het kort samengestelden vragenbrief met een dringenden oproep tot het verzamelen van volkskundige gegevens naar het Vaderland verzond, bouwde ik wel geen luchtkasteelen, maar hoopte ik toch op een veel grootere medewerking dan mij ten deel gevallen is. Zelfs herhaalde oproepingen brachten weinig verandering in den toestand. Ik moet toegeven, dat men bij de invoering van een wetenschappelijke nieuwigheid niet op algemeene geestdrift rekenen of zelfs een algemeen goed inzicht verwachten kan in zulke ‘onnoozele oude dingen’; bovendien neemt een krachtige scheppingslust op geestelijk, maatschappelijk, staatkundig, ja op elk gebied, als nooit te voren in Zuid-Afrika's verleden, alle leidende geesten in beslag. Daarnaast speelt ook de wet der traagheid een niet te vergeten rol. En zoo is het gekomen, dat deze arbeid maar al te onvolkomen de wereld ingaat. En wat de nu nog bestaande gebruiken betreft, heeft hij meer van een groot vraagteeken dan van een Eurekauitroep. Des te meer ben ik mijn vereerden landgenooten in het Vaderland, in Holland en in Duitschland, die mij trouw hebben bijgestaan, oprechten dank verschuldigd,

met name aan de heeren Prof. Dr. W.J. VILJOEN (Stellenbosch) en G. PRELLER (Pretoria) voor de onbaatzuchtige openbaarmaking van den vragenbrief in 'De Unie' en 'De Volksstem'. Verblijdend is het feit, dat intusschen een belangstelling voor de volkskunde in wijderen kring is opgewekt - de 'Afrikaanse Taalvereniging' b.v. heeft het plan tot het verzamelen in al haar afdeelingen van mondelinge overleveringen en een landgenoot heeft zich reeds op het wetenschappelijk onderzoek van een onderdeel der stof geworpen.

Wat nu het nadere doel van dezen arbeid aangaat, het geschiedkundig onderzoek der overleveringen, ook daarvoor is de bodem nauwelijks voorbereid. In Holland ontbreken nog grootendeels samenvattende werken en het weinige bereikbare materiaal moet met moeite uit allerhande verstrooide bronnen te zamen worden gezocht. De opgave van vele bronnen en kostbare bizonderheden heb ik te danken aan de vriendelijkheid van Dr. BOEKENOOGEN (Leiden); den anderen geleerden, die mij met groote bereidwilligheid ten dienste stonden, zoude ik hier ook dank willen brengen. Aan reisbeschrijvingen van Zuid-Afrika ontbreekt het, afgezien van de vroegste tijden, waarlijk niet, doch ook deze zijn, zooals te begrijpen is, in de hedendaagsche bibliotheken zeer schaars vertegenwoordigd, zoodat veel van elders erbij gehaald moest worden. Veel hulpmiddelen vindt men natuurlijk in Holland, de meeste echter in het Britsche Muzeum. Doch ook deze wonderbaarlijke verzameling kan niet alles bevatten, gelijk een oponthoud ter plaatse mij bewezen heeft. En zoo zal men dan ten slotte eerst in het Vaderland een dragelijk adaequaat

beeld kunnen ontwerpen. Een afsluitende arbeid moet voorloopig een vrome wensch blijven.

Het is mij een aangename plicht, Geheimraad Prof. Dr. SIEVERS en Prof. Dr. MOGK op deze plaats mijn hartelijken dank te brengen voor hun aanmoediging en liefdevolle belangstelling; en niet minder aan Geheimraad Prof. Dr. LAMPRECHT, eveneens te Leipzig, voor zijn liefdevolle tegemoetkoming bij mijn geschiedkundige studiën.

SCH.

Hoofdstuk I.
Inleiding.

§ 1. Geschiedkundig overzicht.

De vraag naar de verdere ontwikkeling der Germaansche volksoverleveringen in de vestigingen buiten Europa is een zeer belangwekkende, maar dikwijls ook ingewikkelde. Inzonderheid daar, waar de bodem geheel nieuwe verhoudingen teweegbrengt en waar de kolonisten in voortdurend en innig verkeer staan met andere cultuurvolken en met inboorlingen, waar voorts de oude zeden door vrijere vormen worden te niet gedaan, - daar moet zonder twijfel een geestelijke wisselwerking, een verliezen en aanwinnen, een afslijting en een nieuwe vorming in veel sterkeren graad plaats vinden dan zelfs onder de gelijkmakende inwerking van de moderne cultuur in het oude Europa. En nergens in de Europeesche koloniën hebben de nieuwe omstandigheden zoo ingrijpend gewerkt als juist in Zuid-Afrika. Om dat te begrijpen, moeten wij een korten blik op de geschiedenis van het land werpen.

De Kolonie aan den voet van den Tafelberg werd in 1652 als tusschenstation voor de vloten der Nederlandsch-Oostindische Compagnie gegrondvest. De bevol-

king bestond aanvankelijk slechts uit ondergeschikten en soldaten van de Compagnie en wisselde aanhoudend; men dacht er niet aan, ginds in het verre Zuiden een duurzaam Vaderland te stichten. Eerst in 1657 werden de eerste 'vrije Burghers' op het land buiten de eigenlijke nederzetting, de 'Goede Hoop,' gekoloniseerd; maar ook dezen waren dikwijls geen boeren van beroep, doch oude beambten der Compagnie, wien het nieuwe bedrijf vaak zoo tegen sloeg, dat zij liever tot hun vroegere bezigheid terugkeerden. Ook hier dus nog een onvaste bevolking, die in den beginne bovendien de draagster bij uitnemendheid der volkskundige overlevering bijna geheel miste, n.l. de vrouw. Tevens bleef het aantal der landverhuizers langen tijd zeer gering; er bestond immers in het bloeiende moederland geen reden tot emigreeren, niettegenstaande de vele voordeelen, die de Compagnie aanbood. Eerst een geslacht later gelukte het beter[1)]. Bedenkt men nog, dat de kleine bevolking vele cosmopolitische elementen in zich verborg, dat ten gevolge van haar verstrooidheid het gezellige verkeer als factor tot behoud zich niet zoo krachtig kon ontwikkelen en dat de scheiding van het moederland reeds sedert 1735 den nieuwen volksnaam 'Afrikaner' deed ontstaan[2)], dan wordt het duidelijk, dat de omstandigheden voor de v a d e r l a n d s c h e overlevering zeer ongunstig waren: de gesloten continuïteit werd door vele openingen onderbroken.

De kleinheid der bevolking vond ook haar oorzaak in de gesteldheid van den b o d e m , die zich hoofdzakelijk tot veeteelt, minder tot landbouw eigent. Vooral sedert

1) Theal. II 185-189; 345.
2) T. III 325.

de Compagnie den veehandel in het jaar 1700 den Burgers vrijelijk had toegestaan, werd de veeteelt het meest geliefde bedrijf, waardoor een neiging tot rondzwerven ontstond, een verlangen naar eenzaamheid, een afkeer van het stadsleven.[1)] Naast veeteelt en akkerof landbouw zijn alle andere beroepen van geen beteekenis en daardoor vervallen geheele gebieden der Volkskunde, welke in Europa een rijke stof opleveren. Klimaat (subtropisch), dieren- en plantenwereld dragen een ander karakter, zoodat vele poëtische motieven van het oude Europa geheel ontbreken: de opvallende tegenstellingen der jaargetijden, de genoegens van den winter en de betoovering van de lente, de feestelijkheden bij de wisseling van het jaar, de oude sagenkringen, de natuurgeesten, het lied van den nachtegaal en de lieflijkheid van het woud. Daarentegen heeft diezelfde bodem een rijken en nieuwen oogst en een menigvoudige vergoeding voor het verlorene aangebracht; de blauwe hemel, de heldere zon, de eindelooze, zwijgende vlakte, het vrije leven, de bekoorlijkheid der Zuidkust met haar rotsig strand en de met bosschen begroeide bergen, de lichtende kleuren der bloemtapijten, de wemelende dierenwereld, dat vormt de veelvormige poëzie van het nieuwe Vaderland, een poëzie, die nog ter nauwernood een haar waardige uitdrukking gevonden heeft, die voor de toekomst evenwel veel belooft.

Nauwelijks waren de Hollanders in de Tafelbaai geland, of zij knoopten reeds betrekkingen met de i n b o o r l i n g e n aan, het eerst met de H o t t e n t o t t e n , wier geheele rijkdom uit kudden vee bestond. Het van

1) T. II 384.

versch vleesch voorzien der vloot was een voorname taak van de nederzetting; daarom was het in het belang der O.-I. Compagnie, vriendschappelijke betrekkingen met de Hottentotten te onderhouden; deze werden dan ook slechts enkele malen (1659-60, 1673-77) door een onbeduidenden ‘oorlog’ onderbroken. Steeds meer stammen kwamen binnen den kring van den Europeeschen invloed en steeds inniger werd het verkeer, in 't bizonder, toen in den loop der volgende eeuw de Hottentotten als veehoeders en minnen in dienst der kolonisten traden. Dat verklaart de gewichtige rol, die zij bij het verrijken der volksoverlevering gespeeld hebben.

Anders stond de zaak met de B o s c h j e s m a n n e n . Om met deze bandelooze zonen der woestijn vrede te bewaren, was op den duur onmogelijk, nog moeilijker om een geregeld verkeer tot stand te brengen. En toen de toestand in de 19e eeuw beter werd, was het arme volkje reeds veel te gering in aantal, om eenigen blijvenden invloed te kunnen uitoefenen. Zoo belangrijk als dus de rol der Hottentotten was, zoo gering was die der Boschjesmannen.

Eerst in het jaar 1775 stieten de oostwaarts dringende kolonisten en de zuidwaarts trekkende K a f f e r s (Kosa) op elkander aan de Vischrivier. De verhouding werd spoedig vijandelijk. Kostbare en moeilijke oorlogen volgden elkander op tot op onzen tijd. Slechts de voorposten der blanken in het Oosten van Kaapland en in de Republieken waren in duurzame aanraking met de Bantu; de invloed van deze laatsten was dus, zoowel wat plaats als tijd betreft, beperkt en bijgevolg zijn de uitkomsten voor de gezamenlijke Volkskunde tamelijk schaarsch.

Intusschen waren bij deze inlandsche invloeden nieuwe van buitenaf gekomen. Toen VAN RIEBEEK naar Zuid-Afrika kwam, bestond de Hollandsche heerschappij in Oost-Indië reeds een halve eeuw. De nederzetting aan Kaap de Goede Hoop was door de Oost-Indische Compagnie gesticht, viel dus onder haar gebied; zij werd aan Batavia dienstbaar gemaakt en onderworpen en gold als 'Poort van het Oosten', in tegenstelling met West-Afrika en Amerika, waar de West-Indische Compagnie gebood. Hier lag de kiem van de buitengewone beteekenis van het Oriënt voor Zuid-Afrika; men voelde zich nog nauwer aan het Oosten dan aan het moederland verbonden; Oost-Indische zeden, opvattingen en ervaringen vonden gemakkelijk ingang, ja, zelfs de taal schijnt in Oost-Indië, in vreemden mond, haar verandering reeds begonnen te zijn. De inwerking werd nog sterker, toen men weldra (1654) de Kaap als verbanningsoord voor politieke gevangenen uit het Oosten begon te gebruiken en meer nog, toen er sinds 1658 slaven in zoo groote menigte ingevoerd werden, dat dezen spoedig de blanken in getalsterkte overtroffen.

Het hoofdbestanddeel der Europeanen vormden de Hollanders natuurlijk. Doch ook het D u i t s c h e element was van begin af aan sterk vertegenwoordigd. Het grootste deel der Duitschers kwam evenwel eerst tegen het einde van den Hollandschen tijd. Ondanks het aanzienlijk percentage der Duitsche landverhuizers is hun aandeel in de samenstelling van het Afrikaansche volk naar verhouding gering: THEAL berekent hen op een zesde, COLENBRANDER (bij Theal VI 327) op 27 per 100, waarbij hij ook Duitsche Zwitsers en hen,

die tot het Duitsche Rijk behooren, doch leden zijn van de Hollandsche Kerk, tot de Duitschers rekent. De mannen, meest allen in dienst der Compagnie of rondtrekkende avonturiers, trouwden laat en vonden geen vrouwen van hun eigen nationaliteit; slechts weinig Duitsche vrouwen zijn voor den Hollandschen tijd aan te wijzen. Om deze redenen zal men van meet af aan weinig Duitschen invloed verwachten kunnen. En daar voorts de Duitschers - het waren meerendeels Westfalen en Nederduitschen[1] - in ras, taal en geestesrichting zeer nauw verwant aan de Nederlanders waren, destijds nog meer dan heden, brachten zij weinig nieuws; zij konden moeilijk hun zelfstandigheid behouden en gingen dan ook bijna spoorloos in het Afrikanerdom op.

Oogenschijnlijk hebben ook de F r a n s c h e n geen grooteren invloed gehad, want de Hugenoten (in 1688 en volgende jaren geland) vormden slechts een kleine minderheid; hun aandeel aan de Afrikaansche bloedvermenging berekent THEAL op een zesde. Ten deele verstrooid tusschen de oude kolonisten, reeds lang vervreemd van hun vaderland, nu juist niet begunstigd bij hun streven tot het behoud der eigen taal, werden zij snel door het sterke Hollandsche element geässimileerd, zoodat reeds na twee geslachten niet meer dan een onderscheid in naam bestond, dat op den huidigen dag wel het allerminst als een bewijs voor zuiver Fransche afkomst mag gelden.

De eerste E n g e l s c h e bezetting duurde van 1795 tot 1803. Voorgoed werd het Kaapland Britsch in 1806. Een krachtige inwerking van de zijde van het

1) Theal II 365.

heerschende en sterk aangroeiende ras kon niet uitblijven. Daar de vormen evenwel nog in zoo vloeibaren toestand zijn, kan men bezwaarlijk nu reeds hun blijvende waarde bepalen.

Het geringe aandeel der overige Europeanen (THEAL III 325, VI 427) tot 1795 kunnen wij buiten beschouwing laten. In dien tijd was het volk (17.000 in aantal) reeds sterk genoeg, om de nieuw-aangekomenen nagenoeg spoorloos in zich te doen opgaan en, wie in lateren tijd niet op het land ging wonen, werd Engelsch.

Hoewel het volk zich thans 'Afrikaner' (zelden 'Afrikaander') noemt, is het raadzaam, hier van 'Kaapsch-Hollandsche' volkskunde te spreken en daaronder alleen die der blanken te verstaan en niet tevens die der kleurlingen, die het Kaapsch-Hollandsch als moedertaal spreken, daar de aanduiding 'Afrikaansch' tot misverstand aanleiding zou kunnen geven en de benaming 'Boeren' gewoonlijk beperkt wordt tot de Kaapsch-Hollandsch sprekende bewoners der oude Republieken wegens hun op den voorgrond tredende rol in de geschiedenis.

§ 2. Literatuur.

Toonaangevend voor de g e s c h i e d e n i s van het land is het groote werk van G.M^{c}. CALL THEAL, waarvan ik de te Londen in zeven deelen verschenen tweede oplaag hier als - T. aanhaal; een derde oplaag is bezig te verschijnen. De deelen bevatten:

I. The Beginning of South African History (in de nieuwste uitgave uitgebreid tot: History and Ethnography of Africa south of the Zambesi).

II. History of South Africa 1652-1724; enz.[1)]

Gewichtig voor de oorspronkelijke verhoudingen is het 'Dagverhaal' van den eersten commandeur JAN VAN RIEBEEK, uitgegeven in de werken van het 'Historisch Genootschap' te Utrecht 1884 tot 1893 in drie deelen en, verkort, in het Engelsch van LEIBBRANDT te Kaapstad in de 'Precis of the Archives of the Cape of Good Hope'.

Voor de cultuurgeschiedenis in het begin der 19e eeuw zijn van beteekenis: Bladen uit de Memoirs van P.B. BORCHERDS, Kaapstad 1907 (verkort vertaald uit het Engelsche origineel van 1861 door F.H. OLLAND), aangehaald als - Bo.; en

C.N.G. DU PLESSIS, Uit de Geschiedenis van de Zuid Afrikaansche Republiek en van de Afrikaanders, Amsterdam en Pretoria, 1894. - P. Voor het latere Transvaal:

AYLWARD, The Transvaal of today, London 1878. (Een zeer oordeelkundige verdediging der Boeren, tegelijk van waarde wegens de poging tot een volkskundige beschrijving. - A.

De literatuur der r e i s v e r h a l e n uit vroegeren tijd is schaarsch, vloeit rijkelijker eerst tegen het einde der 18e eeuw, wordt in dien tijd vooral door de Engelschen ijverig beoefend, doch levert over het geheel weinig op voor den verzamelaar van volkskundige stof, want men bleef meestal aan uiterlijkheden hangen, drong zelden door tot in het wezen der cultuur en

1) De 3e dr. is sedert in 8 dln. gereed gekomen.
Dl. 1-3 behandelen: History and Ethnography of South Africa, 1505 to 1795; dl. 4-8: History of South Africa since 1795. (D.F.)

behandelde met voorliefde de volkskunde der inboorlingen. Met Engelsche vooringenomnenheid van ras en staatkunde munt deze literatuur meer uit door laster dan door christelijke liefde en betrouwbaarheid. Beter is het, te putten uit de beschrijvingen van Hollanders en Duitschers, die zich beijverden, om de taal en denkwijze der Afrikaners te leeren kennen, want juist door de onbekendheid met de taal is het zelden een Engelschman gelukt, zonder vooroordeel over de oude kolonisten mededeeling te doen. De bruikbaarste bronnen onder die, welke ik heb kunnen aanhalen, zijn ongeveer de volgende:

PETER KOLB (zoo worde de naam geschreven, volgens de Allg. deutsche Biographie), Caput Bonae Spei Hodiernum, das ist: Vollständige Beschreibung des Afrikanischen Vorgebürges der Guten Hofnung.... Nurnberg 1719. - K.

A. SPARRMANN, Reise nach dem Vorgebirge der guten Hoffnung.... Berlin 1784 (het origineel te Stockholm 1783). - Sp.

O.F. MENTZEL, Vollständige und zuverlässige Beschreibung des berühmten und in aller Betrachtung merkwürdigen afrikanischen Vorgebürges der Guten Hofnung.... Glogau, 1785, 2 Tle. - Me.

JOHN BARROW, An Account of Travels into the Interior of Southern Africa.... London 1801, 1804, 2 vol. (Een onnavolgbaar voorbeeld van haat en laster). - Ba.

H. LICHTENSTEIN, Reisen im südlichen Afrika in den Jahren 1803 bis 1806. Berlin, 1811, 1812, 2 Tle. (een buitengewoon vriendelijke en menschkundige voorstelling). - L.

W.J. BURCHELL, Travels in the Interior of Southern

Africa. London, 1822, 1824. (Aangezien hij zich het K.H. eigen maakte, kon B. geheel objectief over de Afrikaners oordeelen). - Bu.

G. THOMPSON, Travels and Adventures in South Africa, 2e ed., Lond., 1827. - Th.

B.H. VAN BREEMEN, Schetsen en Beelden uit Zuid Afrika, Amst. 1882; in 2e uitgave in 1887 als 'Mooi Sannie' (zeer bruikbaar voor Karroo en Natal). - Br.

F. LION CACHET, De Worstelstrijd der Transvalers, 1881. - C.

Werken van mindere beteekenis worden bij gelegenheid aangehaald. Overzichten betreffende de voornaamste historische en reisbeschrijvingsliteratuur vindt men in de aanhangsels bij THEAL III en VI.

Voor de v o l k s k u n d e van het moederland zijn bovenal van gewicht:

G.D.J. SCHOTEL, Het Oud-Hollandsch Huisgezin der zeventiende eeuw, Haarlem 1868. - Sch.

VOLKSKUNDE, Tijdschrift voor Nederlandsche Folklore, Gent 1888 vlgg. - Vo.

WALING DIJKSTRA, Uit Frieslands Volksleven, Leeuwarden, 1895. - D.

E.H. MEIJER, Deutsche Volkskunde, Strassburg, 1898. - M.;

voor die der Afrikaners:

HET ZUID AFRIKAANSCHE TIJDSCHRIFT Kaapstad 1824 vlgg.; slechts de eerste 17 deelen stonden tot mijn beschikking; zij vertoonen nog nauwelijks een inzicht in de kiemen van het nieuwe volksleven of in de behoeften des lands. - Z.A.T.

N. MANSFELT, Proeve van een Kaapsch-Hollandsch Idioticon, Kaapstad en Utrecht 1884. - Ma.

ONS KLIJNTJI (Afr. Tschr.), Paarl 1896-1907, tegenwoordig vervangen door 'Ons Taal.' - O.K.

Andere werken en monographieën worden op de daarvoor geëigende plaats aangehaald.

§ 3. Over de spelling.

Een algemeen geldende spelling is voor het K.H. nog niet vastgesteld. In hoofdzaak bestaan er drie richtingen: 1. de 'Patriot'-spelling, die zooveel mogelijk phonetisch te werk wil gaan volgens den regel: Skrijf soos jij praat, doch die juist daardoor voor de praktijk te willekeurig is; 2. de conservatieve, welke de klankwaarde buiten beschouwing laat ten gunste der Nederlandsche schrijfwijze; 3. een zich tegenwoordig baanbrekende phonetisch-praktische richting, welke ter wille van de eenheid der cultuur slechts de allernoodigste afwijkingen van de 'vereenvoudigde' (Kollewijnsche) orthographie van het Nederlandsch beoogt. Het klankstelsel heeft VILJOEN in zijn 'Beiträge', bl. 39 vlgg. behandeld.[1)] Om de etymologie der woorden niet onnoodig te verduisteren, veroorloof ik mij hier de volgende historisch-praktische schrijfwijzen:

è duidt aan den gerekten klank in het Ndl. wèreld (Sievers e^2),
s de stemlooze letter aan het begin in plaats van

1) Hierbij eenige aanvullingen bij HOOGENHOUT, Praktisches Lehrbuch der Kapholländischen Sprache, Wien und Leipzig (1904). (Thans is ook verschenen de uitvoerige phonetiek van Dr. T.H. LE ROUX, Beschrijvende Klankleer van het Afrikaans (Leiden, 1910), waarvan SCHONKEN slechts de opzet bekend was. -
Noot v/d. Red. v/h. Intern. Arch. f. Ethnogr.)

Ndl. z. Daar de schrijfwijze z eerst betrekkelijk laat opkwam en aan het begin van een lettergreep zelfs minder gebruikelijk is dan de s, is de doorvoering van de s geen groote sprong. Wel ware dit echter het geval met de f, welke slechts in weinige vreemde woorden voorkomt en reeds in het Oudnederfrankisch voor de v wijken moest; om nu verder nog de tegenstelling tusschen uitspraak en schrijfwijze van de officieele namen (Vrijburg; bijbeltekst) te vermijden, heb ik de historische v behouden, die ook in het Duitsch phonetisch aan de f gelijkstaat. Sk is aan het begin van lettergrepen Ndl. sch.

Weggevallen klanken worden meest door een weglatingsteeken, dikwijls door haakjes of ook wel in het geheel niet aangeduid: to'er (< tower < tover), se[g]en (= zegen), mij[n] of mij, vrach[t].

Verder is ter aanvulling van bovenstaande opgaven en van hoofdstuk V, § 3 het volgende in acht te nemen:

Lange a is niet helder, maar lijkt op de donkere Engelsche a in father (Sievers a^2); lange o is niet de gesloten klank, maar wordt met den bijklank ə (stomme e) uitgesproken; het voegwoord ‘en’ klinkt als $\overset{n}{ə}$ (zooals in het Vlaamsch), het lidwoord ‘een’ = ə, terwijl ə vóór den verkleiningsuitgang -tjie eenigszins aan het volgende -ie wordt geässimileerd: mannetjie, spr. mannietjie; ‘geen’ wordt uitgesproken $\chi\overset{n}{ə}$ of $\chi^{\hat{\alpha}}$.

Hoofdstuk II.
De oude voorraad.

§ 1. Zeden en gebruiken.

Veel van het van ouds overgeleverde is natuurlijk Germaansch, een deel ervan zelfs Indo-Germaansch of zelfs algemeen menschelijk. Wegens gebrek van meer nauwkeurige aanduidingen zullen wij voorop zetten, dat verschijnselen, die als Vlaamsch of (West-) Duitsch optreden, ook voor Holland en bijgevolg ook voor Zuid-Afrika gelden; door de groote uitbreiding van bepaalde gebieden, zooals kinderspel, geloof, sprookjes zal dit slechts bij uitzondering niet opgaan. Een overblijfsel van Oud-Germaansche opvatting vinden wij nog in het verbreide geloof, dat de zielen der ongedoopt gestorven kinderen rondzwerven (‘swerwe’), daar zij nog heidenen zijn (M. 107). Dikwijls wordt daarom de geestelijke bij ernstige ziekte geroepen, om den kleine te doopen.
Het k i n d e r s p e l is bijna altijd oor-oud, afgezien van de vele onnoodige Engelsche nieuwigheden in bepaalde streken (Hoofdst. VI, 3). De eenvoudige spelen, die op nabootsing van het dagelijksche leven berusten, (poppen, huishouden, beroepen) sla ik over en noem

alleen eenige van de meest in trek zijnde, van welke ook het verloop aangeduid dient te worden. De spelrijmpjes zijn in menig opzicht verschillend van de tegenwoordige Nederlandsche: B l i n d e m o l l e t j i e (Blindekuh, B. 628), met dezelfde woorden als CT. I, 119, v. VI, 126[1]. De gebruikelijke Nederlandsche naam ‘blindemannetje’ heeft zich naar dien van den inheemschen mol gericht, vgl. Ma. i.v. - W e g k r u i p e r t j i e zonder rijm (Verstecken, B. 561), ook in Holland ‘wegkruipertje spelen’ (CT. I 152; vgl. Ma. i.v. Bof). - K o n i n g d o c h t e r (Des Königs Töchterlein B. 457), Bk. 20, CT. I 170; merkwaardig is de verbastering ‘drie kos maai’ voor ‘die kan naaien’. - W o l f e n s k a a p , CT. I 214,* B. 572. - D e u r k r u i p e r t j i e , het alom bekende brugjesspel (B. 522), Ndl. gewoonlijk ‘kruip door, sluip door’, maar ook ‘deurkruipen’ (CT. I 244); men kiest als overal tusschen allerlei kostbaarheden of lekkernijen en zingt daarbij het waarschijnlijk oorspronkelijke Afrikaansche lied:

Aljander al deur di Bos.

Al - jan-der, al-jan-der, al { kook lek-ker kos.
deur di bos, jou ma-ma en { eet
pa-pa

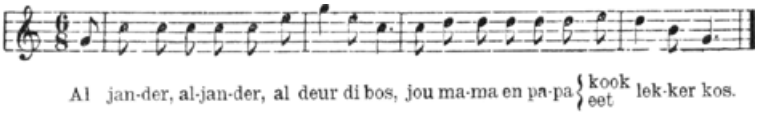

1) De afkortingen verwijzen naar:
BÖHME, Deutsches Kinderlied und Kinderspiel, Leipzig 1897. - B.
BOEKENOOGEN, Onze Rijmen, Leiden 1893. - Bk. DE COCK en TEIRLINCK, Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland, Gent 1902 vlgg., 8 dln. - CT.
J. VAN VLOTEN, Nederlandsche Baker- en Kinderrijmen, 4e dr. Leiden 1894. - v.Vl.

P e r d j i e s p r i n g (Bocksprung, B 590, Ndl. haasjeover, enz.), de naam ook CT. I 284. - B o k - b o k - s t a a n - s t i j f (Wie viel Hörner hat der Bock? B. 633), Ndl. bok, bok sta vast (CT. I 294 vlgg., v.VI. 126). De speeltekst luidt: Bok, bok, staan stijf. Hoeveel vingers op jou lijf? - E é n - b e e n t j i e - s p r i n g (Hinken oder Hüpfen B. 599) = CT. I 331, gewoonlijk Ndl. hinkelen, maar ook: op één been springen (CT. I 331). - T o u w t j i e s p r i n g (Seilspringen), CT. II 15, doch van de ontelbare Ndl. rijmen, die hierbij en bij de rei-spelen behooren, welke het geheele tweede deel van CT. vullen, schijnt niets meer over te zijn, evenmin als van die, welke wij vinden in v.VI.'s verzameling blz. 93-113. Ook ontbreekt geheel de groote Nederlandsche rijmenschat bij het (weinig beoefende) balspel der meisjes. Daarentegen kennen de kinderen op het land verscheidene liedjes bij de ronde-dansen, die nog verzameld moeten worden en waarschijnlijk in Afrika ontstaan zijn. - K l i p k l i p (Ma. dok-doks, maliklip), CT. III 26 (‘Boeren’), waarbij naar een steen, die op een anderen ligt, geworpen wordt (B. 620). - K e n n e t j i e , Ndl. vele andere namen (CT. III 36), een slagspel, waarbij een spits toeloopende pen omhoog gewipt wordt. (B. 619). - Van de vele ingewikkelde balspelen (CT. III 105-185) zijn mij slechts bekend: B a l r u i t e r of b a l k r a n s , CT. III. 127, ‘Bal-te-peerd’, B. 611 ‘Ballreiterspiel’ (is de Afr. naam aan het Duitsch ontleend?), en D o l o s s i e s [1] (andere namen zie Ma.), Ndl. bikkelen, Duitsch Auftatschen. - Verschillende h a n d s p e l e n (vgl. CT. III 204-20); zoo is het door Ma. 187 vermelde ‘'n

1) Zie Hoofdst. IV § 3 met noot.

Katpootjie maak' (Katzenpfötchen machen) b.v. ook in Zuid-Holland (Oud-Alblas) bekend en eveneens in Duitschland. - Het heimelijk doorgeven van voorwerpen en het raden van den persoon, die het verborgen voorwerp heeft (B. 637), is in verschillende vormen in gebruik: a) B e w a a r d i e k n i k k e r t j i e heeft overeenkomst met de Vlaamsche variant 'Appelenmutsaard' (CT. IV 118), met dit onderscheid, dat degene, die het steentje enz. verstopt, het tusschen de samengevoegde handpalmen van een kind laat liggen, terwijl hij ieder toeroept: Bewaar die knikkertjie[1] lat [dat] da[ar] geen kat of muis bij kom nie; b) W a r m p e t a t (Batate), of D o e k - w e g - s t e e k : hierbij wordt gewoonlijk een zakdoek op een afgelegen plaats verborgen; de verstopper geeft het teeken 'Warm petat, Adon[i]s' en als vingerwijzing voor den zoeker het gebruikelijke 'warm', 'koud' enz. (vgl. CT. I 143);

Daler, Daler, gij moet wand'len.

	Da-ler, Da-ler, gij moet wan-d'len, Van de een tot naar de	{an-der. Het ben zo {an-dren. Al is hij
mooi, Het ben zo} mooi, Al is hij}	fraai. Da-ler, Da-ler, gij moet wand'len, Van de een tot naar de	{an-der. {an-dren.
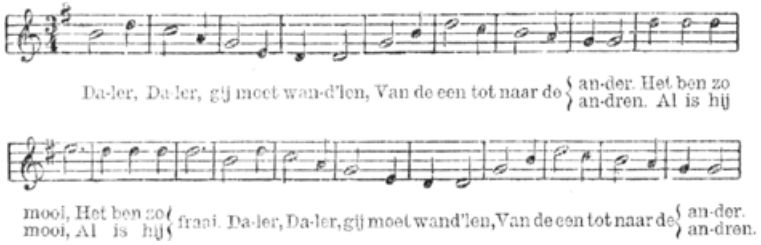
Da-ler, Da-ler, gij moet wan-d'len, Van de een tot naar de an-der. Het ben zo an-dren. Al is hij
mooi, Het ben zo mooi, Al is hij fraai. Da-ler, Da-ler, gij moet wand'len, Van de een tot naar de an-der. an-dren.

c) Het spel 'Daler, daler' schijnt bezig uit te sterven. De handeling is dezelfde als bij a), behalve dat hier

1) In dezen vorm is het Ndl. 'knikker' nog bewaard, evenwel in uitgebreider beteekenis; als speelgoed bij het knikkeren is het door 'albaster' verdrongen (zie Ma.).

vrij vaak een klein muntstukje gebruikt wordt. Het spel schijnt dus oud te zijn, het rijm echter van Duitsche herkomst, want CT (IV 125) kent het niet; alleen de melodie wijkt af, tenminste van die, welke in Midden-Duitschland in gebruik is gebleven. - O p e n a f (auf einem Brett schaukeln, vgl. B. 622), Ndl. wippen (CT. IV 155). - S k o p p e l e m a a i (Schaukel, zie Ma.). Deze benaming is ook in Holland bekend, als werkwoord schoppelemaaien of schommelemeien (vgl. v.VI. 131). Opmerkelijk is het, dat in Zuid-Afrika de in het moederland zoo talrijke schommelrijmpjes ontbreken. - A l b a s t e r . Over knikker- en tol-spel, de meest geliefde der jongensspelen, met hun rijke terminologie, zou een flinke monographie geschreven kunnen worden. Bij het knikkeren evenwel bepaalt zich de speelwijze tot het schieten (CT. V 58 vlgg.) en wel bepaaldelijk tot krans-krans (CT. in de krans schieten), één-hol (CT. putje schieten) en driegats, waarbij deels afwijkende regels gevolgd worden; dikwijls wordt ook met een platten steen (Ma. duit) geworpen. Het spelen om geld komt niet meer voor, slechts den knikker kan men elkander afwinnen (‘houhou’). Het meest wordt geschoten ‘mikkeldon’ (Eng. ‘knuckle down’), zie CT. V 20. Nieuw ingevoerd schijnt vóór ongeveer 20 jaren het veel meer kracht en behendigheid eischende ‘langvinger’-schieten, waarbij de knikker vóór den middelvinger gelegd, deze door duim en wijsvinger der andere hand teruggespannen en dan met kracht losgelaten wordt. Ik herinner mij, ook gelezen te hebben, dat deze wijze van schieten nu nog onder de nakomelingen der Hollanders op Ceylon voortleeft. Merkwaardig is het, dat nagenoeg het eenige

overblijfsel van o u d e tooverij zich in dit spel gehandhaafd heeft: om het schot van den tegenstander te bezweren, teekent de jongen een kruisje op den grond (dat noemt hij ''n kruisie to'er') en roept er gewoonlijk bij: Slangkoppies! of hij spuwt naast den knikker en roept: To'ergoed! Vgl. Ma. i.v. fipatoi en CT. V 50, 51. Wil de speler een verloren knikker terugvinden, dan spuwt hij in de hand, slaat er met een vinger in en let op, waar het speegsel heenvliegt.

De 'drijftol' (Duitsch: Peitschekreisel) is geheel onbekend; des te hartstochtelijker wordt er met wat in het Duitsch Schnurkreisel heet gespeeld (t o l , Ndl. tol, priktol, werptol; Engl. pegtop); dit spel bepaalt zich echter hoofdzakelijk tot het door CT. (V 187) onder den Vlaamschen naam 'oken-kappen' beschrevene en tot het daar zelfs niet genoemde 'dubbele krans', waarbij de 'lè[g]tol' van den eenen kring tot den anderen gedreven wordt. Het meeste andere speelgoed (CT. V 199-252) is bekend. Als jachttuig heeft de r e k k e r of s k i e t e r (CT. katapult) bijna al het andere verdrongen, zeer ten nadeele van de vogeltjes; de s l i n g e r (Duitsch: Schleuder) komt nog maar als curiosum voor. - Bekende muziekinstrumenten zijn o.a. de t r o m p (CT. VII 264), zelfvervaardigde fluiten en klappers (klaphoutjes). - Bij het aftellen (u i t t e l) worden, gelijk overal, zeer eigenaardige rijmpjes gebruikt. Voor het meerendeel zijn zij oud, ten deele vertoonen zij Engelschen invloed, andere zijn geheel aan het Engelsch ontleend; weer andere vertoonen wonderbare verbasteringen, hetgeen juist bij deze soort van rijmpjes zeer dikwijls voorkomt. De ongunstige omstandigheden hebben hier danig opruiming gehouden, zoodat, vergeleken bij den rijken

voorraad van het oude vaderland, betrekkelijk maar weinig van oude herkomst behouden bleef, waardoor zooveel te meer van andere volken overgenomen werd. Wij noemen hier het ook in Holland nog zeer bekende rijmpje (v. Vl. 153):

Ese, wese, wes,
Olie in die fles,
Olie in die kan,
Weg was Jan.

Een, twee, drie,
Moeder heet Marie,
Vier, vijf, zes,
Olie in die fles,
Olie in die kan,
Weg was Jan.

De rijmpjes gelden niet altijd voor hetzelfde spel. De volgende variant was in Holland bij schommelen en touwtje-springen in gebruik (vgl. b.v.v.Vl. 130), terwijl men ze in Zuid-Afrika ook bij het aftellen aanwendt:

Een, twee, drie,
Moeder heet Marie,
Heet sij nie Marie,
Dan heet sij een, twee, drie; of:

Hoe heet sij dan?
Eier in die pan,
Daar bak ons lekker koekies van.

Een ander Holl. aftellertje (vgl. v.Vl. 159):

Al onner die groene bome
Da[ar] leg 'n Engelse skip enz.

wordt in Zuid-Afrika bij een kinder-rondedans en ook bij een pandspel gezongen, in België evenwel bij het schommelen (CT. IV 217). Over de Engelsche rijmpjes zullen wij in hoofdstuk VI spreken.

Bij de b r u i l o f t zijn de oude gebruiken minder in

zwang gebleven. Op een echt ouderwetsch bruiloftsfeest gaat het ongeveer op de volgende wijze toe: het jonge paar wordt bij zijn uit- en intocht met ‘strooipapier’ en bloemen bestrooid (althans nog hier en daar op het land in de Westprovincie); de bruidskoets (vgl. later) wordt met vreugdeschoten (‘einst zur Abwehr der bösen Geister bestimmt’, M. 177) begroet, de gasten worden door bruidsjonker en bruidsmeisje (strooi-jonker en strooi-meisie) aan den arm naar binnen geleid, om bruid en bruidegom geluk te wenschen. Naar Oud-Hollandsche zede zit het jonge paar nog onder een krans (Barkly Oost); de geheele vloer was vroeger met mirrebladeren, bloemen en snippers van goud- en zilverpapier (strooisel’) bestrooid[1)]. Strikken versieren de messen en vorken op den feestdisch. Na den feestmaaltijd werd gezongen, gedanst en gespeeld. Zoo zong men b.v. het zuiver Hollandsche lied:

> Schoonste dame vol van waarde,
> Ziet toch eens uw minnaar an,
> Want gij alleen zijt maar op aarde,
> Die mijn smart genezen kan.

of wel een drinklied, dat, wat de taal betreft, maar weinig van het Hollandsch afwijkt:

1) Over vervaardiging van bruidskrans en ‘strooisel’ bericht uitvoerig Me. I 578; vgl. Bo. 220, Sch. hoofdst. 17 en 18. Het Oud-Hollandsche gebruik om met ‘strooisel’ te werpen heeft in het Onderveld (in de Oostprovincie waarschijnlijk van de Eng. ‘settlers’ geleerd) plaats gemaakt voor de weinig esthetische gewoonte om met rijshout (rijst) en oude schoenen te strooien of ouden rommel aan het rijtuig te binden.

Waar blijf[t] Bacchus dan weer so lang?
Mij[n] keeltjie word so droog, ja, ja,
Mij[n] keeltjie word so droog.
Een enkele slukkie doet mij geen kwaad;
Te drinken is het best, ja, ja,
Te drinken is het best.
Want als mij[n] vrouw mij[n] adem ruik,
Dat ik die drank gebruik, ja, ja,
Dat ik die drank gebruik,
Dan vloek sij [mij] die ganse dag,
Of 'k die grootste dronkaard was, ja, ja,
Of 'k die grootste dronkaard was.

Gedanst werd er bij viool of handharmonica (vgl. § 4) en verder werd de tijd doorgebracht met pandspelen of mannenspelen. De muziek wordt gewoonlijk door kleurlingen uitgevoerd, zooals reeds in den tijd van KOLB. Moge ons, naar de beschrijving van KOLB (blz. 709), heden ten dage de bruiloft uit dien tijd al te verkwistend voorkomen, zij stemt evenwel overeen met de Oud-Hollandsche feestvreugde en met SCHOTEL'S ‘een gedurig feest’ (blz. 264 vlgg.).

De vroegere b e g r a f e n i s g e b r u i k e n met hun omslachtig ceremoniëel van rouwbepalingen en terminologie, zooals THEAL (IV 220) ze nog voor de eerste helft van de vorige eeuw beschrijft en zooals zij nog heden in Holland voortleven, behooren thans wel overal tot het verleden; de begrafenismaaltijden (Ma. i.v. Begraafnisrijs) zijn geheel verdwenen, of, wanneer de begrafenis des ochtends plaats vindt, hetgeen slechts zelden geschiedt, op het platte land vervangen door een middagmaal met de onontbeerlijke feestgerechten van gele rijst en vet gemest gevogelte; heeft de begrafenis echter in den namiddag plaats, dan wordt koffie

met zoete beschuiten aangeboden. Afgezien van deze verouderde trekken, gaat KOLB'S voorstelling (blz. 718, vgl. Br. 97) nog voor heden op.

De oude gebruiken bij den openbaren g o d s d i e n s t , zooals zij beschreven zijn door BORCHERDS (158, 197) - voorlezer, kollekteeren met lange stokken, gescheiden 'ruim' voor de vrouwen enz. - en zooals zij heden ten dage nog in Holland bestaan, zijn tegenwoordig, zoover ik weet, overal afgeschaft, ofschoon vele aanwezige voorwerpen er nog aan herinneren.

§ 2. Uit de materieele kultuur.

Sporen van oude herkomst zijn in de materieele kultuur nog duidelijk te herkennen, hoewel op de oude grondslagen in meerdere of mindere mate voortgebouwd is. Zoo heeft het huis plattegrond en gevel aan het moederland ontleend, maar in vervolg van tijd is er zooveel naar de behoeften van het land of den eigen smaak gewijzigd, dat dit onderwerp beter onder hoofdstuk III behandeld wordt. - Bij den d o r p s a a n l e g heeft zich een vast voorbeeld gevormd, of beter gezegd, is een der uit het moederland overgenomen vormen, n.l. het rijdorp (M. 42 vlgg.), algemeen geworden en verder ontwikkeld. Deze vorm is ontstaan in den tijd van de Duitsche 'Innenkolonisation'; langs één rechte dorpsstraat lagen in één, of ook wel in twee rijen de hoeven, daarachter in evenwijdige stroken de akkers. In Nederland (Overijsel enz.) komt deze aanleg dikwijls bij het ontginnen van moerasland voor. Kaapstad werd reeds op deze wijze aangelegd; hier doorsneden zelfs kanalen (grachten) verscheidene straten. Al naar gelang

het noodig was, bouwde men dan evenwijdige en rechthoekige dwarsstraten. En volgens dit gereede patroon werden dan alle latere dorpen dadelijk bij den aanleg van breede straten voorzien. Smalle, heldere vaartjes (slote, vore) aan weerszijden van de straat dienen om die hoeven, wier bezitters daar recht op hebben, van water te voorzien ('watererwe' tegenover 'droogerwe'); de 'waterrechte' vormen in het aan water arme land een gewichtig vraagstuk bij iedere dorpswetgeving. Machtige eiken of dennen overschaduwen de straten in de oudere dorpen, in de jongere zijn het Australische 'bluegums' (eucalyptus), treurwilgen en andere snel groeiende boomsoorten; daarachter blinken de witte gevels; ook bloem- en moestuinen scheiden de huizen van de straat. Meestentijds ontstaat het dorp uit de behoefte van de aangroeiende bevolking aan kerk[1)] en school; bij deze beide gebouwen voegen zich dan onmiddellijk een 'Drostdy' (thans Gerechtshof), weldra een 'Tronk' (gevangenis) en een marktplaats. Of wel het kerkplein, waar de bezoekers zich voor het 'Nachtmaal' (Avondmaal) legeren, dient tegelijk als markt, of wel men zorgt reeds bij den aanleg voor een tweede plein, dat een weinig verder ligt (mark[t]plein, boereplein); de beide pleinen worden dan door de 'hoofdstraat' (Dorpstraat) verbonden, die nu door andere doorsneden wordt, zooals het volgende schema

1) Vlg. T. VII 80; T.F. BURGERS, Tooneelen uit ons Dorp [Hannover], 23 vlgg.; plan van Kaapstad omstreeks 1810: Bu. 70, van Graaff Reinet in 1823: Th. 74. Dorpsbeschrijvingen nog in CARL MAUCH'S Reisen im Innern von Süd-Afrika, 1865-1872(Ergänzungsheft 37 zu PETERMANNS Mitteilungen 1874), blz. 14 (Rustenburg), blz. 21 (Potchefstroom).

aangeeft, dat het zuiverste gevonden wordt in de jongere dorpen van het binnenland (Onderveld)[1] op de vlakte, waar de aanleg niet afhankelijk is van rivier of berg (zie plattegrond).

Dit is de eenvoudige en praktische schablone, volgens welke het dorp wordt aangelegd; de breede parallel- en dwarsstraten zijn in 't algemeen een kenmerk van den nieuwen stadsbouw en der nieuwe stadsgedeelten over de geheele wereld. Ook de Engelschen hebben, afgezien van eenige uitzonderingen (b.v. Durban) dezen grondvorm gevolgd. In de oude streken wonen de kleurlingen in het dorp zelf, in het Onderveld betrekken zij daarbuiten een eigen ‘lokatie’, die meestentijds uit stroo- of leemhutten bestaat. Buiten het dorp ligt ook de gemeenschappelijke weide (weiland). De ‘erven’ worden afgegrensd, al naar de landstreek, de welvaart of den ouderdom van het dorp door hagen

1) ‘Onderveld’. Men is gewoon, bij de uitlegging van dit woord een aardrijkskundige onnauwkeurigheid aan te nemen: het land stijgt immers naar binnen toe en daalt af naar de kust. Zulk een vergissing ware inderdaad vreemd, daar de Afrikaner overigens nauwkeurig tusschen ‘bô’ en ‘onner’ onderscheidt bij het aanduiden van straat- of dorpsgedeelten al naar de richting van den loop der rivier (b.v. Onner- en Bô-Pèrl = Onder- en Boven-Paarl); ook is nog de naam ‘o'erberg’ bekend voor het land aan gene zijde van de eerste keten. Beter doen wij, een oude, overigens nog in het K.H. levende, beteekenis van ‘onder’ aan te nemen en wel gelijk Ndl. ginds. (Voorbeelden: onder ende boven, Middelndl. Wdb. V, Sp. 314; Hoogduitsch drunter; K.H. daar onner, tot onner in Transvaal; vgl. Ma. i.v. onder). Van het standpunt van den Ondervelder uit is nu de streek rondom Kaapstad het ‘Bôland’, waar ‘boven’ op zijn beurt weer de beteekenis heeft van Duitsch ‘dort, drüben’, zooals in de uitdrukking ‘bo[ven] in 't land’ (Holl. en Afr.).

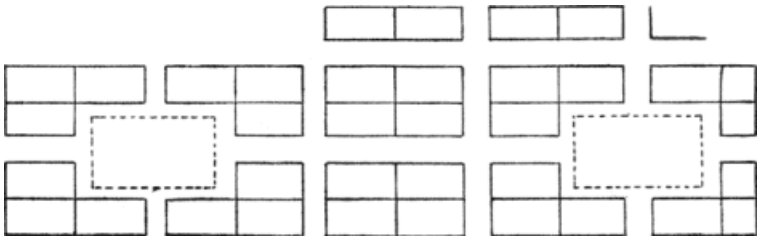

Plattegrond.

van kweepeerboomen, granaatappels, aloë en andere planten, door muren van gemetselden of opgestapelden steen, minder smaakvol door prikkeldraad met ijzeren, steenen of houten palen.

Van Hollandsche herkomst is ongetwijfeld de h o e d met breeden rand, zooals men dien aantreft op de schilderijen uit de 17e eeuw; alleen is de rand misschien een beetje breeder en stijver geworden. Ook de opstaande rand is niets nieuws. Om den hoogen bol droegen de ouden altijd een floers van krip. Zooals ook nu nog op het platteland in Holland, werd de hoed nooit afgezet, een gebruik, dat binnenshuis heden doorgaans als onbehoorlijk geldt. Bij de godsdienstoefening en bij het gebed aan tafel werd hij daarentegen voor de oogen gehouden. Het hoofdhaar was rondom gelijkmatig afgeknipt, het gelaat gladgeschoren; slechts aan den hals liet men een beetje haar staan tegen de wrijving (‘uilbaard’): juist zoo ziet men nog heden tal van Hollandsche boeren geschoren. Overigens is het merkwaardig, hoe nieuw de voor de Boeren thans zoo karakteristieke baarddracht is.

Vroeger, tegenwoordig nog maar zelden, droeg de vrouw tijdens het gebed haar hoofd gedekt (naar de woorden van Paulus); zij ging voorheen zelfs nooit blootshoofds, zooals dat nog heden in Zeeland bij de getrouwde vrouwen het geval is. (Vo. IV 86). De vrouw droeg - oude dames doen het nog - in huis een kanten muts; ging zij uit, dan werd daaroverheen het k a p p i e opgezet. Deze muts, die reeds door SPARRMANN vermeld en thans nog algemeen gedragen wordt, in het Onderveld zelfs in de kerk, gelijkt op den in Noord-Duitschland bekenden ‘Helgoländer

Hut'; zij is van linnen, met kant bezet, meestal wit, en wordt onder de kin vastgebonden. Er worden echter ook nog hier en daar door oude vrouwen heel donkerblauwe of zwarte mutsen gedragen, met een strook om den ronden bol. Vroeger was de muts langer (ongeveer 12 duim) en de bol klein en rond, - nu is deze breed en vlak. De omstandigheid, dat ze eigenlijk dient als hoofdbedekking voor buitenshuis, stelt het, zooals mij Dr. BOEKENOOGEN mededeelt, buiten twijfel, of ons 'kappie' is identiek met de nog vóór zestig jaren aan de Zaan gedragen 'kaper' en zijn verwanten elders in Holland en Oost-Friesland. Evenals het kappie, werd de kaper alleen in de open lucht en boven de kanten huismuts gedragen, was meestal van zwarte zijde (of andere stof), aan de binnenzijde wit gevoerd en soms van twee banden voorzien om bij slecht weder dienst te doen. De kaper is waarschijnlijk een overblijfsel - de kap is eenigszins van vorm veranderd - van den in de 17e eeuw door geheel Holland en Vlaanderen verbreiden kapmantel (huik) en was gewis in vroegeren tijd ook algemeener bekend. Het verschil nu tusschen kaper en kappie bestaat daarin, dat bij den eerste de bol een beetje verkort, de luifel daarentegen, ter beschutting tegen de zonnestralen, verlengd werd.

§ 3. Geloof.

Het is een algemeene opvatting in de literatuur geworden, dat de Afrikaners, wat hun denkwijze betreft, zoowel in hun dagelijksch als in hun godsdienstig leven

nog diep vastgeworteld zijn in de 17e eeuw[1]; inderdaad is het verschil met den hedendaagschen toestand in Europa zoo groot, dat men het gerechtvaardigde van deze meening erkennen moet. Verlichting en omwenteling hebben het afgelegen land nauwelijks beroerd. Natuurlijk moet men hierbij klassen en landstreken onderscheiden: de opvatting is nieuwer- of ouderwetscher, naar gelang de aanraking met Europa inniger of losser, het bedrijf der bevolking aan een vaste plaats gebonden of koloniseerend was. Men heeft hier dus te doen met een voortdurenden ontwikkelingsgang, waaraan de onderscheidene deelen des lands ongelijkmatig deelnemen; eerst wanneer de verkeersmiddelen toenemen, worden steeds wijdere kringen in de nieuwe kultuur betrokken, terwijl de oude opvattingen zich meer en meer tot devoorposten in het verre binnenland gaan beperken. De Transvaler van heden staat ongeveer op de plaats, waar de Kaaplander der grensgebieden vóór twee geslachten terug stond, Oranje heeft reeds de hoogte van het Zuid-Westen in de eerste helft van de 19e eeuw bereikt. Zoo komt het, dat door de Europeanen de boer uit het Noorden als typische vertegenwoordiger van het Afrikaansche volk beschouwd wordt, terwijl men maar al te geneigd is, den boer uit het Zuiden dezen naam te ontzeggen, ja hem zelfs als een bizonder ras te beschouwen. In Zuid-Afrika zelf heerscht veel meer de neiging, allen te zamen met den naam ‘Afrikaners’ aan te duiden.

Een loonende taak zou het zijn, om aan de hand der

1) Vgl. o.a. T,V 330. Over het geloof en de godsdienstigheid der Hollanders in de 17e eeuw: Sch. 109, 110, 118.

desbetreffende literatuur de verandering van het volkskarakter door de tijden heen vast te stellen.

Tot de verderfelijke opvattingen - want ook in Zuid-Afrika wordt de strijd om het bestaan ernstiger en het beroep der voorvaderen is niet meer voldoende - behoort de neiging van vele ouders om de waarde van het o n d e r w i j s te onderschatten, waardoor zij van hun kinderen niet meer verlangen dan de bekwaamheid om belijdenis te doen en een dragelijken brief te schrijven, een eisch, die volkomen overeenkomt met de schoolverordening van 1683![1)]

Dat de geleerdheid der ouden niet groot kon zijn, blijkt uit het feit, dat de onderwijzer op het platte land tot vóór 50 jaren terug meestal een afgedankte soldaat[2)] (Duitscher of Hollander, somtijds ook een Engelschman) was, wiens taak daarin bestond, dat hij de kinderen in den tijd van drie tot zes maanden ‘geleerd’ moest maken. Vaak wordt nog het oer-oude Holl. leerboek ‘Trap der jeugd’ aangetroffen; hoofdzaak bij het onderwijs was evenwel de B i j b e l . Wie het zich kon veroorloven, zond reeds in de vroegste tijden (K. 723) zijn kinderen naar Europa naar betere scholen. Als men te diep in de eenzaamheid woonde, leerden de kleinen op moeder's schoot spellen uit den Bijbel. Nooit werd de waarde van het onderwijs geheel uit het oog verloren. Aan deze tot vreugde stemmende begeerte

1) T. II 265. - Wegens de practische bezwaren (verstrooide bevolking en andere) is de schoolplicht tot nu toe nog alleen maar in Transvaal ingevoerd, en niet onbeperkt.
2) T. III 163, Bu. 199 enz. Het bedrijf, de kennis, de overige bezigheden van zulk een plattelands-schoolmeester beschrijft P. 317, 322.

om te leeren en aan de voor de belijdenis vereischte kundigheden is het te danken, dat, ondanks de ongunstigheid der omstandigheden, een analphabeet een ongehoord iets is en dat daar, waar kerk en school tegenwoordig nieuwe gebieden openen, die gedurende vele tientallen van jaren voor de beschaving gesloten waren, zooals Klein Namaqualand, de kinderen alle hindernissen van afstand, arbeid en armoede door hun begeerte naar kennis overwinnen.[1)] Zoo was de Bijbel de gids zoowel op geestelijk als op godsdienstig gebied, de machtige factor, welke te midden van wilde streken, dieren en volkeren tegen algeheele verwildering beschermde, een verwildering, die volgens MENTZEL (II 185) anders niet had kunnen uitblijven. Want behalve uit Bijbel en gezangboek bestond de bescheiden bibliotheek van den pionier, wanneer er ten minste nog iets anders voorhanden was, slechts uit enkele geliefde godsdienstige boeken, zooals de preken van BRAKEL en SMIJTEGELD en de stichtelijke liederen[2)] van SLUITER en GROENEWEGEN, welke des morgens en des avonds vlijtig gebruikt werden. Uit jongeren tijd stammen de vertalingen van BOGATSKY ('Gulden Schat') en SPURGEON, de werken van OOSTERZEE, de Stichtelijke Uren van BEETS; de wereldsche literatuur (altijd eenigszins godsdienstig gekleurd) werd bijvoorbeeld vertegenwoordigd door de gedichten van 'Vader Cats', die men thans nog in menig huisgezin kan vinden, FLAVIUS JOSEPHUS, Joodsche Brieven, HELON'S Bedevaart, De Doop in de Jordaan

1) Vgl. voor de verhouding tot beschaving en zending A 27-29.
2) Deze werden op zelfvervaardigde wijzen gezongen, van welke DU PLESSIS (311) zich nog vele herinnert.

en, uit het Duitsch vertaald, SCHMID, Genoveva en Eustachius, - alle werken, die ik mij herinner uit de boekerij van mijn grootvader te Stellenbosch. Nu had evenwel dit uitsluitend omgaan met stichtelijke lectuur, welke zoo diep haar stempel gedrukt heeft in het volkskarakter, ook een nadeelige zijde: deze omgang is dermate tot een tweede natuur geworden, dat, in verband met de armoede der boekerij, het volk over het algemeen den smaak voor lezen verloren heeft, een feit, dat reeds STAVORINUS (Reise in 1770), de vader van BORCHERD (omstreeks 1800) en SEMPLE (1803) bevestigen; het is tegenwoordig het voornaamste streven der geletterden, een verstandigen lust tot lezen weder op te wekken en in de behoefte aan Hollandsche lectuur, die in de vorige eeuw door de Engelsche concurrentie zeer ten achteren was geraakt, te voorzien.

Uit het hierboven behandelde kan men reeds besluiten, dat de godsdienstige opvatting nog streng bijbelsch en calvinistisch is naar het voorbeeld der 17e eeuw; r e c h t z i n n i g h e i d , verbonden met een asketische gemoedsneiging, vormt de heerschende opvatting. De Bijbel is de leiddraad en wegwijzer in het dagelijksche leven zoowel als in geloofszaken, in de politiek, bij het onderwijs, bij de rechtsspraak, in één woord in het geheele denken.[1)] De predikant, de ‘Meneer’ bij uitnemendheid, is de meest aangeziene man van het dorp, hetgeen echter niet belet, dat men zich somtijds op zijn kosten

1) Een scherpzinnige vergelijking tusschen Oostersche en Zuid-Afrikaansche bodem en levenswijze en de daaruit ontwikkelde levensopvatting en voorliefde voor bijbelsche beeldspraak maakt T. III 345.

vroolijk maakt; men vertelt elkander gaarne b.v. het volgende: Een predikant vroeg twee knapen den weg naar een boerderij. ‘En nu, zeide de dominie, zal ik jullie daarvoor den weg naar den hemel wijzen’. ‘Och wat, antwoordde één der knapen, hij weet nog niet eens den weg naar die boerderij, hoe kan hij ons dan den weg naar den hemel wijzen?’ - Het derde gebod wordt ten strengste opgevolgd: het geldt als de grootste zonde, Gods naam (‘die Groot Naam’) lichtvaardig uit te spreken en niets klinkt den Afrikaner pijnlijker in de ooren dan een dergelijk misbruik. Er heeft zich een eigenaardige codex van k r a c h t s u i t d r u k k i n g e n ontwikkeld, waarvan vele woorden, die den Europeaan geheel onschuldig in de ooren klinken, als vloeken worden gevoeld. ‘Allemachtig’, ‘waarachtig’ zijn veel te grof, men maakt er komische verkleinwoorden van: allemachies (ook Holl.), allemapstieks, allemattie, mastag, wrachtie (waar); wrintig (Holl. waarentig) wordt wrintie; uit Here! wordt ‘hede’ (ook Holl.); gedorie (waar), Ndl. jandorie, heeft zijn kracht verloren; de ergste schimpwoorden - donner, bliksem (als natuurverschijnsel slechts ‘blits’), bliksla[g]er, blikskottet (Holl. blikskater), verdomd, moerneuker (d.w.z. moedermoorder) - worden slechts in de grootste drift gebezigd. Wie op zijn goeden naam gesteld is, veroorlooft zich hoogstens: kanal[j]ie, va[ge]bond, niksnuts, pakkasie, verbrans, afgedans en verafschuwt aanstootelijke (‘lelike’) woorden[1)]; onschuldig zijn de uitdrukkingen: oliekoek

1) Vgl. P. 313. LICHTENSTEIN deed de ervaring op, ‘dat men uit den mond van een kolonist nimmer een onbetamelijk woord, noch een vloek, noch een overdreven bezwering hoort.’ (I 149).

(in Holland nog bekend als gebak), askoek, askat of asgat (ook in 't oudere Hollandsch), aapstert, trekpot = trapsoetjes = stadige Daantjie (=luilak), windvo'el, donnerpadda enz. (Ma.). Voor tjankbalie (schreeuwleelijk), Kaatjie Kèkelbek (babbelkous), nieuwskiedige Agie (vgl. STOETT, Ned. Sprw.) schelden de kinderen elkander uit. Grove verwenschingen zijn: gaat naar jou peet, naar jou moer = maai (moeder), schertsend: naar die hoeners, die maan. Teekenend zijn de vele verzachte uitdrukkingen voor 'vloeken': bid, se[g]en, prijs, Engels praat, swets (ook te Oud-Alblas in Holl.)

De taal vertoont bijgevolg een zekere armoede aan die krachtsuitdrukkingen, waarmede de Europeaan zijn gesprekken 'kruidt'; het is merkwaardig om de verlegenheid van den Afrikaan te zien, als hij wil beginnen te schelden; hij weifelt op zoo'n oogenblik tusschen zijn ergernis en zijn fatsoen. Wanneer hij zijn verwondering wil uiten, redt hij zich met samenstellingen, die met 'alle' beginnen (vgl. Ma. op: allemensig) of met 'Alla!' (dat niet meer als een vreemd woord en bijgevolg niet meer als een godslastering wordt gevoeld) of eenvoudiger met: nou reken, goeie nuchter, mij liewe tijd (nog toe), nou kijk, m'ntag, grote klippe, arrie (Port.), o gonna (Hott.). Zoo zijn godsdienstige en aesthetische opvattingen onderling afhankelijk.[1)]

Naar oud-vaderlijk gebruik worden morgen- en avondg o d s d i e n s t o e f e n i n g nauwgezet gehouden, dikwijls nog op echt patriarchale wijze, met het geheele dienstpersoneel erbij. Indien de boer vroeg vóór het aanbreken

1) Onfatsoenlijk is het ook, het worde hier in 't voorbijgaan gezegd, met den vinger naar iemand te wijzen. 'Oppas, jij sal sij oog uitsteek', vermaant men de kinderen.

van den dag naar zijn werk moet, worden de kinderen in hun warm bed door het plechtig gezang der ouders gewekt. Ja zelfs bij het middagmaal wordt soms een kleine bespiegeling gelezen[1]; in geen geval wordt het gebed vóór den maaltijd vergeten (voor de vuist weg of: Zegen, Heer, hetgeen wij eten. Laat ons nimmer u vergeten, e.a.) en evenmin het dankgebed: Heer, voor spijs en drank, Zeggen wij u hartlik dank, Van nu aan tot in eeuwigheid. De Afrikaner bidt altijd tot zijn God in zijn beste Hollandsch. Als de kinderen huishoudentje spelen en de poppentafel is gedekt, bootsen zij in allen ernst een tafelgebed na: Biesie, biesie, bame, Hou jou handjies same, (Kook 'n potjie rijs Achter die hijs [huis]), Ame (vgl. v.Vl. 172).

De Z o n d a g wordt rustig en eerbiedig doorgebracht. Wie niet naar de verafgelegen kerk kan gaan, houdt thuis zelf godsdienstoefening met voorlezen van een preek en met gezang, waartoe niet zelden verscheidene buren samenkomen. Genoegens, die maar eenigszins werelds getint zijn, worden niet waargenomen, geen arbeid, die niet volstrekt noodig is, wordt van mensch of dier verlangd, geen wetenschappelijke studie wordt beoefend, hier en daar wordt zoo mogelijk op Zondag zelfs niet gekookt. De strengste doorvoering van deze opvatting, ofschoon volkomen overeenstemmend met de schildering van SCHOTEL, is nochthans niet overal zoo oud, als men wel zou kunnen meenen. Hier ontmoeten wij een merkwaardige verandering in de opvattingen van het volk, welke wij aan de hand der geschiedenis vermogen te volgen. VAN RIEBEEK liet op

1) Vgl. Sch. 352-3.

Zondag, den 22° Sept. 1652, de ‘Amsterdamse Kermis’ aan de Tafelbaai vieren en stelde, weder op Zondag, den 10° Juni 1657, ten vermake van zijn menschen een jaarmarkt in. Zoo iets druischte niet in tegen de destijds heerschende gewoonte, even zoo min als heden ten dage op het vasteland van Europa, hoewel het vermaak op Zondag in Holland door de strengste Gereformeerden en predikanten altijd veroordeeld is geworden.[1)]

Sporen van deze vrijzinnige opvatting vinden wij in Zuid-Afrika tot ver in de 19e eeuw. Het was in den aanvang dezer eeuw nog het gebruik om 's Zondags bruiloft te vieren en den dag met dansen te besluiten[2)]; ja vijftig jaren later nog kwamen in de West-provincie (ook in het binnenland?) op Zondagavond niet zelden de buren op een boerderij te zamen, in de groote ‘galerij’, om te dansen, - een handelwijze, die heden ten dage door Holl. zoowel als door Eng. kolonisten als de ergste heiligschennis zou worden beschouwd. Waar spruit deze ommekeer uit voort? Ik vermeen uit velerlei oorzaken. Wellicht heeft de inderdaad ook nog maar jonge Engelsche opvatting van de Zondagsviering er toe bijgedragen. Krachtiger werkte echter de mystische en dikwijls zwaartillende gemoedsgesteldheid, waardoor het dansen op zich zelf reeds als zondig beschouwd werd en derhalve als des te verwerpelijker op den dag des Heeren. Deze neiging tot mystisch-godsdienstige dweeperij is een natuurlijk psychologisch gevolg van het eenzame, van de wereld vervreemde leven; LICHTENSTEIN, een arts, vond hysterische kwalen bij de

1) Zie Sch. 116, 170 en Hoofdst. XXX.
2) Bo. 221, vgl. Me. I 583.

meeste vrouwen[1] en nog heden ten dage zijn ‘Sielstrijd’ en het opduiken van nieuwe sekten (Groenewald, Kerk onder 't Kruis, Swanepoel) geen zeldzaamheden. Dit vormde den vruchtbaren bodem, waarop eindelijk nog een andere factor volop voedsel vond, n.l. de ‘evangelische richting’, van methodistische strekking, welke eenzijdig slechts op het gevoel beslag legde en aldus een reaktie was tegen de koelere intellektualistische opvatting der 18e eeuw. Zij treedt te Kaapstad op in 1786 in den persoon van den vurigen jongen predikant VAN LIER uit Holland, een vriend van den bekenden Engelschen predikant der ‘advanced evangelical party’ JOHN NEWTON, en werd na diens dood in de Westprovincie door M.C. Vos ijverig verder verspreid.[2] Tot nu toe staat de meer evangelische richting van het Zuiden tegenover het Oud-Testamentisch geloof van het Onderveld, dat hierin nog zijn herkomst uit de 17e eeuw verraadt.

Bedenkt men, dat de ‘Voortrekkers’ hoofdzakelijk van de oostelijke grenzen wegtrokken, dat zij (in den Vrijstaat) gedurende 12 jaren van ieder eigen kerkelijk toezicht zoowel als van scholen geheel verstoken waren, en dat noordelijk van de Vaal eerst vijf jaren later een geestelijke uit Holland verscheen, dan is het begrijpelijk, dat zich hier de oude zienswijze moest handhaven. Dweeperij vindt men, volgens CACHET (417), in de Transvaal niet, schijnheiligheid evenmin. ‘“Onze

1) L. 1 140, 598; vgl. II 148, 157, 266 en op talrijke plaatsen over ‘Bigotterie’ en ‘Unwesen der Oefeningen’.
2) Bizonderheden bij T. III 343-9. SEMPLE (Walks and Sketches at the C. of G.H., 2nd Ed., p. 192 vlgg.) vermeldt veel over de uitbreiding der methodistische leer.

lieve Heer" is bôlands. God wordt (in het Onderveld) als almachtige Beschikker beschouwd, "de God van Leven en Dood," God als Vader begrepen - minder. Men denkt aan God op oudtestamentiese wijze. Men stelt zich God voor zoals Abraham dit deed.' (P. KESTELL). Nochthans wint ook daar de evangelische richting veld, doch wordt door de strengere Calvinisten voor 'methodistisch' uitgemaakt; inderdaad schuilt in het methodisme het gevaar, dat het in Jezulatrie kan ontaarden en menschen met zwakke zenuwen door overmaat van 'special services' en Sankey-liederen opzweept.

Bij al zijn standvastigheid in het eigen geloof is de Afrikaner niet onverdraagzaam: hij draagt den geestelijke van elke gezindte achting toe, hij zal andersdenkenden openlijk verwijten, dat zij 'dwaal', maar hij haat ze niet; ja, hij toont somtijds zelfs een bedenkelijke breedheid van opvatting, waarbij zijn godsdienst en die van zijn kinderen gevaar loopt, zooals bij het verleenen van steun aan katholieke scholen.

Hoe zegenrijk de diepingewortelde vroomheid der Afr. ingewerkt heeft op het behoud en de loutering der moraliteit, betuigen alle schrijvers met nadruk.[1)] Niet minder openbaart zich deze invloed in de r e c h t s o p v a t t i n g e n . Verkrachting, vooral als zij door kleurlingen aan blanken wordt begaan, wordt streng gestraft.

1) Vgl. b.v. L. I 149, 268, II 204, A 31, Nixon (1880) 208, en T. 231: The laws of the Transvaal (omstreeks 1865) were upon the whole as good as those of any other country, but for want of a police it was impossible to enforce justice in all cases, yet great crimes were exceptionally rare, for nowhere in the world was the moral law of greater force than among the farmers of the S.A. Republic.

Het is dus licht te begrijpen, hoe diep het volksgevoel door veroordeelingen als deze in de nieuwe Transvaalkolonie gekwetst wordt. Een blanke mijnarbeider, die een kaffer een flesch Pontac verkocht had, werd tot een jaar gevangenisstraf veroordeeld, terwijl een kaffer, die een minderjarig Europeesch meisje onteerd had, slechts een half jaar kreeg. Als een zwaar vergrijp geldt de bloedschande[1]. 'In Zuid-Afrika, waar de inrichting der Nederd. Geref. Kerk onder de landelike bevolking zodanig is, dat ieder geval van onzedelikheid en daarop gevolgde bezwangering van een ongehuwd meisje bijna onvermijdelik aan het licht moet komen, en dus ook de gevallen van bloedschande, heb ik (Prof. M. DE VILLIERS) gedurende een ondervinding van 25 jaren zeker geen half dozijn gevallen van bloedschande voor mij gehad als Rechter.' Daar komt nog bij, dat in O.V.S. een strengere definitie van 'bloedschande' heerscht dan in een eenig ander land. Dan volgt in den brief een vergelijking, die zeer ten nadeele van die volkeren uitvalt, waar de bloedschande niet eens als 'crime' geldt, maar als 'ecclesiastical offence' en als een groot maatschappelijk kwaad. En toch wordt van die zijde dikwijls met het grootste onrecht aan het volk der Boeren deze schande toegeschreven. De huwelijken tusschen oom en nicht en tante en neef worden

1) De mededeelingen over bloedschande en diefstal heb ik te danken aan een schrijven van Prof. MELIUS DE VILLIERS te Leiden, die vroeger hoofdrechter van den O. Vrijstaat was. - In geheel Britsch Zuid-Afrika (evenals op Ceylon en Guyana) geldt het oude Hollandsch-Romeinsche recht, met eenige beperkingen volgens de behoefte des lands of de gewoonte-gebruiken; handelsrecht, proces-orde enz. zijn van Engelschen oorsprong.

door den Afr. verafschuwd en zijn zelfs met dispensatie niet geoorloofd. Prof. DE V. schrijft daaromtrent: ‘ik weet van geen ander land waar zulke voortreffelike bepalingen betreffende de verboden graden des huweliks bestaan als in de Oranjevrijstaat, bepalingen door een echt louter Boerenbevolking opgesteld. Het principe waarop die gegrond zijn is dit voortreffelik beginsel: dat het huwelik zoo min mogelik beperkt moet zijn (waar er geen andere gronden van bezwaar daartegen bestaan) tussen man en vrouw tussen wie er geen band des bloeds bestaat, en zo veel mogelik (zonder buitensporig te zijn) tussen hen die door banden des bloeds verbonden zijn.’

Daarentegen wordt d i e f s t a l minder scherp beoordeeld dan in Engeland, doch hangt alles van de omstandigheden af; in een land, waar de veeteelt zulk een gewichtige rol speelt, wordt diefstal van vee (gewoonlijk door kleurlingen bedreven) zwaar gestraft.

Moeilijk overeen te brengen met deze zedelijke deugden is de omstandigheid, dat in den dagelijkschen omgang de o n e e r l i j k h e i d door velen te zacht beoordeeld, de waarheidsliefde niet genoegzaam gewaardeerd, het eens gegeven woord niet zoo nauw genomen, het oud Hollandsche ‘een man, een man, een woord, een woord’ dikwijls niet in eere gehouden wordt. Moet men een zoodanige inconsequentie aan de jeugd van het volk toeschrijven of ligt de schuld, zooals gewoonlijk wordt aangenomen, aan het verkeer met de inboorlingen? Of moet men ten slotte met THEAL (III 342) de oorzaak zoeken in de vaak verwerpelijke handelsmethode (slim = sluw) van de beambten der Oost-Ind. Comp. en in hun slecht belastingstelsel?

Het is zeker mogelijk, dat al deze factoren gewerkt hebben. Daarnaast is echter nog een andere oorzaak, ten minste bij lichtvaardige beloften, niet over het hoofd te zien: de aangeboren hoffelijkheid van den Afrikaner, die het hem moeielijk maakt, een verzoek zonder meer af te slaan; hij ziet zich fatsoenshalve verplicht tot een toezegging, waaraan hij bezwaarlijk kan of wil voldoen. Zulk een gedachtenloozen beloftenmaker, op wiens woord men niet kan rekenen, noemt men een 'ja-broer'. Er bestaan een menigte van uitdrukkingen in allerhande schakeering voor 'bedriegen', die van deze lichtvaardigheid getuigen.[1)] Zelfs een betreurenswaardig gebrek aan zielskracht en plichtsgevoel moeten wij constateeren; deze maatschappelijke deugden konden in de verstrooiïng niet standhouden.

Met de vroomheid van den Afrikaner gaat zeer goed samen een ingeworteld geloof aan duivel en s p o k e n[2)]; ja zoo diep wortelt het geloof aan spoken, dat men er openlijk voor uitkomt: als bijgeloof wordt het nauwe-

1) Naast bekende Nederl. uitdrukkingen geeft O.K., Nov. 1899, er ongeveer 25 van echt Afr. oorsprong, die gedeeltelijk natuurlijk van de kleurlingen afstammen. Vgl. Ma. i.v. betrek.

2) Het uitvoerigst heeft over 'Our Superstitions' AYLWARD, gehandeld, Ch. XI. Zijn uiteenzettingen zijn belangrijk als pogingen om de onderscheidene bronnen en factoren na te gaan; hij onderscheidt [1]) 'Hottentot mythology (animated Nature'); [2]) 'Kaffir witchcraft'; [3]) de spokenvrees der kolonisten; [4]) 'in the Cape Colony, not yet north of the Orange, a widespread and mischievous belief in modern magie - the spiritualism of HOME and his fellows'. In hoeverre het laatste juist was, kan ik niet beoordeelen; de eenvoudigste verschijnselen van het spiritisme vinden tegenwoordig wel aanhangers, 'widespread' is het geloof eraan echter in de verste verte niet.

lijks gerekend. ‘Spookstories’ vertellen vormt op gezellige bijeenkomsten een voorname bezigheid; bij honderden kan men ze verzamelen. De stof heeft zich na de verschrikkingen van den oorlog nog belangrijk vermeerderd: ‘Het is vreeslik’, schrijft mij mijn moeder, ‘zoals het op sommige plaatsen in de Vrijstaat na de oorlog spookt’. De inhoud der verhalen biedt echter in de grondtrekken weinig verscheidenheid; zij stemmen daarin overeen, dat de spoken de ‘onschadelikste van alle dinge’ zijn; zij ‘jagen slechts schrik aan’ (P. KESTELL) en zij bezoeken de aarde ‘for comparatively harmless and utterly unreasonable purposes’ (A.). De beweegredenen voor deze bezoeken zijn in het algemeen - hier geldt woordelijk, hetgeen TEIRLINCK in zijn ‘Folklore Flamand’ (Brussel omstreeks 1894) blz. 135 zegt - ‘pour montrer un trésor caché, pour remplir ou faire remplir une promesse’,[1] minder ‘pour punir un impie’;[2] ook komen zij wel ‘sans motif déterminé: pour lutiner, pour taquiner les humains’ enz. ‘Les endroits hantés de préférence sont: les cimetières, les carrefours, les églises...; ils apparaissent à minuit.’[3] Men moet een spook altijd het eerste toespreken en naar zijn wenschen vragen, om het zoo mogelijk zijn rust terug te geven; ik herinner mij nog, dat mijn grootmoeder vertelde van een ontmoeting van

1) om een verborgen schat aan te wijzen, om een belofte te vervullen, of te doen vervullen.
2) om een goddelooze te straffen.
3) zonder bepaalde reden: om de menschen te kwellen en te plagen. De onveilig gemaakte plaatsen zijn bij voorkeur: de kerkhoven, kruiswegen, kerken...; zij verschijnen te middernacht.

(Vert. D.F.)

den bekenden P. BORCHERDS (die in het begin der vorige eeuw predikant was te Stellenbosch) met een onrustigen geest, in wiens nalatenschap ('boedel') 'een skelmstuk ingekruip was.' Men moet een spook vooral geen hand geven, zonder er een zakdoek omgedaan te hebben, anders verbrandt men zich; ook zij men op zijn hoede voor een slag in het gezicht, want daar 'liegen die Finger dein Leben lang.' Spoken ziet slechts degene, die 'met de helm gebore' is[1)]. Trekdieren schrikken voor een spook terug. Ook dieren komen spoken[2)] en geesten zonder hoofd heeft men ook waargenomen. Een booze geest verschijnt in zwarte gedaante, een goede in witte. Hij, die met den helm geboren is, is in staat, het 'voorspook' of een 'voorgesich' te zien en heeft dikwijls zwaar daaronder te lijden. Evenals in Europa ziet hij het meest den op handen zijnden dood van anderen en hun of zijn eigen lijkstaatsie.

De d u i v e l is de oorzaak van elken misslag, van elk misdrijf; met 'die Duiwel het mij verlei' verontschuldigt men zich; als iemand u kwaad maakt, dan heet het: 'Hij het mij die Josie ingemaak.' De duivel eet 'duiwelskos' (Ndl. duivelsbrood, een soort paddestoel); de speelkaarten zijn 'die Duiwel se boek'.[3)]

1) Vgl. Vo. XIV, blz. 164.
2) Voorbeelden: ANDERSSON, Lake Ngami, or Explorations... in Southwestern Africa (Lo. 1856), blz. 344; The Folklore Journal of the S.A. Folklore Society, Capetown, II 49. (Dit tijdschrift, hetwelk zich overigens uitsluitend met de inboorlingen bezighield, heeft reeds in 1880, met den 2en jaargang, opgehouden te bestaan).
   A.B. ELLIS, S.A. Sketches, Lo. 1887, vertelt uitvoerig van 'The Phantom Waggon', die in de Karroo dichtbij Laingsburg spoken moet. (Volksvertelsel).
3) Vgl. over speelkaarten Vo. XIV 163.

De duivel verschijnt, evenals in Europa, wanneer men te middernacht op een kruisweg de viool bespeelt - dan kan men een ‘akkoord’ met hem aangaan, om muziek te leeren - of wanneer men 's avonds in huis fluit. Huiveringwekkende plaatsen worden naar hem genoemd: Duivelskop, Helshoogte. Het middel om hem af te weren is gebed: Verlos ons van de Boze; Wijk van mij Satan.

Over ‘n a c h [t]m e r r i e ’ bestaan slechts vage voorstellingen. Men kan de nachtmerrie afweren, door de schoenen verkeerd voor het bed te zetten.[1)] De ‘weerwolf’ is slechts als een soort van dier bekend (Ma.). Overigens is er niet veel van bijgeloof te bespeuren (‘weinig of geen bijgeloof’, P. 313). Hetgeen men elkander als merkwaardigheid vertelt over droomen, f a t a l i s t i s c h e handelingen, uitleggingen enz., vindt maar weinig weerklank, is niet in die mate van invloed op het dagelijksch leven en wordt op lange na niet zoo ernstig opgenomen als in Europa. Tot zulke opvattingen behooren de volgende, die ik ook in Nederland en Duitschland kon vaststellen[2)]: het getal 13 geldt als ongeluksgetal, bij enkelen zelfs ook de overige oneven getallen; - de Vrijdag wordt door velen gevreesd (‘nearly every calamity that happened us in the Secocoeni and other present wars, oddly enough occurred on a Friday’, A. 215), doch het is opvallend, dat volgens de ‘Grond-

1) Op die manier beschermde men zich reeds in de 17e eeuw tegen heksen (Sch. 432).
2) Deze bizonderheden zijn bijeengebracht uit D., M. Vo.; Ons Volksleven (O.V.), Brecht, Jrg. VIII (1896) tot XII; Driemaandelijksche Bladen (D.B.), Deventer, 1902 vlgg.; en iets uit WUTTKE, Deutscher Volksaberglauben der Gegenwart.

wet' de zittingen van den Transvaalschen Volksraad op een Vrijdag begonnen (T. VII 34); - een over het lampeglas gehangen haarspeld verhoedt het springen; een hoefijzer brengt geluk aan, een pauweveder ongeluk; - heeft iemand een slechte bui, dan is hij met den linkervoet uit bed gestapt; - men moet oppassen, dat het zout niet omgegooid wordt, dat het brood niet op den ruggekant gelegd wordt. Brood bederven of met stukjes brood werpen is een groote zonde, daar het brood de gave Gods is.[1] - Wanneer een uil op het dak schreeuwt, beteekent dit dood en ongeluk; eveneens, wanneer de hond 's nachts voor de deur huilt, zwarte kraaien om het huis fladderen, wanneer de spiegel breekt, een schilderij onverwachts op den grond valt, de meubels kraken, de deur vanzelf opengaat, wanneer men van een groote zwarte kat droomt of van fruit buiten den tijd. - Als u een huivering door de leden gaat, dan loopt iemand over uw graf. - Spelen de kinderen met vuur, dan zullen zij in bed wateren. - De vlekjes op de nagels hebben voor elken vinger een bizondere beteekenis. - Ook bij het niezen heeft zich, naar het aantal keeren, een dergelijke codex ontwikkeld. In 't algemeen beteekent het niezen, dat iemand over u spreekt[2], bovenal de geliefde, waarom men zegt: Dankie, mij hartjie! - Roode haren en lokken zijn niet te vertrouwen. - Suist het rechter oor, dan spreekt men goed, suist het linker, dan spreekt men kwaad van ons. - Als de rechter hand jeukt, krijgt men geld, is het de linker, dan zal

1) Over 'Eerbied voor het Brood' zie Vo. II, 9, 127.
2) Hetgeen ook de Boschjesmannen gelooven. - KOLB (427) werd bij het niezen door de Hottentotten gelukgewenscht.

men geld uitgeven. - Een kring om de zon of om de maan brengt regen en wind. Ook de verschillende standen der maanhoornen zijn van beteekenis voor de weersgesteldheid. Vroeger nam men het nog veel nauwer met den invloed van de maan; het haar moet men bij nieuwe maan knippen (Z.A.T. IV 102). De gouverneur W. VAN DER STEL gaf nauwkeurige regels aan, waarnaar men zich te richten had bij den akkerbouw. - Groote meteoren en kometen verkondigen onheil (‘ster met 'n roei,’ d.i. Gods strafroede).

Schier nergens is de r e g e n een zoo hevig begeerde gast als in Zuid-Afrika. Hierop hebben de volgende, ook in Europa geldende, voorteekenen van regen of onweder betrekking: als men een nieuwen aanval van pijn in den rug of aan den voet krijgt of een litteeken pijn doet, als de kinderen en het vee rondhuppelen (of de struisvogels walsen), als de kikvorschen op de ‘werf’ rondspringen, als de regendroppels vele blaasjes op het water maken, dan zal het nog langen tijd regenen; als daarentegen de visschen uit het water opspringen (ook in Vlaanderen en Groningen), krijgt men den volgenden dag goed weder. ‘Avendrood, morge water in die sloot’ heet het ook bij HARREBOMÉE (Ned. Sprw. I 22; III 111); dezelfde H. vermeldt echter ook omgekeerd: Des avonds rood, des morgens goed weêr aan boord, en (II, 104): Het morgenrood brengt water in de sloot (evenzoo D. en D.B.).[2] - De tooverroede (‘waterwijsstokkie’) is van oudsher inheemsch; haar nog niet volkomen opgehelderde, electrische,[1]

2) Vgl. mededeelingen van P. SCHOWALTER in ‘Der Deutsche’, 20 Juli 1907.
1) A.F. TROTTER, Old Cape Colony, blz. 141.

krachten worden dikwijls met goed gevolg aangewend.- Het volgende werd waarschijnlijk nieuw toegevoegd: Een droom wordt in omgekeerden zin uitgelegd: droomt men van aanhoudende droogte, dan verwachte men zwaren regen; droomt men van veel water, dan volgt droogte; van een goeden maaltijd, dan zal men hongerlijden; men mag den hemel niet tergen: treft men tijdens de droogte maatregelen voor den komenden regen, dan verdrijft men dezen. Daarnaast bestaan echter ook werkelijk betrouwbare weerswaarnemingen: in het Onderveld brengt de westewind zeer bepaald droog weer (een physisch feit); het ‘opstooten’ van vocht duidt op regen; den tijd van den dag leerde men kennen naar de schaduw van huis of berg.

De n a t u u r -s y m b o l i e k , de verwantschap tusschen den mensch en de natuur, openbaart zich o.a. in de overtuiging, dat, wanneer men schillen van sinaasappelen of van mandarijnen in het vuur werpt, de desbetreffende boomen alle wegkwijnen moeten en dat men slechts met gezonde handen boomen planten en zaaien mag; het graan gedijt anders niet en de boomen gaan te gronde. Ook aan de verrichtingen der dieren worden voorspellingen toegeschreven: als de kat zich wascht, komt er bezoek, en wel, likt zij zich het gezicht, van meisjes, likt zij zich den staart, van jongelingen. - Men gelooft, dat een bijenzwerm zich zal neerlaten, wanneer op een metalen voorwerp lawaai gemaakt wordt. - Slangen en schildpadden sterven niet vóór zonsondergang, tenzij men ze volkomen verplettert. - Zooals in Holland en Duitschland smeekt het kind de muis, met haar scherpe tanden, om een nieuwen tand: Muis, muis gê mij 'n steen tand, dan krij jij 'n

been tand (of: ver mij speentand); daarbij werpt het den ouden tand op het dak of stopt hem in het muizegat. Somtijds wordt de tand ook wel zonder formule erbij onder het hoofdkussen gelegd.

§ 4. Feestelijkheden.

Ondanks de getrouwe aanhankelijkheid aan de kerk is tweespalt tusschen deze en de gemeente niet onbekend. Een merkwaardig voorbeeld in dit opzicht is de verhouding tot het d a n s e n . De toestand heeft veel overeenkomst met dien in Holland in de 17e eeuw[1)]: aan de eene zijde het danslustige volk en aan den anderen kant de kerk, die het dansen streng veroordeelt en daarbij wederom in bepaalde kringen en streken sterken weerklank vindt. Zoo nemen de aanhangers der streng gereformeerde richting geen deel aan den dans, in het Noorden van Transvaal wordt weinig gedanst, in andere streken zijn zelfs de ronde-dansen onbekend. In de Westprovincie van Kaapland is het dansen grootendeels streng verboden, daarentegen zijn de ‘Zwartlanders’ (Malmesbury) van oudsher op het dansen verzot, evenals de bewoners van Kaapstad, gelijk ons meermalen uit den tijd tegen het einde van de 18e eeuw wordt bericht. Nochthans wordt over het algemeen het dansen door het volksgeweten zelf veroordeeld en voor zondig gehouden. Kinderen dansen niet, gehuwde lieden dansen slechts bij uitzondering en voor personen, die een toonaangevende betrekking bekleeden, is het dansen ongepast. Om den toestand juist te kunnen beoordeelen,

1) Zie TER GOUW, De Volksvermaken, Haarlem 1871, blz. 344 en SCH. blz. 97-99, 301-302.

moeten wij drie soorten van dansgenoegens onderscheiden: 1° de openbare bals. Deze waren altijd zeldzaam en zijn het ook nu nog, hoewel zij toch meer plaats vinden dan vroeger,[1] vooral in de grootere dorpen met hun toenemende sport- en andere vereenigingen. Gedanst wordt, bij gebrek aan gelegenheidslokalen, in het gerechtshof (kantoor, koort) of in het stadhuis of in de sportzaal, zoo deze aanwezig mocht zijn. 2° Meer geliefd en minder streng verboden waren van oudsher de particuliere danspartijen, waartoe een aantal buren bij feestelijke of andere bepaalde gelegenheden in kransjes op het land of (bij uitzondering) in het dorp[2] te zamen komen. De dansen zijn dezelfde als in Europa: de Wals, Lanciers, Sir Roger de Coverley, Pas de Quatre, Mazurka; de Polka en Schots ('seties') zijn ouderwetsch; de Quadrille werd vroeger 'horrelpijp' genoemd (nog in Transv.) of 'konterdans'; de Cotillon werd verbasterd tot 'koddeljons,' Polka heette 'geelbek' (d.i. een soort zalm) naar de woorden van een daarbij gebruikelijk liedje: Al is die geelbek nog so pap, dis goed om frikkadel te kap.

Deze beide danssoorten zijn de eigenlijk verbodene;

1) Te Kaapstad, met haar meer Europeesche levenswijze, omstreeks 1800: occasional balls (Ba. 48), nauweliks enige danspartijen (Bo. 195). In 1826 werd er geklaagd over de 'meer en meer toenemende zucht tot danspartijen en toneelvertoningen' (Z.A.T. II, 304).

2) Vgl. boven blz. 35. Vóór honderd jaren hoofdzakelijk slechts te Kaapstad en omstreken, op het land echter verboden (Ba. 81, L. II, 130). Te Kaapstad mochten de jonge lieden zich op de kransjes der ouders tot 9 uur met spelen of dansen vermaken, te Stellenbosch werd destijds volgens Bo. 195, 221 het dansen voor geheel onschuldig gehouden.

voor geheel onschuldig daarentegen worden gehouden, zoowel door de kerk als door het volk: 3° de populaire rei- en ronde-dansen, welke wij wegens de inheemsche liedjes in het volgende hoofdstuk zullen behandelen. Men spreekt hierbij niet van ‘dansen’, maar het heet b.v. ‘Siembamba speul’, ‘Polly draai’. Deze rei-dansen worden meestal in de open lucht uitgevoerd, zonder instrumentale muziek en zonder gebruik van alcoholische dranken. Zoo bleef het middeleeuwsche, Germaansche volksgebruik van den rei-dans in de open lucht tegenover den buitenlandschen, hoofschen dans behoudenen de eenheid van zang en dans tot op den huidigen dag bewaard.[1)]

Nu zou het ook niet aangaan, om àlle dansen zonder onderscheid te veroordeelen en tegelijk met het kaf ook het koren weg te gooien. Ten eerste zijn de familiedansen (klasse 2) in aard en uitvoering niet zoo gevaarlijk, te minder daar, waar de ouders zelf een oogje in het zeil houden; zulk een dansvermaak wordt uitvoerig beschreven door VAN BREEMEN, blz. 37 vlgg., waar ook de tekst der liederen er bij vermeld wordt. En ten tweede was er van oudsher behoefte aan feestvieren, vooral in een overgangstijdperk, toen niet iedereen zich meer aan de oude, mannelijke vormen van sport (jagen, schieten en rijden) overgeven kon, zoodat het volk iets anders in de plaats van het verdwijnende begeerde. Ontneemt men de jeugd dit onschuldige vermaak, dan vervalt zij of tot verveling met haar gevaren, omdat zinrijke bezigheid voor hand en gemoed meerendeels nog ontbreekt, of zij geeft zich over aan ingevoerde, den nationalen geest bedervende,

1) Zie GRIMMS Wtb. op Reihen en BÖHME, Gesch. des Tanzes.

gezelschaps- of lichtzinnige kaart-spelen - ‘Bridge’ is in Kaapstad zelfs tot een maatschappelijk euvel geworden - en de jonge lieden, bakvischjes zoowel als knapen, storten zich met hartstocht, tot nadeel hunner geestesontwikkeling, op allerhande vreemde sport, op voetbal, cricket, korfbal enz., hetgeen wedstrijden en verre reizen, een ongeregeld leven, geld en tijd verkwisten ten gevolge heeft. En ten slotte zien kerk en onderwijswezen zich toch genoodzaakt, ook tegen deze manie en haar uitwassen stelling te nemen. Hier ligt een gewichtige taak voor de toekomst: de goede aanpassing te vinden aan de nieuwe levensomstandigheden en in de dorpen geschikte gezellige tehuizen voor jonge mannen en tijdelijke bezoekers te stichten. Uit verveling en gemis van familieverkeer komt men in velerlei verleiding of vervalt men tot de zedelooze Engelsche ‘bar’, daar koffiehuizen en andere middelpunten van maatschappelijk verkeer bijna geheel ontbreken; in plaats van vriendelijke ‘herbergen’ (zie Ma i.v.) bestaan er slechts ongezellige hotels met hun onontbeerlijke bars. Vroeger, toen het verkeer nog niet zoo groot was, voelde men dit gemis minder: men vond licht een onderkomen, bij vrienden of verwanten, of men woonde in zijn eigen ‘Sondagshuis’, wagen of tent; thans is verbetering zeer noodig, aangezien men aan de meer bescheiden behoeften en de stille genoegens der kleine dorpen ontgroeid is.[1)]

Andere v e r m a k e n van Europeeschen aard kwamen

1) Het dorpsleven omstreeks 1850 beschrijft T. V 251 vlgg.; omstreeks 1880 (hetgeen hier gezegd wordt, geldt heden nog van de kleine landelijke plaatsen) BURGERS 29 vlgg.

altijd zelden voor, zooals alle reisbeschrijvingen aantoonen, en hierover behoeft men zich bij de geringheid der bevolking niet te verwonderen. Te Kaapstad vormden honderd jaar geleden familiekransjes met kaartspel en dans, bezoeken en gemeenschappelijke wandelingen in den maneschijn langs de straat de voornaamste genoegens; op de eenzame boerderijen in het binnenland was men wel geheel en al op zichzelf aangewezen[1)] en daar vond men vergoeding in verstrooiïng van anderen aard (Hoofdst. III). De groote kerkfeesten werden slechts kerkelijk gevierd; een enkele uitzondering maakt het later te behandelen Avondmaal, dat een eigenaardige ontwikkeling doormaakte. Streng verboden zijn wedrennen (geen andere benaming dan het Engl. 'riesies' [races] is bekend), loterijen en weddenschappen: er wordt hoogstens om een hoed gewed. Het kegelen is niet bekend, de jaarmarkten, die door VAN RIEBEEK te Kaapstad, door VAN DER STEL te Stellenbosch (1686-1706) ingesteld waren, gingen spoedig te niet, het woord 'kermis' leeft alleen nog in 'kermisbed' en in enkele spreekwijzen (vgl. Ma.). Doop en bevestiging worden op eenvoudige wijze, de bruiloft daarentegen wordt met een schitterend feestmaal gevierd. Een grootsch familiefeest vormt echter voornamelijk de geboortedag van den huisvader. Dan stroomen de talrijke kinderen en kleinkinderen uit alle oorden van het land te zamen, dikwijls van dagreizen ver, en de groote en kleine

1) Over Kaapstad: Ba. 48, Bo. 195, SEMPLE 35, LADY BARNARD: all the Dutch ladies of Capetown love dancing; over het land: Ba. 81 ('no amusement of any sort'), L. II 130, en nochthans: 'as far as real happiness was concerned, these S.A. colonists certainly had their full share' (T. III 337).

tafel kraken onder den geweldigen last der feestgerechten: ‘speenvark’ (in zijn geheel gebraden, met aardappelen in den snuit), gevogelte, ‘geelrijs’ (rijst met een geel Oostindisch poeder - borrie, Curcuma - en suiker toebereid), pudding, blancmanger, vladen, taarten, konfijt (in suiker gekookte vruchten) en fruit; als dranken voor de volwassenen wijn en voor allen limonade op koolzuur en gemberbier. - De eerste April wordt met de gebruikelijke narrestreken herdacht. - De voornaamste van alle Afrikaansche feestdagen is echter Nieuwjaar[1)]: dan wordt er buitensporig gedanst, gezongen en gesmuld, verschillende spelen worden uitgevoerd, de buren worden te paard bezocht. Een hoofdvermaak bestaat (of bestond) hierin, te middernacht naar oud-Holl. zede[2)] het oude jaar ‘uit te schieten’. - Oogstfeesten zijn door de blanken niet in eere gehouden, - de jaargetijden zijn niet dezelfde als in het moederland en de arbeiders zijn kleurlingen; dezen vieren het op hunne eenvoudige wijze, als het koren is ingehaald en de druiven gelezen zijn; zij zingen dan het lied: ‘Wingerd om! Sie daar is g'n olie (of: wijn) meer, Daarom word ons hart so seer’ en dan worden zij door den baas onthaald (reeds bij K. 117).

§ 5. Volkspoëzie.

Zooals men verwachten kan, is de volkspoëzie armer dan in het moederland: in het nieuwe land ontbreken

1) Beschrijvingen: L. I 347; Br. 38 vlgg. (Natal); J.H. en D. JUNIUS, Zonnig Afrika, 135 vlgg. (Kaapland).
2) Vgl. M. 254; TER GOUW 117.

natuurlijk sagen en mythen en evenzeer de oude wondersprookjes, zooals men die in verzamelingen als van POL DE MONT en ALF. DE COCK ('Vlaamsche vertelsels') en BOEKENOOGEN (in Volkskunde XIII vlgg.) opgeteekend vindt. Behalve een gedeelte der dierensprookjes zijn verder alleen bekend Perrault's 'Vertellingen van Moeder de Gans' (Assepoestertjie, Klein Duimpie en andere, deels door boeken overgebracht) of grappige plagerijen zooals de geschiedenis van 'die ronde, ronde kousie', die nooit verder komt dan het begin[1)]. Het sprookje van den kindervreter wordt op de volgende wijze verteld: De vrouw van den reus laat de verdwaalde kinderen heimelijk ontsnappen en legt op hun plaats een 'spekboom' in den stal; als de reus nu van buiten af met een stok in den 'spekboom' steekt, denkt hij 'de kinderen zijn lekker vet'. - Een sprookje wordt altijd besloten met het slotrijmpje: Goue fluit, mij storie is uit; en daarbij behooren de andere invoegsels: Goue kwint, mij storie begint, en: Goue kalf, mij storie is half. - Een bekende figuur, waarschijnlijk wel steunende op een historische persoonlijkheid[2)] is de boeman ('paaiboelie') Antjie Somers; hij is bij het stelen onzichtbaar of loopt op springveeren rond, voorzien van pistool en handkorf.

1) Het van oudsher in Holland bekende sprookje van het Roodkousje; vgl. BOEKENOOGEN, in Volkskunde XX 131 en 205. (Red. Arch. Ethn.)
2) Er moet werkelijk jaren geleden zulk een dief als vrouw verkleed aan de Paarl geleefd hebben, die op zekeren dag door een boer in diens kar betrapt en doodgeschoten werd; zijn kleine gesloten woning vond men tot aan de zoldering met gestolen goederen gevuld.

Verschillende oude v e r t e l l i n g e n zijn ten deele in eenigszins veranderden vorm overgeleverd: van de vrouw - het moet langen tijd geleden te Kaapstad zijn gebeurd -, die door een ringendief van den schijndood werd gered (een ook in Europa zeer verbreid motief), van den held, die des nachts om 12 uur zijn mes op een graf zou vaststeken en die van schrik bijna stierf, toen hij bemerkte, dat zijn jas vastgehouden werd (hij had die namelijk zelf vastgestoken), en van de lastige minnaars, die des nachts door hun dame naar een doodkist worden gestuurd, waar de één den ander op de vlucht jaagt (aldus geschied in een dorp in het oostelijk gedeelte van Kaapland; vgl. ook O.K. 1897, blz. 211-'12)[1]. Dergelijke geschiedenissen, die aan het wonderbaarlijke en spookachtige grenzen, zijn, zooals licht te begrijpen is, zeer geliefd, evenals de inheemsche jachtavonturen, de verhalen uit den ouden tijd ('uit die oue doos') en bovenal de grappen (hoofdst. VI, 1) en de opsnijpartijen in den trant van den Heer v. MÜNCHHAUSEN: van den reuzenpompoen, waarin het verloren zwijn met haar tien jongen teruggevonden werd, van de vruchtbare hoeve, waar de eerste komkommerpit al opschoot, eer nog de laatste geplant was en van allerlei merkwaardige avonturen.

Een buitengewone voorliefde genieten de talrijke r a a d s e l s en r a a d s e l -v r a g e n , die bij elke gezellige samenkomst een voornaam voorwerp van

1) De beide laatste vertelsols ook nog in Holland, vgl. DIJKSTRA II 102 vlgg.

tijdverdrijf vormen. De kern[1)] is oud, hoewel dikwijls in andere redactie, zooals nog ten deele de ouderwetsche grammatische vormen bewijzen. Eenige raadsels hebben den oorspronkelijken Hollandschen vorm bewaard. Verscheidene van de Afr. raadsels evenwel kunnen in Holland niet meer aangewezen worden.

Die graf (of: doodkis[t]) die at, die er in sat die bad; die graf (doodkis) die leef, die er in sit die beef (Jonas in de walvisch).

Houte sleutel, water slot; welk een wonder werk van God! (in meerdere varianten). (Mozes' staf aan de Roode Zee).

Wie was voor sij vader gebore? (Kaïn).

Waar het Noach die eerste spijker van die Ark geslaan? (Op sij kop).

Wat is daar in die Hemel wat deur mensehande gemaak is? (Christus' wonden).

Wat het 'n mens van voor wat 'n hoener van achter het? (Knieën).

'n Klein pèrdjie, hoe verder dat hij loop, so korter word sij stertjie (Naald en draad).

Ré dit, ra dat, vijf holtes in één gat. (Handschoen).

So swart as die land, so wit as sand, vijf soldate en een kommandant (Inkt, papier, vijf vingers en pen).

Wat is die domste in 'n boerehuis? (Een zeef) [het laat het fijnste vallen en behoudt het grofste (Joos)].

1) Vele raadsels zijn gemeengoed. Vgl. b.v. AMAAT Joos, Raadsels van het Vlaamsche Volk, Gent 1888; VAN VLOTEN, blz. 163-170. SIMROCK, Das Deutsche Rätselbuch en Die Deutschen Volksbücher, Bd. VII, IX, X; WOSSIDLO, Mecklenbürgische Volksüberlieferungen I, Rätsel.

Edle moer, kromme va'er, drie kindertjies sonder siel (Pot met deksel en pooten).

's Morrens gou[d]sblom en 's aans molshoop (Haard, vuur). (Joos en SIMROCK: 'goudhoop').

Hier kier, kier (of: tjiep, tjiep); daar kier, kier, woerts in die hoekie (Bezem).

Ek het 'n alfaampie (wijnmaat) mit twee soorte wijn (Ei).

Ek kap 'n blok in deuske [deze, dit] land, die span[d]ers waai in (die) anner land (Brief).

Om die nekkie gegrepe, o'er die pense gestreke; o alla deugde, uit die gaaitjie kom vreugde (Flesch wijn).

Het draagt bloed en het drinkt bloed, nochtans heeft het self geen bloed (Zadel).

Al wieker, al wakker, al o'er die akker; die dooie maak die lewende wakker (Zweep).

Andere behooren oorspronkelijk tot de soort der kunstraadsels:

Eerst word ik op 'n troon verheven, ik zweef in vrijheid en blijheid; dan wordt 'n leger tegen mij gezonden, ik word gevangen en gebonden, geslagen en verslonden, uit mijn dood spruit leven: kunt gij nu mijn naam mij geven? (Koren, graan).

Lacht gij, dan lach ik; weent gij, dan ween ik; veegt gij mijn gezicht, dan herleef ik; krabt gij mijn rug, dan sterf ik (Spiegel).

Ik jaag omhoog en omlaag; ik ga en sta in gezelschap graag; ik verniel en beziel; wat is mijn naam, dat is de vraag (Kanon).

In den volkstoon is wederom het bekende raadsel:

Hij leef en hij loop, hij 's ongedoop; hij 's tweemaal

gebore, sij siel gaat verlore; hij 't 'n hoof waar die hele wereld aan geloof (Haan). (Zoo ook bij SIMROCK I 130, maar afwijkend bij Joos 179, 182).

Vergelijk verder:

Daar gaat 'n man mit honderdduizend flenters an (Haan).

Keizer Karolus had 'n hond. Hij gaf 't een naam al uit zijn mond; Alzo heet Keizer Karolus' hond. Hoe heette Keizer Karolus' hond? (Alzo).

Zwarte mantel zonder mouwen, die het maakt behoudt het niet, die het ziet begeert het niet, die het krijgt weet het niet (Doodkist).

Zonder leven, zonder long, zonder hart en tong; toch roept het duizende bij mekaar tot verrichten hunner plichten (Kerkklok).

Eenigzins veranderd, wordt het oude raadsel van de kers op den watermeloen toegepast: So groen as gras, so wit so 's was, so rood as bloed, so suikersoet.

Aan de gesteldheid van den bodem heeft zich het raadsel van de distel aangepast (vgl. Joos 241): Daar onner in die vlakte staat 'n mannetjie mit 'n rooi Slamaier mussie (d.i. een fez) op (Kukumakranka, een inheemsche aardvrucht).

Talrijk zijn ook de schertsraadsels:

Een huis met vier hoeke, in elke hoek sit 'n kat en op elke kat se stèrt sit 'n kat: hoeveel katte was daar in die huis? (Vier).

'n Man sonder o[g]e sag 'n appelboom met appels daran; hij nam geen appels daarvan en laat geen appels daran: hoeveul appels was daar an die boom?

(Twee; de man was aan één oog blind en nam slechts één appel).

Wat was was eer was was was? (Bijenbrood).
Hoeveul stokke gaan naar 'n kraaines[t]?
Wat brand langer, 'n was- of 'n vetkèrs?
Wat is swaarder, 'n pond lood of 'n pond vere?
Hoe ver kan 'n bok die bos in loop?
Wat is weg wat weg sal blij[f] tot die jongste dag?
Wat ver hare is daar mees op 'n vospèrd?
Hoedanige klippe kom uit die see?
Hoe kom 'n vlooi op 'n kooi?
Wie was die vader van die kinders van Zebedeus?
Waarom blaf 'n hond?
Waarom draag 'n dame 'n ring?
Waarom vlieg 'n kraai o'er 'n berg?

Raadselsprookjes zijn er minder; bekend is b.v. de vraag, op welke manier het een man mocht gelukken, om een wolf, een geit en een kool over een rivier te varen. (SIMROCK Rätselbuch II, 234).

Oud-Nederlandsche f o p p e r i j e n , s c h e r t s v r a g e n en -a n t w o o r d e n zijn nog overal in omloop: - Waarom? Daarom; Watte? Datte; Wat? Kat se gat; Waar is hij? In sij vel; Hoe oud is jij? So oud as mij hande, maar nie as mij tande; - deze behooren alle thuis in de kinderwereld. ‘Dankie hond’ zegt men, wanneer een kind vergeet te bedanken. Moet een kind thuis blijven, dan mag het meegaan ‘mit Jan Thuisblij se karretjie’. Wil men een ontwijkend antwoord geven op de vraag, waar men naar toe gaat: Naar die Hollan[d]se wapen. (Is dit oud?) Naar iemand spuwen is een beleediging, want ‘zoo deden de Joden’. Het kind plaagt door het uitsteken van de tong. Aan buurmans

deur speelt het ‘toktokkie’ (Ma.; vgl. ‘klopdeurken spelen’, Vo. II 252). Acht iemand zich te ruim bediend, dan moet hij ‘eerst opeten, wat te veel is’; nam hij zelf te veel, dan waren ‘zijn oogen grooter dan zijn maag’. Om den baard te doen groeien, wordt hoendermest aanbevolen[1].

‘Hoed, waar ga jij mit die man?’ of: ‘Waar gaan julle twee?’ heet het spottend, als de hoed iemand veel te groot is of opvallend is door nieuwheid. Wanneer de kinderen van school komende uit elkander gaan, beproeft ieder, den ander ‘den laatsten te geven’.

S p r e e k w o o r d e n [2] worden nergens in de beschaafde wereld meer gewaardeerd dan in Zuid-Afrika. Weliswaar is de rijke Ndl. spreekwoordenschat niet ongeschonden bewaard gebleven, maar daartegenover is er een aantal des te meer in gebruik en vooral de bijbelspreuken zijn zeer geliefd. Deze behoeven hier evenwel niet te worden aangehaald. Een kleine bloemlezing van andere worde hier echter aangeboden: Luiheid is die Duiwel se oorkussen. Eens gegewe en dan genome, is erger as 'n dief gestole. Son op sij weste, luiaard op sij beste. Nood leer bid. Wiens brood men eet, diens woord men spreek. Eerste kom, eerste maal. Papier is geduldig. Stille waters, diepe gronde. Twee

1) Vgl. Vo. III 127 over den volksgeneeskundigen oorsprong dezer overtuiging.
2) Toonaangevend voor het Ndl. is: P.J. HARREBOMÉE, Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal, Utrecht, 3 Dln. (1858-70). - En voor de verklaring der spreekwijzen: F.A. STOETT, Nederiandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden. Zutphen 1901, - en verder de Woordenboeken.

honde vech om 'n been, 'n derde loop daar mee heen. Waar die hart van vol is, loop die mond van o'er. Na vrolikheid kom olikheid. Die leu'n het 'n kort been. Al deze zijn ook in Holland bekend; natuurlijk zijn er verscheidene bij, die ook in Duitschland voorkomen. In Z.A. zou ontstaan kunnen zijn: So lank die gras groei, vrek die pèrd.

De volkstaal maakt geen onderscheid tusschen spreekwoord en s p r e e k w i j z e (gezegde), twee begrippen, die ook in de praktijk niet altijd duidelijk te onderscheiden zijn. Hetzelfde veelzijdige gebruik van ‘spreekwoord’ is mij ook in Zuid-Holland opgevallen.

Het is opmerkelijk, dat van de zoo karakteristieke Nederduitsche en Holl. ‘voorbeeld-spreekwoorden’ (M. 338) in het geheel niets bekend schijnt te wezen. (In het Holl. b.v.: Alles met de maat, zei de kleremaker, en hij sloeg zijn vrouw met de ellestok). Van ouds overgeleverd zijn o.a. de volgende spreekwoordelijke gezegden: Driemaal is skeepsrech. A[l]s is verbrande hout. Boontjie krij sij loontjie. Koue hande, warme liefde. Vandaag ver geld, morre verniet. Groot lantern, weinig lich. Moet is gedwonge, huil is kindergezang. Nieuwe besems vee[g] skoon. As jij van die Duiwel praat, dan trap jij op sij stèrt. As die kat weg is, is die muis baas. Kleine muise het grote ore = daar is dak op huis. Eers oumens, dan langoor (HARREB.: hangoren). Hij het die klok hoor lui, maar weet nie waar die bel hang (Ndl. in plaats van bel: klepel). 'n Vijfde wiel an die wa[gen]. Wat weet 'n kat (HARR.: koe) van safraan? So arm as 'n kerkmuis (Vlaamsch - vgl. STOETT op arm - of Duitsch? Ook in het Engelsch bekend).

V a s t e u i t d r u k k i n g e n en vergelijkingen zijn nog in groot aantal voorhanden (hier en daar naar den volkstoon gewijzigd): uit sij vel spring, hom 'n bochel lach, die spijker op die kop slaan, mondjie verbrand, geld so 's bossies (vgl. WEISE-POLLE, blz. 72: Geld wie Heu), as mij skip met geld kom, gauw op sij pèrdjie, mit die gebakke pere sit, iemand in die nek kijk, mooi broodjies bak, op sij ei'e houtjie, iemand se kop was, iets deur die vingers sien, aan dowemans deur geklop, op sij elf en dertigste, sij neus verbij praat, die bul (VAN DALE: koe) bij die horings pak, na iemand se pijpe dans, praat as 'n boek, ek kan dood val, ek kap mij kop af, Jan Rap en sij maat, Kaatjie (katjie) van die baan, 'n uiltjie knip (Ndl. knappen), wa[gen] wijd ope, nie boe of ba se[g], opbrander (Ndl. uitbrander), opstopper, van Pontius naar Pilatus = van bakbo[o]rd na stuurbord, koers hou, 'n vaart neem, enz.

Is het reeds uit het voorafgaande gebleken, op welke jammerlijke wijze bij het kinderspel het l i e d achteruit gegaan is, zoo mogen wij nauwelijks verwachten, nadat het ons duidelijk is geworden, hoe zelden het volk tot een gezellig samenzijn bijeen kwam, dat het met het volkslied beter gesteld zal zijn; veeleer mag men zich erover verwonderen, dat er van den ouden voorraad nog iets behouden bleef en dat te meer, wanneer wij bedenken, dat er een tweede factor aanwezig was, die het afsterven bespoedigde: de afslijting der Nederlandsche taalvormen. Oude rijmen verdwijnen, volle vormen worden verkort en verstoren de versmaat. Hetgeen onder deze omstandigheden overbleef, vertoont een eigenaardige verbinding van grammatikaal

oud en nieuw en allerlei trappen vormen den overgang van het van ouds medegebrachte tot den tegenwoordigen toestand. Wanneer een oud woord niet meer begrepen werd, werd het dikwijls verminkt of veranderd overeenkomstig de toestanden van het land. Voorbeelden van deze verschijnselen worden in de aangehaalde rijmen herhaaldelijk aangetroffen. Een aanzienlijke voorraad moet nochthans in private verzamelingen van geschreven liederen bewaard gebleven zijn, aangezien het samenstellen van zulke 'liedjiesboeke' vroeger een algemeene liefhebberij was, een gebruik, dat al meer en meer in verval geraakt of voor het verzamelen van Engelsche of gemengde liederen moest wijken. Jammer, dat bijna altijd de melodieën bij de liedjes ontbreken, zoodat er bizonder veel moeite en volharding voor noodig is, om ze op te sporen en men maar zelden vermag vast te stellen, in hoeverre die zoogenaamde 'liedjies' ook werkelijk gezongen worden of werden. Uit dergelijke verzamelingen, die vijftig jaren geleden veel meer bij gezellige samenkomsten gebruikt werden dan thans, heeft 'Ons Klijntji' (1897) verscheidene oud-Holl. balladen openbaar gemaakt, maar 'gemoderniseerd' op zijn Afrikaansch en zonder melodie, zooals b.v. 'Skoon Isabel' en 'Di Nonnetji en di Riddertji', het algemeen Germaansche: 'Ik ging op hoge bergen staan.'[1)] Nog andere balladen en minneliederen vindt men in O.K. Van onde herkomst

1) Wel merkwaardig - wanneer we hier niet met plagiaat te doen hebben - met het in Duitschland gebruikelijke slot, dat KALFF (Het Lied in de Middeieeuwen, blz. 156, 162, 750) in de Nederl. redactie der 'Drie Ruitertjes' miste, maar dat overeenkomt met VAN DUYSE, Het Oude Ned. Lied, I 137.

moeten ook zijn het minnelied: ‘Hoe vermaak'lik zijn de dagen’ (Holl.-Afr. Liederbundel, blz. 120) en eenige, die VAN BREEMEN vermeldt (28,56). Algemeen bekend in Duitschland en Nederland is het lied: ‘Lot is dood’, dat ook als een katten-[heksen] of kikvorschendanslied in vele varianten voorkomt: Laat ons dansen poot aan poot...; Poot aan poot, Louw is dood... enz.[1)] Volgens ERK en BÖHME moet ‘Lott is tot’ een Duitsch dansliedje zijn, dat nauwelijks honderd jaren oud is. In Z.A. is het in verschillende lezingen bekend, het oorspronkelijkst schijnt te zijn: Salot [Charlotte] is do(o)d:

Salot is dot.

Sa - lot is dot, { Sa-lot is dot, Sa-lot is dot van skim-mel
Ga-lant is dood, { brot, Sa-lot is dot, Sa-

lot is dot, Sa - lot is dot van skim-mel bort.

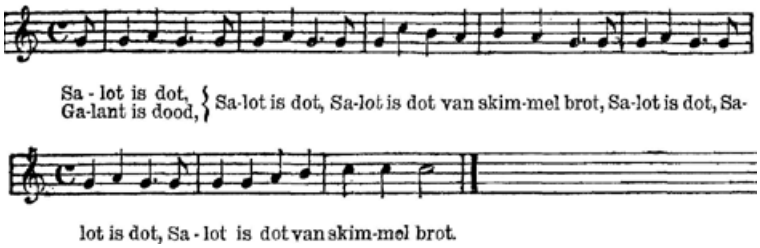
Sa - lot is dot,
Ga-lant is dood,
Sa-lot is dot, Sa-lot is dot van skim-mel brot, Sa-lot is dot, Sa-
lot is dot, Sa - lot is dot van skim-mel brot.

Toen de niet beminde gouverneur VAN NOODT in 1729 stierf, schertste het volk: Van Noodt is dood, nu is er geen nood meer. Later moet deze grap zich aan ons dansliedje aangepast hebben, want nog hoort men: Poot om poot, Van Noodt is dood. Waarnatoe? Sij swerrenoot.

1) ERK und BÖHME, Deutscher Liederhort, Nr. 1032; POL DE MONT, Vlaamsche Vertelsels 304; TER GOUW 105; van Vl. 37-38: de tweede melodie op blz. 38 (= Erk und Bö.) komt het meest met de Afrikaansche overeen.

Als oude overlevering doet zich kennen de volgende rondezang, wegens het woordje ‘men’, dat overigens in het Afr. als onbepaald voornaamwoord onbekend is. De plaatsen, waar de vier partijen, de ééne na de andere, invallen, zijn door de vertikale streepjes in den tekst aangegeven:

Die besem.

Die be-sem, die be-sem ‖wat maak men
daar mee? wat maak men daar mee?‖
men

vee daar mee, men vee daar mee‖ die {ert, die ert.
{vloer, die vloer.
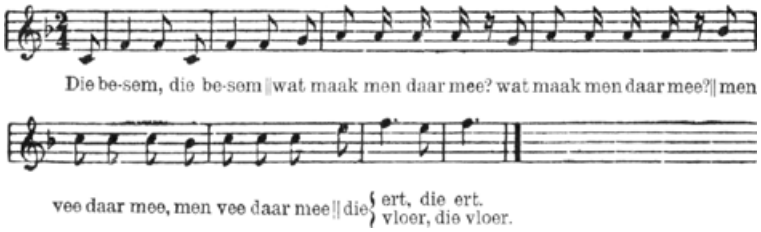
Die be-sem, die be-sem ‖wat maak men daar mee? wat maak men daar mee?‖ men
vee daar mee, men vee daar mee‖ die { ert, die ert. / vloer, die vloer.

Hoewel het lied ook in Holland algemeen bekend is, zou het wel van Duitschen oorsprong kunnen zijn; vgl. B. 106.

Uit de k i n d e r k a m e r is naar verhouding veel behouden gebleven. Geliefd is nog het oude ‘Slaap, kindjie slaap’ (B. 7, CT. IV 246, melodie v. Vl. 6), ten deele in afwijkenden vorm, ten deele met geheel nieuwe zinswending, ofschoon de reis van Papa en het doel daarvan in den ouden stijl is gehouden:

Slaap, kindjie slaap,
Papa gaat naar die Kaap (Kaapstad),
Pappa het gaan koekies koop.
Dan sit jij in die hoekie,
Dan krij jij 'n koekie,
Dan vat jij met jou handjie,
Dan bijt jij met jou tandjie.

Bijna vergeten is het wiegelied: Do, do mij kijntjie[1)]

1) Voor de beginwoorden vgl. Vo. 1, 55 en CT. IV 240.

(met varianten), waarbij het volgende typische slaapdeuntje (ook met varr.) behoort:

Do(e) Do(e).

Do(e)-do(e), do-do Ba-ba, Ba-ba moetmaar sla-pie. Ou paai sal ver Ba-ba vang
As Ba - ba ni wil do - do gaan.

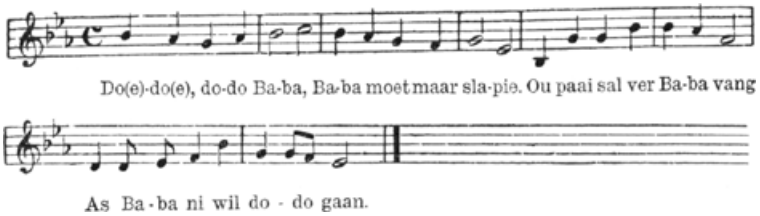

Algemeen bekend zijn de ruiterliedjes:

Hople, hople, pèrdjie,
Met jou vosse stèrtjie.
Also rij die boere (heertjies)
Met hul wije hoede (bonte kleertjies),
Also rij die vrouwe...[1];

en in afwijkenden vorm:

Afr.	**v. Vl. 106.**
Hopmajannetjie,	Hop, Marjannetje,
Hopmajannetjie,	Koffiekannetje,
Hopmajannetjie Janse,	Hop, Marjannetje Jansen,
Hij skuur sij pot al is dit swart,	Hij wiegt het kind en hij roert de pap,
En laat sij poppetjie danse.	En laat zijn hondje dansen.
CT. IV. 253.	
Hoep, Marianneken,	
Hoep, Marianneken,	
Laat de poppekens dansen.	}
Een goeie man en een brave man,	}
Een man van complaisance,	}vgl. v. Vl. 107 en B. 121.
Hij roert de pap, hij wiegt het kind,	}
En laat zijn vrouwken dansen.	}

1) Zie v. Vl. 14-16, CT. IV 310-13, enz. De lezing ‘boere’ ontbreekt in deze Hollandsche teksten, komt echter overeen met SIMROCK IX 105. Het rijm boere: hoede behoeft geen assonance te zijn, daar d en r tusschen klinkers dikwijls in klank tot elkaar naderen.

Van de overige kinderrijmen zouden we nog kunnen noemen:
1) Buiten in de biezen, daar lei 'n hondjie dood... (v. Vl. 43);
2) Holler die boller, die kat op die soller...
(beide met slotvarr.)
3)

A B C,	en gelokasileerd:	A B C,
Katjie gaat mee,		Hondjie gaat mee,
Hondjie blij thuis,		Waarnatoe?
Piep! se die muis in die kombuis.		Daantjie Roux.
(Vgl. v. Vl. 4, CT. VII 240).		Wat gaan maak?...

4)

Trippe, trappe, trone,
Varkies in die bone,
Gansies in die groene gras,
Eendjies in die waterplas;
'k Wou dat kindjie groter was
Om al die diertjies op te pas.
(Met varr.; vgl. v. Vl. 6, 7).

5) Met aardige lokalizeering:

Afr. (D.Z.W.A.)	v. Vl. 7; Vgl. CT. IV 239, 240.
Mama is naar Slikkersloot	...Moeder is naar Damme
Om 'n korsie wittebrood;	Om een volle mamme,
Papa is na 't dammetjie	Vader is naar Slikkersloot
Om 'n vette lammetjie;	Om een stukje wittebrood;
Dodo, kijntjie, dodo.	Kleine kindjes worden groot.

6) Een oud-Germ.-heidensche voorstelling is nog verborgen in den tweeden regel van het volgende rijm, dat een zeventig jaren geleden als spreekoefening in de school dienst deed:

Een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeven,
Ik kom Flip met de lappen tegen;
Hij kon slokken groote blokken,
'n Koei en kalf, dood pèrd half,
Honderd duizend schapen,
'n Hele berg met rapen,
Nog kon hij van honger niet slapen.

De laatste vijf regels komen ten deele overeen met v. Vl. 42, het begin met v. Vl. 32 (vgl. Bk. 20 vlg.).

7) Een variant der rijmen bij het slaan in de hand (CT. III 222-6), meer gelijkend op v. Vl. 2 is het kietel-spelletje:

Handjie plak,
(Koekie bak,)
Gaat naar die mark,
Koop 'n stuk pens
Ver 'n sieke mens,
Koop 'n stukkie (lewer en) long
Ver die arme sieke jong:
Kielie, kielie, kielie!

8) Een dubbel vinger-rijm, om heen en terug te tellen:

Duimpie, Duimpie se maat, Langeraad, Vierlevink, Korte Pink;
Hagestoeltjie, Goue Ring, Langeruiter, Potlekker,
Luis-snipper.[1)]

De middelste vinger wordt ook nog Hoededra'er genoemd, de wijsvinger Spellemaker. Merkwaardig is het hysteron proteron en de verwisseling in het volgende:

Duimpie (Duimeling) het 'n os gekoch,
Voorman (Vingerling) het hom thuis gebroch,
Middelman het hom afgeslach,
Achterman (Pinkie se maat) het hom opgeëet,
Pinkie het hom doodgeskiet.

Hier zal men met C.T. 238 wel als het oorspronkelijke moeten lezen: uitgescheten, maar na het verlies van den uitgang is het sterke verleden deelwoord onverstaanbaar geworden en de Afr. preutschheid heeft

1) De namen, die bij C.T. III 247-51 en v. Vl. 10, 11 niet voorkomen, zijn wijd gedrukt.

het verdere gedaan, om dit aanstootelijke woord te verbannen.[1)]

§ 6. Volksgeneeskunde.[2)]

Het volk kent nog veel heelmiddelen uit het oude vaderland. Zeer gewild blijven de oude Hollandsche medicijnen: witte en bruine dulsies (dulcis), versterkende druppels, groene amara, rooie poeier, trekpleisters, spijkersalf, Haarlemmer olie, laventel, enz.; vooral zweert men nog bij de ook in Duitschland veel gebruikte, 'Hoffmanns druppels', welke vroeger een bestanddeel uitmaakten van de 'Halse medisijne', uit Halle herkomstig (Bo. 174). De huismiddeltjes, die men in de 'Huisapotheek' bewaart of die bestaan in

1) Een dergelijke zuivering is in de volkstaal geen zeldzaamheid; men moet deze beschouwen als een tegenwicht tegen de ruwheid der 17e eeuw. Zoo noemde men de nectarine, een gladde perziksoort, 'kaalgatperske', wegens de gladde schil, vaker wordt zij evenwel 'kaalga', 'kaalgaar' (eig. = kabelgaren) of eenvoudigweg 'kaalperske' genoemd. Een bekende tafeldruif, met langwerpige, maar wat vollere vruchten dan die van den Almeriawijnstok, heette (volgens MENTZEL II 290) 'haneklote', maar word 'von dem afr. Frauenzimmer hanepote genannt', zoodat men nu vergeefs zoekt naar den zin van dit woord. Namen van planten als hane-katte- enz. kloten en -klootjes naast hane-poot, -poten, -voet vindt men inderdaad in Holland (zie HEUKELS, Wdb. der Ned. volksnamen van planten). Vgl. boven blz. 32.

2) T. III 337 (in het jaar 1795); P. 337; Mej. E. Dijkman: Di Suid Afrikaanse Kook, Koek en Resepte Boek, 9e druk, Paarl 1903 (en sedert weer een nieuwe vermeerderde druk); in 't bizonder zijn de meer dan 600 'reseppe ver 120 siiktes' met de vaak willekeurige en elkander weersprekende geneesmiddelen vermakelijk.

een kistje met homoeöpatische geneesmiddelen, worden dikwijls naast die van den dokter aangewend. Helaas is dan ook bijna nergens ‘der Unfug der (meist englischen) Patent-medizinen so arg wie in Südafrika.’ De eerste hulp, en in de eenzaamheid dikwijls de eenige, verschaft de huismoeder of een deskundige oude vrouw, die met de eigenschappen van geneesmiddelen en vele kruiden vertrouwd is. Van bizondere formules of handelingen is niet veel meer te bespeuren. Er zijn ook personen, die door het opleggen der handen genezing aanbrengen. Bezweringen (‘bespreking’) komen zelden voor en blijven meestal het geheim van een deskundige, die ze - een eigenaardigheid van deze soort tooverij - in gedachten of zeer zacht uitspreekt. Eén geval evenwel werd mij medegedeeld, waarbij tandpijn door het luid aanroepen van den duivel bezworen werd. Aan de sympathische kuur wordt dikwijls zeer veel waarde gehecht: wratten, tandpijn en ander lijden worden aldus behandeld (door begraving, inënting, overdracht), zooals in de gansche wereld. De hik gaat over, zooals ook in Holland, ‘wanneer men iemand ernstig verwijt dat hij gestolen heeft,’ of bij het tot zeven malen toe uitspreken van de formule: ‘Die hik en ik gaan o'er die see, Die hik blij daar en ik kom weer’[1]. De vlierwortel - hetzelfde geldt voor de Trv. van de inheemsche Dawidsworteltjies - werkt purgeerend of als braakmiddel, al naar gelang men hem naar beneden of naar boven schraapt[2]. Merkwaardig is de verbinding: Kruistemunt (Ndl. krui-

1) D.B. III, 5.
2) D. II 258.

zemunt) goed ver pijn in die kruis. Koud water drinken, wanneer men zich warm heeft geloopen, veroorzaakt na zeven jaren uitslag: Lazarus(siekte). Nog gevaarlijker moet karnemelk zijn.

Onder de taallooze dierlijke stoffen, die bij ziekten aangewend worden, herinnert veel aan de Europeesche volksgeneeskunst:[1] bloed van hazen, honden, schildpadden, geiten; mest van wolven, paarden, rundvee, geiten, honden, hoenders; water van hazen en menschen; vet van aasvogels; hondehaar en -melk; kippeveeren; geitegal; slangehuid; lever van schildpad en jakhals; rauw vleesch; lindworm tot poeder gemalen tegen wormen; sprinkhanen; was; korhanemaag; de fijngemalen doppen van struisvogel-, hoender- en schildpadeieren; oude boter, oud spek, zeep; spinnewebben, om het bloed te stelpen; minerale stoffen, mierennesten, fijngemalen pijpekop, schoorsteenroet, leem, pek, kalk, aluin, salpeter, staal- en goudpoeder; nog andere stoffen, als: mosterd, snuiftabak, rouwkrip, enz.

1) Vgl. WUTTKE, HÖFLER en voor Holland en Vlaanderen: DE COCK, Volksgeneeskunde (Gent 1891) [tegenwoordig ook: VAN ANDEL, Volksgeneeskunst in Nederland (Leiden 1909). - Red. Int. Arch.]

Hoofdstuk III.
De bodem.

Een scherpe grens tusschen hetgeen medegebracht en hetgeen in het land-zelf ontstaan is, kan men niet overal trekken.

Op een volk, dat zich zoo snel in den nieuwen bodem ingeworteld heeft en zoo innig met dezen is vergroeid, moet deze bodem wel een machtigen invloed uitgeoefend hebben. Deze invloed werkte van den aanvang af: ten eerste op woning en levenswijze, weldra ook op het karakter en de geestelijke kultuur.

§ 1. De Woning.[1)]

Hoe de allereerste huizen - die van hout, rietwerk

1) Literatuur: (Mrs.) A.F. Trotter, Old Colonial Houses of the Cape of Good Hope, with a chapter on the origin of old Cape Architecture by H. Baker. London 1900 (illustr.) [C.H.] Van dezelfde: Old Cape Colony. A. Chronicle of her Men and Houses. Westminster, 1903 (illustr.) [O.C.C.]. Deze werken beperken zich tot architectuur, plattegrond, (2 typen, A en B), gevel, bouw en eenige historische meubelstukken in den 'Old Dutch Style' uit de Westprovincie en uit Swellendam (knapper); het overige (inwendige inrichting, huisraad, geographische verbreiding, andere bouw-systemen enz.) is nog niet systematisch onderzocht. - J.H. Gallée, Het Boerenhuis in Nederland en zijn bewoners, verscheen (Utrecht 1907-08) in afleveringen, die ik niet heb kunnen inzien. [Het werk verscheen, na den dood van prof. G., met bijdragen van de proff. te Winkel en Bolk, te Utr. in 1909 (D.F.)]. - R. Meringer, Das Deutsche Haus und sein Hausrat, Lpz. 1906. - Meyer Deutsche Volksk.

en leem of graszoden, met daken van riet (restis tectorum) vervaardigd waren - er uitzagen en ingericht waren, zullen wij wel nooit te weten komen. De daken liepen spits omhoog; dakpannen konden wegens de in Kaapstad heerschende hevige Zuid-Oostewinden niet aangewend worden en om dezelfde reden moest het huis ook tot één verdieping beperkt blijven. Langzamerhand werden de 'Strohdächer'[1] om het brandgevaar door platte ('italienische') daken, van schelpenkalk gemaakt, vervangen, die dikwijls nog op de oude huizen van Kaapstad als wandelplaats dienst doen. Ook elders komen in winderige streken platte daken voor. Op het land handhaafden zich de stroodaken langer, doch ook hier verdwijnen ze langzamerhand wegens de hooge brandverzekering, zeer tot nadeel van den aesthetischen indruk en worden ze vervangen door het leelijke glimmende golfijzer (blik).

Op het land was het eerste huis in grooten stijl het thans nog aanwezige 'Constantia', dat gouverneur WILLEM VAN DER STEL na 1685 liet bouwen. Hoewel het 'Constantia'-huis in uitwendigen bouwtrant dezelfde kenteekenen heeft als de overige Kaaplandsche woningen, wijkt het toch (waarschijnlijk tengevolge van den persoonlijken smaak van den kunstzinnigen gouverneur) in den grond zoo sterk van de gebruikelijke typen af, dat men het, ten minste in dit opzicht, niet als 'the prototype of all the Cape homesteads' kan beschouwen, gelijk Mrs. TROTTER wil. De grondgedachte is klaarblijkelijk dezelfde als die van het Bakersche type *A*, maar met belangrijke veranderingen. Veel eenvou-

1) SPARRMANN vertelt (blz. 12), dat men deze daken 'hin und wieder in Schweden mit Vorteil nachgeahmt hat.'

diger en oorspronkelijker zijn de twee gewone typen in den zoogenaamden ‘oud-Hollandschen’ stijl en wel daarom oorspronkelijker, omdat zij in het g r o n d p l a n nog duidelijk hun herkomst van het oertype doen kennen. Dit type kan geen ander zijn, dan het verder ontwikkelde[1)] Nedersaksische huis, dat sedert over-oude tijden in Noord-West-Duitschland inheemsch is. Men vergelijke:

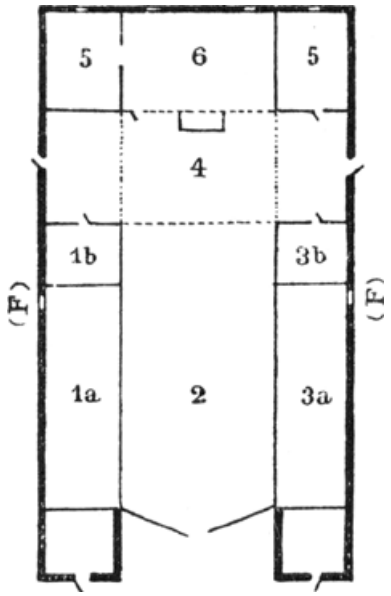

I. Nedersaksisch Huis.

Verklaring van het Neder-Saksische huis:

1a. Paarden-, 3a. koestal;
1b. koje of voorraadskamer;
3b. dienstmeidenkamer;
2. deel (volgens PESSLER ook ‘förhuus’ = voorhuis genaamd);
4. woning, (volgens P. ook ‘achterhuus’) met haard;
5. kamers, 6. woonkamer.

1) MERINGER, blz. 12 en 13. Plattegrond I is aan MEYER, blz. 56 ontleend; in den eenvoudigsten vorm vallen de voorste zij-uitbouwen (ganzen- en varkensstal) naast de ‘langen Tür’ weg.

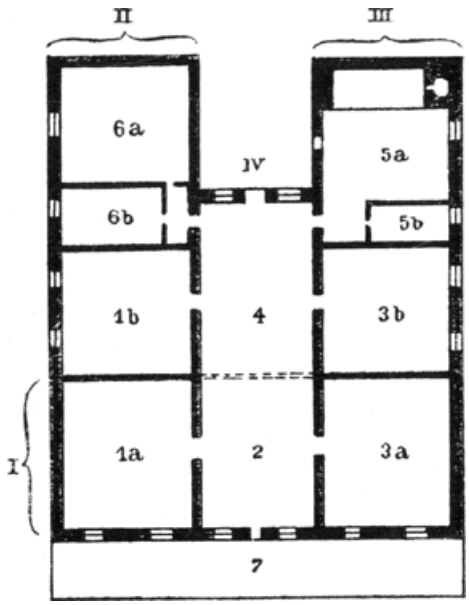

II A. Type van het Kaap-schiereiland.

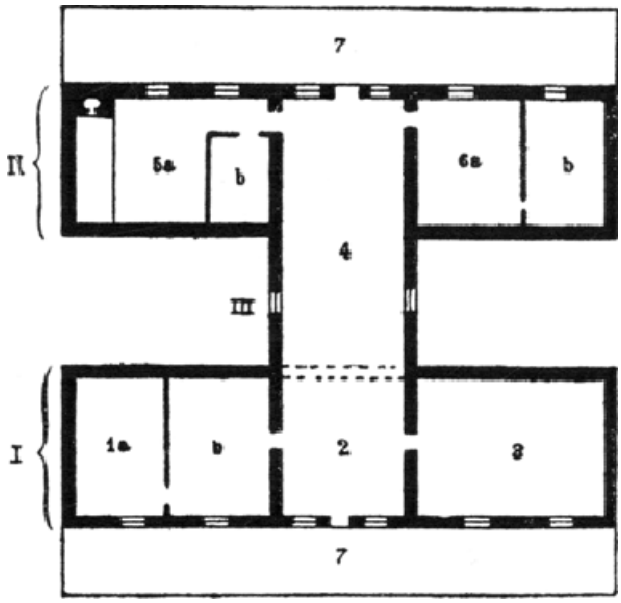

II B. Land-type ('H-huis').

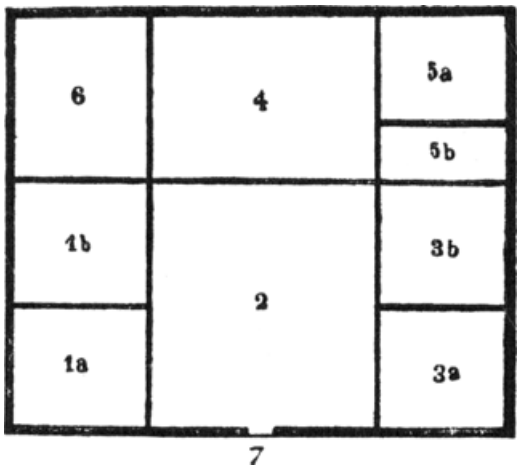

III. Onderveld.
Verklaring van de Afr. typen (II A., IIB. en III):
1a. Vrijkamer (pronkslaapkamer alleen voor gasten).
1b, 3b (in II A. en III), 6 (a, b) Slaapkamers.
2. Voorhuis (in III ongeveer 25 voet in het quadraat, terwijl de zijkamers 14 bij 12 zijn).
3. (3a in II A. en III) Voor- of Sitkamer (Pronkkamer).
4. Eetkamer.
5a. Kombuis (keuken), 5b. Dispens of spens (provisiekamer).
7. Stoep.

Het is van beteekenis, dat het Neder-Saksische huis van Noord-Duitschland tot in de provincie Zuid-Holland reikt; in Noord-Holland daarentegen heerscht het Friesche huis[1)], uit welks grondplan (M. 72) onze Afr. typen onmogelijk afgeleid kunnen worden. In het warme zuidelijke klimaat valt het beginsel van het oude ‘Einheitshaus’,

1) Dagbladverslag van een lezing van Professor GALLÉE te Amsterdam 14 Maart 1903. (In de Ned. Anthropologische Vereeniging. - D.F.).

dat menschen, dieren en have onder één dak herbergt, natuurlijk weg. Het vee loopt buiten rond of slaapt in den kraal (die ten deele van een afdak voorzien is), de paarden worden in eigen stallen ondergebracht en de daardoor vrijgekomen ruimte wordt als woonvertrek ingericht. Een overgang bestond reeds in het moederland - o.a. in de streken, die ten zuiden aan Zuid-Holland grenzen, in het Noord-Westen van Noord-Brabant en in de Betuwe - waar de woning naar het voorste gedeelte verlegd is. Het onderscheid tusschen I en II A is dan, dat de achterste woonkamer in een binnenplaats herschapen werd, maar reeds in het moederland, als een behoefte van het stadsleven (het bekende 'hofje', Sch. 7). B. leert ons daarin nog den meest ouderwetschen vorm kennen (MERINGER, blz. 11), waarbij het middenschip de geheele lengte van het huis beslaat; de vorm is echter zoozeer in de breedte getrokken, dat de lengte-daken II en III van A niet meer blijven konden, (want het riet-dak kon niet meer dan de breedte van één kamer dekken)[1)], doch het geheele achtergedeelte, evenals het voorste, een dwars dak kreeg, terwijl de middenruimten der zijschepen wegvielen.

Het oude grondplan is bij zijn verdere o n t w i k k e l i n g aan velerlei veranderingen onderworpen:

1) Vgl. het artikel van A.H. REID over 'Architecture of the Past in S.A.' in de 'Architectural Review, Dl. VIII, London 1900; zijn beschrijving ('throwing out wings') is niet helder. - Een voorbeeld van de verandering van een lengte-huis in een breedte-huis door aanbouw en dakverandering geeft PESSLER, 'Das altsächsische Bauernhaus' (Braunschweig 1906) blz. 184.

1) De zijhoven van type II B worden dikwijls naar de grooter wordende behoeften in de oudere huizen reeds gedeeltelijk of geheel verbouwd - onder een plat dak; zoo verklaar ik mij den oorsprong van een blijvend type (III), dat in het noorden overheerscht. De inrichting der zijschepen doet weer meer aan II A denken. Het is opvallend, dat hier het voorhuis in verhouding tot de aangrenzende kamers veel ruimer is geworden. Het voorhuis speelt namelijk in het Onderveld een veel gewichtiger rol dan aan de Kaap, waar het voor het dagelijksche leven bijna zonder beteekenis is. De zetel van heer en vrouw des huizes bevindt zich hier in de eetkamer, in het Onderveld echter in het voorhuis (zie beneden).

2) Door het wegvallen van de achterste zijvleugels en door verlegging van de keuken naar de achterste helft van de eetzaal, ontstaat uit II B het weinig voorkomende en kleinere zoogenaamde T-huis; want ook ruimte 3 wordt in twee vertrekken verdeeld. - Variëteiten van type B kunnen, door inwendigen uitbouw, ontstaan, maar met behoud van de groote buitenlijnen. Het kan als een gebrek gevoeld worden, dat er geen gangen aanwezig zijn, een omstandigheid echter, die uit den aard van het oer-type licht verklaarbaar is. Om nu deze fout te verhelpen en aan de moderne eischen van afzondering te voldoen, heeft men reeds in de oude woningen zelf vaak veranderingen aangebracht, door b.v. een gang langs de vertrekken van een lengtezijde aan te leggen (ik denk hierbij aan II B) of wel - hetgeen een nieuwe duurzame gewoonte in dorpswoningen (ook wel in Holland reeds) geworden is - het voorhuis wordt tot een breede gang

vernederd, die somtijds tot den achtervleugel doorgetrokken is. Naast de eetzaal ontstaat dan dikwijls een kleinere ‘koffie-kamer’ voor het dagelijksche gebruik, terwijl in de groote ‘eetkamer’ alleen op feestdagen of des Zondags gegeten wordt, wanneer de kinderen of familieleden overkomen om ter kerke te gaan.

3) Verder kan er slechts één lengtedoorsnede overblijven, bestaande uit: slaapkamer, voorhuis en kombuis; dit is het gewone type van de kleinere huizen in het Onderveld of van de arbeiderswoningen (volkshuisies).

4) Van dit uit drie vertrekken bestaande huis kon de overgang tot een woning van twee vertrekken niet moeilijk wezen; men bracht de haardstede in het voorhuis aan of verlegde de keuken als ‘kookhuis’ (hier alleen in het Onderveld, doch dikwijls in andere landen) of als eenvoudig ‘kookskerm’ naar buiten. Zoo begint gewoonlijk de nieuwe kolonist; maar daarbij blijft het zelden, want naar de behoeften wordt het huis vergroot of door een beter vervangen.

De g e v e l , een artistieke versiering der huizen van groote bekoorlijkheid, is ook van het vaderland overgenomen en op zeer smaakvolle wijze verder ontwikkeld. BAKER onderscheidt verschillende typen, ten eerste A: ‘the commonest Cape type adapted from the gable which nearly every eighteenth century house in Amsterdam possessed’. Den afstand tusschen dezen gewonen Amsterdamschen gevel (Afbeelding C.H., blz. 1) en A kan ik mij nauwelijks zonder tusschentrappen voorstellen. Veel nader staan m.i. GALLAND's afbb. 156, 169, 171, waar de eigenaardige uitbreiding

in de breedte reeds duidelijk naar voren treedt[1]. B. was blijkbaar oorspronkelijk Vlaamsch; ook de overige typen vertoonen (volgens BAKER) een meer Vlaamsch karakter.

Verder doen verschillende bizonderheden van het Kaapsch-Hollandsche huis in ouden stijl nog aan het vaderland denken: de ééne verdieping, het zadeldak, de voorliefde voor de groene kleur van deuren en vensters (SPARRMANN vond zelfs nog eenige huizen geheel groen geschilderd), de zolder voor het bewaren van vruchten en graan, de kleine roode uit het vaderland ingevoerde baksteenen, die evenals daar nog de huisvloeren versieren, de 'brandsoller', met een laag leem bedekt, om den onderbouw te beschermen, voor 't geval het stroodak in brand geraakt, en tevens om de woning koel te houden. Het Hollandsche uitstekende afdak (luifel) was reeds ten tijde van KOLB wegens het brandgevaar verboden. Een schoorsteen om te stoken ontbreekt of dient meer als sieraad dan voor gebruik. Een vaste eigenaardigheid van het Afrikaansche huis is de zoldering: de steunbalken, vroeger meestal kunstig gesneden, zijn zichtbaar, zooals vroeger in het Hollandsche burgerhuis (Sch. 10) en eenmaal algemeen in Europa het gebruik was. Oude deuren en meubelen ('in simple and noble taste') vertoonen vaak het karakteristieke gevelmotief. Het venster bestaat uit twee horizontale helften, die beide naar boven en naar beneden geschoven kunnen worden, anders als in Hol-

1) G. GALLAND, Geschichte der holländischen Baukunst und Bildnerei, Berlin 1890, blz. 197. Over den Vlaamschen oorsprong, van type B vgl. aldaar blz. 124, 197 en fig. 165; verder C.H. blz. 4.

land, waar de bovenhelft onbewegelijk is. Over smaakvolle deuren en vensterluiken, scharnieren enz. bericht ons BAKER (C.H.); ook hierbij doet zich verdere ontwikkeling voor.

Aan den anderen kant hebben bodem en klimaat w i j z i g e n d e n invloed gehad. Om het huis in den zomer koel te houden, werden de muren dikker en hooger, de kamers ruimer gebouwd en de vloeren dikwijls met groote roode 'batavische' tegels geplaveid, die met politoer zeer glad gewreven werden. De voorbeelden voor dergelijke veranderingen moeten reeds in het Oosten bestaan hebben; wij vinden dan ook, dat de Portugeezen reeds in de 16e eeuw dergelijke dikke muren en hooge woon-vertrekken aan de Zambesi gebouwd hebben[1)].

Doordat de Engelsche 'settlers' in het jaar 1820 op dusdanige overlevering geen acht sloegen, begingen zij de fout, hun huizen voor het heete klimaat te klein te bouwen[2)]. Ook den oorsprong der 'porte de visite' (in den volksmond tautologisch porfisie deur[3)], welke den tusschenwand ('middelschot met middeldeur') in het nieuwere Neder-Saksische huis vervangt, zoekt men in het Oosten. Dit beschot wordt bij groote feestelijkheden naar de zijkanten toe stuk voor stuk dichtgeklapt en dan wordt de geheele aldus vergroote ruimte (galerij) als danszaal gebruikt. De oud-Holl. 'stoep' van het stadshuis, bestaande uit een voortrap met een

1) T. 1 389.
2) W. SHAW, The Story of my Mission in South Eastern Africa, 77.
3) Of is dit, zooals Ma. beweert, een verbastering van 'porte brisee'?

zeer klein terras, vindt men nog alleen voor enkele van de alleroudste huizen van Kaapstad (Schets, Bu. 83). In den regel beslaat zij de geheele voorzijde (dikwijls zelfs meer dan één zijde) en is gewoonlijk aan elk einde door een steenen bank afgesloten, die echter bij latere bouwwerken meestal door een houten bank aan den muur werd vervangen[1)].

De stoep wordt in den laatsten tijd meestal door een waranda overschaduwd of door klimplanten of wijngaardranken, die langs een pergola omhoogklimmen en die des winters den zonnestralen vrij baan laten. Ter zijde liggen de bedrijfs- en andere bijgebouwen.[2)]

Het is gebruik, dat de oudste zonen (basie, kleinbaas) en de ‘knecht’, (blanke opzichter over de zwarte

1) De ‘stoep’ is de plaats, waar men in den heerlijken zomeravond te zamen komt en in de wintermaanden zich in den zonneschijn koestert. Zij wordt door de kinderen voor een spel (‘stoepie-ver-stoepie’) gebruikt, waarvoor in Duitschland en Nederland het trottoir dient; C.T. I 108: Madam, ik kom op u bloot kasteel; of: Man, man, ik ben op je blokhuis. De oude vorm van dit spel, waarbij in werkelijkheid een zandkasteel gebouwd wordt, werd vervangen door het Engelsche: ‘I am king of the castle, and you're a dirty old rascal’.

2) S t a l (met ronde steenen geplaveid en zindelijk gehouden), wa'enhuis, kafhok of skuur, volkshuisies, meule (hier en daar), smidswinkel (zelden nog in gebruik), buitekamers, melkkamer, (wijn)keller, klok (op pilaren ofin een boom), hoenerhok, stookketel, varkenshok, dorsvloer, rosijntjievloer (waar de dorschvloer zelf daar niet voor gebruikt wordt of, zooals tegenwoordig gewoonte is, een toestel), daarnaast rozijnenketel en konfijtketel; put, dam; buiten den ‘ringmuur’ liggen kraal, boord (boomgaard), wingerd, groentetuin, eikebos (voor de varkens) en denne (of dane)bos; en verder nog saai-, braak- en weiland; en dichter bij kerkhof (ook-begraafplaas of begrafenis).

arbeiders (‘volk’), vroeger slavenopzichter, in het Onderveld onbekend), in ‘buitekamers’ slapen; en reeds de zonen van VAN DER STEL zouden in zulke buitengebouwen gewoond hebben (‘Jonkers' Huis’ te Constantia). De geheele aanleg der behuizing, het witgekalkte woonhuis, schemerend achter schaduwrijke eiken, de bloemen op de ‘stoep’ of in het tuintje daarvoor, de groene weide (‘werf’), de fraai gerangschikte bedrijfsgebouwen ter zijde, de laan (‘laning’), die naar de hoofddeur leidt, en dat alles omgeven door een vierhoekigen lagen witten muur, vertoont een bizonder liefelijken aanblik, die nog verhoogd wordt door de bekoorlijke ligging, die een kenmerk is der oude nederzettingen.

Doch zoo is het helaas niet gebleven. De slavernij werd in 1834 afgeschaft. Aangezien de wijze van afschaffing zoo geheel verkeerd was, volgde daarop een hevige economische crisis, die zich ook hierin openbaarde, dat prachtige en kostbare nieuwe gebouwen in den ouden stijl niet meer opgetrokken werden (doordat de oude woningen grootendeels met behulp van slaven waren tot stand gekomen) en de bestaande ten deele in verval raakten, dat kunstzin en smaak onder den druk der moeilijke levensomstandigheden bijna geheel verdwenen (ook door gebrek aan geoefende vaklieden en geschikt bouwmateriaal) en dat zelfs veel van de mooie oude meubelen en sieradiën in handen van den opkooper kwam.[1)] Intusschen had ook het

1) THEAL (V 78) schat het verlies door de kleine bevolking geleden op meer dan 2 millioen sterling. Zie vooral G. NICHOLSON, The Cape and its Colonists, 1848, een boek, dat vol staat van de verderfelijke gevolgen der afschaffing. - Op den dag der vrijlating viel er ongewoon veel regen (Bo. 178) en nog heden ten dage gelooft men, dat het op 1 December regenen moet.

verkeer met het moederland opgehouden en begrijpelijkerwijze verloren de grensbewoners door het ontbreken van voorbeelden van kunst langzamerhand den goeden smaak, zoodat men tegenwoordig eenstemmig den Afrikaners allen kunstzin ontzegt, hoewel dikwijls een aangeboren kunstvaardigheid aan het licht treedt, die slechts op ontwikkeling wacht. BURCHELL merkte reeds op, dat de heerlijke inheemsche flora zoo weinig in tel is, dat men in de siertuinen uitsluitend Europeesche bloemen aantreft, ja dat zelfs voor het wonderschoone heidekruid - van de 784 Erika-soorten vindt men 455 der allermooiste aan de Kaap - de Afrikaner geen anderen naam kent dan ‘bossies’. Vandaar spreekt men ook van ‘heath’ in plaats van ‘heide’. Bloemententoonstellingen en het (Engl. en Holl.) ‘Nationaal Genootschap van Oudheden’ doen nu het hunne om gevoel voor het schoone aan te kweeken. Eerst sedert ongeveer 15 jaren hebben de Engelschen ons gewezen op de groote kunstbeteekenis van den oud-Hollandschen stijl en zijn zij begonnen, dezen wederom in eere te herstellen, in de plaats van den zoo lang heerschenden modebouwtrant van de Engelsche cottage. Met weinig veranderingen wist men dezen ouden stijl aan te passen aan de nieuwe behoeften. Zoo werd het afgebrande ‘Grote Schuur’, het eigendom van CECIL RHODES, door den architekt BAKER in den ouden stijl weder opgebouwd, met toevoeging van een tweede verdieping, wat tot dan toe, voor zoo ver mij bekend is, nog alleen met twee van de oude landhuizen het geval was, en van een nieuwen vleugel voor keuken en kantoor (De gedraaide schoorsteenen komen ook op andere oude huizen voor). In tot nu toe onbekende grootte is de

residentie van den gouverneur van de Transvaal uitgevoerd.[1] Ook de villa in oud-Holl. stijl is te Pretoria door BAKER en anderen ingevoerd. In de nieuwe vestigingsgebieden van het Noorden is de oude stijl niet in volstrekte zuiverheid doorgedrongen; in de eerste plaats ontbreekt de karakteristieke gevel. Het onzekere, door oorlogen verontruste, leven aan de grens verhinderde ook den bouw van ruime, gemakkelijke woningen. Het gebied der oude typen (A, B) buiten de oudere dorpen van het Oosten, zooals Graaff-Reinet (1785) en Uitenhage (1804), is nog niet vastgesteld.

Werpen wij nog een blik op de woningtoestanden tijdens het z w e r v e n d e l e v e n van een 'trekboer'[2]. Wilde de boer een nieuwe boerderij ('plaa[t]s') betrekken, dan richtte hij zich om te beginnen slechts voorloopig in. Eerst legerde zich het gezin rondom, onder en in den grooten tentwagen. Intusschen maakte men zoo spoedig mogelijk een ronde hut, zooals de kleurlingen die vervaardigen, of ook wel een 'hartebees[t]huis', dat is een hut met een zeer schuin rieten dak; de wanden bestaan uit een staketsel, dat met bies of riet is opgevuld en van buiten zoowel als van binnen met leem is bestreken; als deur doet een staketsel dienst, dat met een ossehuid overtrokken is en met riemen bevestigd wordt. Dan volgden kraal, stal en wagenhuis. Op al de primitieve bouwmaterialen voor zulke tijdelijke gebouwen in te gaan, ware overbodig; alles hangt af van hetgeen juist voorhanden is (b.v. voor de kraalmuren: struiken, steenen en mestplaggen). Wij hebben gezien, dat reeds onder VAN RIEBEEK plaggen

1) Afbeelding in de Londensche 'Graphic' van 22 Sept. 1906.
2) T. III 224.

en vlechtwerk in gebruik waren. Alles wat nietstrikt noodzakelijk was, moest men achterwege laten. In de meer solide woningen in het Onderveld, die leemen muren en rieten daken hadden, en zoo mogelijk van rooden baksteen of zandsteen waren opgetrokken, konden aanvankelijk wegens gebrek aan hout ruime vertrekken noch houten vloeren aangebracht worden, en daar ook glas jaren lang ten noorden van de Oranjerivier ontbrak, waren de vensters slechts weinig in getal en klein. De nawerking van dezen toestand is nog tot op heden hierin merkbaar, dat de vensters daar dikwijls te klein zijn om genoegzaam lichten warmte door te laten.

Kwam nu in dezen overgangstijd een Europeaan in deze streek, dan vermocht deze zelden den toestand juist te beoordeelen; vandaar de ontelbare verhalen van de achterlijkheid, luiheid en vuilheid van het Boerenvolk. Juister heeft MAUCH den stand van zaken begrepen, toen hij den veel verbeterden toestand te Rustenburg in het jaar 1870 vergelijkt met dien van vijf jaren te voren. Toen waren deftige en duurzame huizen verrezen op de plaats der oude, hoewel er zich nog geen bekwame bouwmeester gevestigd had. Hetzelfde getuigt AYLWARD (blz. 23 vlgg.): ‘New and improved buildings follow so rapidly that on one farm often five, six even seven dwellinghouses are standing. There are hundreds of English farmers away from the coast with houses as the worst of the Boers, in spite of money and fresh arrival from Europe.’ En hij wijst dan met nadruk, zooals tegenwoordig algemeen geschiedt, op hun ‘splendid pioneer work’. Ja, de Engelsche settlers van 1820 waren maar wat blijde, van de Boeren te kunnen leeren, hoe ze dergelijke hutten

moesten optrekken; ongelooflijk primitief waren eenige van hun krotten[1]; tot op het met koemest bestrijken van den vloer - een gebruik, dat den vreemdelingen zoo bizonder onaangenaam aandoet - volgden zij de inheemsche bouwwijze.

In de noordelijke streken van Kaapland, waar de onvruchtbaarheid van den bodem dwingt tot het bearbeiden van verbazende uitgestrektheden, en ook elders in de oude Republieken, leeft de ‘veeboer’ of ‘trekboer’ nog op nomadische wijze in verplaatsbare, door hemzelf vervaardigde tenten van ongebleekt linnen, gevoerd met geruit sits, zoo hij niet eenvoudigweg zijn woonwagentent uitspant. Of hij timmert zich een staketsel, dat hij met zeildoek overtrekt (‘tenthuis’). Anderen brengen den winter door in vaste woningen en trekken in den zomer met hun vee naar hun hooger gelegen bezittingen (‘uitlegplaas’), waar zij in tenten wonen. Ook bevindt zich omgekeerd de vaste woonplaats wel op de koude hoogvlakte, terwijl de winter in eenvoudige hutten in een warmere streek doorgebracht wordt.

Wat de inrichting van het binnenhuis en het h u i s r a a d betreft, hiervan ontbreken nog de nauwkeurige beschrijvingen. Een juiste voorstelling is des te moeilijker, doordat veel van de oude inheemsche gebruiksvoorwerpen reeds voor de voortbrengselen der Europeesche fabrieken geweken is. Eenige ouderwetsche huishoudelijke voorwerpen, die men nog in de Westprovincie vindt, wil ik hier vermelden; in de eetzaal heeft men: twee hooge, koperen ‘kwispedore’ (spuwbakken) in den vorm van een distelbloem; een oude

1) SHAW, blz. 40 vlgg.

staande Hollandsche klok (‘[h]orlosie’), zes voet en meer hoog, welke maand, dag, maan en sterrenhemel aanwijst; het houten ‘stofie’, waarin zich een ‘tessie’ met kolen bevindt, waarop de huismoeder zich op koude avonden de voeten warmt, - zulke voetenwarmers zijn nog in de Hollandsche kerken in gebruik - en (nu nog maar zelden) een kopen waschbakje (‘fonteintjie’) aan den muur. In de slaapkamer, hoewel zeer zelden, staat somwijlen een ‘laarseknech’ (overigens is alleen ‘stewel’ bekend voor ‘schoen’, naast ‘skoen’).

Een typische keuken in het Zuidwesten ziet er ongeveer volgenderwijze uit:

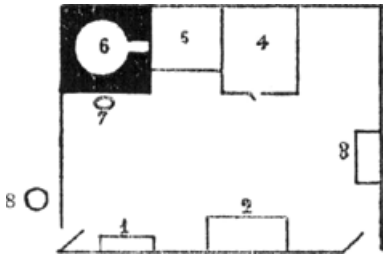

1. Pottebank, porrebank, waarop keukengereedschap, zooals: potten, vijzol met stamper, vergiettes[t] of skuinspaan = schuimspaan van tin of koper en bovenal - nog in 't heele land - twee emmers van theka- of gatihout (kajatehout) met koperen hoepels en hengsels.
2. Tafel. 3. Bakkis[t].
4. ‘Plaat’, sterke, ingemetselde ijzeren plaat, waarop gebraden wordt en waaronder wordt gestookt; ontbreekt in de meer eenvoudige keuken en in het Onderveld, tegenwoordig dikwijls vervangen door een nieuwerwetsche ‘stoof’ (kachel).
5. Vuure[r]t, een hooge haard, waarop ijzeren stangen, om het verslijten te voorkomen. Er wordt gekookt: a) in gewone potten, die op een grooten ijzeren stander met rooster geplaatst worden, b) in een hengselpot, die aan een haak-enketting bevestigd is, c) in potten met drie pooten, d) op een kleinen drievoet, waar één pot opgezet wordt, e) op nieuwerwetsche ovens.
6. Oven; deze staat eigenlijk buiten, onder een afzonderlijk laag dak, maar wordt van binnen uit gestookt. Behalve om te bakken wordt hij gebruikt om vochtig hout te drogen. Somtijds ook staat de oven heelemaal gescheiden en verwijderd van het huis.
7. Eironde waterton met koperen hoepels op een standaard (nu nog zelden).
8. Buiten, aan de deur: vleesblok.

Dat dieper in het binnenland veel uit den ouden tijd behouden zou zijn gebleven, ware bezwaarlijk te vooronderstellen. Bij het moeitevolle rondtrekken, nog meer door de berooving en de verwoesting tijdens den oorlog, konden breekbaar tafelgerei en fijne voorwerpen niet overblijven. Aan den anderen kant was men verstoken van Europeesche kunstvoortbrengselen. Daardoor was men in de eenzaamheid voor al het noodige dan ook geheel op zichzelf aangewezen: de Boer was tegelijkertijd bouwmeester, timmerman, wagenmaker, grofsmid, zadelmaker, kleermaker, schoenmaker, geneesheer. Nog heden ten dage worden in Oranje en elders huizen onder toezicht van den eigenaar, die al het materiaal levert, door rondtrekkende arbeiders (Briten) gebouwd. In nog meer afgelegen streken bouwt de Boer nog eigenhandig zijn weinig bewerkt huis. Bizondere gebruiken komen bij het bouwen niet voor. In de slaapkamer staat een ruw en later een sierlijker ledikant (‘katel’), vervaardigd van inlandsch hout (tegenwoordig meestal van ijzer), waarover gevlochten riemen zijn gespannen; als kleerenkoffer en tegelijkertijd als sofa (rusbank, ottoman) diende vaak de wagenkist; kin-

deren en gasten moesten (en moeten nog dikwijls in de kleinere woningen) zich met een ‘kermisbed’ op den grond in het voorhuis behelpen, een leger, dat uit ossehuiden of rietmatten bestaat, terwijl men zich met dierehuiden (velkombers, karos) moet toedekken. Somwijlen ook staan de ouders aan een geëerden gast hun slaapvertrek af.

Hier volge een schets van een typisch ‘voorhuis’ in het Onderveld[1]:

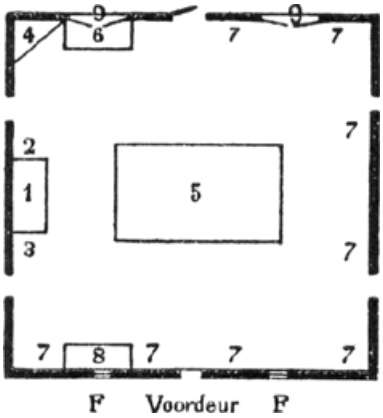

1. Tafel met eenige boeken.
2. Zetel van den huisvader.
3. Zetel van de huismoeder.
4. Plank (‘hoekrak’), waarop de ‘Boeke’ (d.w.z. Bijbel en gebedenboeken).
5. Groote tafel, waarop drinkwater (kruik, beker) en glazen.
6. Sofa.
7. Stoelen.
8. Tafel.
9. ‘Muurkaste’, waarin dikwijls kostbaar porcelein staat.
(Wanneer dit n.l., na den oorlog, nog voorhanden is.)

Het tafelgerei (‘skottelgoed’) is eenvoudig. Zeer in trek zijn van ouds her door het gansche land de borden en schotels met een Chineesch landschap in blauw; de ‘kommetjies’ (wijde drinkkommen zonder oor) met lichte, bonte versiering ziet men nog maar zelden. Vroeger vond men in het Onderveld meestal blikken tafelgerei; alleen de vader en moeder konden zich de weelde van aardewerk-borden veroorloven. Om te snijden

1) Deze schets, evenals die van het dorp en het huis in het Onderveld, heb ik te danken aan P. KESTELL (Oranje).

gebruikte men het zakmes, alleen de huisvrouw had een tafelmes.[1] Ook sneed men wel koppenen schotels uit de kalebas.

Vloerkleeden ('tapijte') ziet men zelden, niet alleen, omdat deze, zooals in alle warme landen, broeinesten van ongedierte worden, maar ook, omdat zij in het moederland zelf eerst in de 18e eeuw meer algemeen werden (Sch. 10). Op den vloer liggen hier en daar huiden of matten van bies of riet ('matjiesgoed', scipus tegetalis). De gestampte leemen vloer (vgl. de deel in Europa) is in de meer gegoede huizen glanzend gewreven met lijnolie of (minder vaak) rood geverfd, of ook wel is hij met vet of bloed, of in de meer eenvoudige huizen met koemest bestreken.

Wanneer vloeren van planken (deelen), die veel uit Scandinavië ingevoerd worden, voorkomen, worden deze met was glad gemaakt, die uit een Afr. struik wordt bereid. Stoelen en sofa worden in het Onderveld nog dikwijls vervaardigd uit het inheemsche 'stinkhout' (laurus bullata), de zittingen van gevlochten riemen. Het beste inlandsche zaaghout is het 'geelhout' (reeds VAN RIEBEEK maande tot zuinigheid). In de oudste Kaapsche huizen bestond al het houtwerk uit Oost-Indisch eiken (thekaboom). In streken, die arm aan hout zijn, brandt men mest uit de veekraal ('gesteekte mis'), die in vierkante stukken op den muur wordt gestapeld. Het gebrek aan hout bleek ook uit het overal medevoeren van een doodkist voor geval van nood; voorloopig deed zij dienst als zitbank of bergkist. Zoo eenigszins mogelijk behoort ook een

1) P. 308-9.

orgel tot het huisraad - de oude Boer duldt geen lichtzinnige piano; - op dit instrument wordt ter begeleiding van het gezang op het gehoor gespeeld, met gebruikmaking van slechts drie akkoorden: grondtoon, dominant en onderdominant. Aangezien een stookplaats ontbreekt en in de binnenlanden de nachten in den korten winter toch gevoelig koud kunnen zijn, gaat men somtijds al om acht uur naar bed, tot nadeel wederom van het gezellig verkeer en den lust tot lezen. Denzelfden invloed had vroeger het gebrek aan kunstlicht, toen er geen petroleum was en maar weinig vetkaarsen aanwezig waren. - De voordeur (aan de Kaap alleen de keukendeur) bestaat gewoonlijk uit twee helften: de ‘bôdeur’ staat open, de ‘onnerdeur’ beschut tegen het binnendringen van pluimgedierte en varkens. Op deze verdeeling der deur doelt het volgende raadsel: Wanneer is 'n boer (in Holland heet het: 'n molenaar) uit en thuis? Antwoord: wanneer hij over de onderdeur kijkt. Als een meisje huwbaar wordt, dan begint zij ‘o'er die onnerdeur te kijk.’

Het e r f r e c h t [1] berustte op het beginsel van gelijke rechten voor alle kinderen. Wanneer de grond vrij bezit was (in de oudere streken), werd de hoeve langzamerhand in wel wat al te kleine gedeelten versnipperd, hetgeen een oorzaak werd van verarming. De jongste zoon erfde gewoonlijk na den dood der ouders het oude woonhuis, terwijl de anderen zich na hun huwelijk een huisje op hun erfdeel bouwden. En waar

1) T. III 331-4. Over het verdeelen van den eigendom tusschen man en vrouw aldaar 330-1: de vrouw was gelijkgerechtigd.

het vrije bezit niet gold, werd bij den dood van vader of moeder de geheele boedel verkocht en de opbrengst verdeeld; zoo werd een voortdurend veranderen van bezitter in de hand gewerkt. Het oude Hollandsche erfrecht is sedert in wezen veranderd en het beginsel der vrije beschikking ingevoerd.

De g r e n z e n der groote hoeven waren, vooral in den beginne, onduidelijk vastgesteld. Dit gaf aanleiding tot de zoo eigenaardige en eindelooze grensgeschillen. Deze minder fraaie twistzucht was mede een gevolg der afzondering en den daardoor bevorderden (hoewel ten deele ook overgeërfden) onafhankelijkheidszin. 'Het twisten en rechten, beweert LICHTENSTEIN[1] behoort zoozeer tot het karakter van den koloist, dat het er onafscheidelijk van schijnt. Gewoonlijk zijn het grensgeschillen. Maar het komt nooit tot schelden en ruwe handtastelijkheden; slaan onteert den vrijen mensch en den Christen.'

§ 2. Bedrijf en kleeding.

Getuigenissen als boven (blz. 85) bewijzen, dat de Boer veel meer ondernemingsgeest bezit dan men hem over het algemeen toegekend heeft; zij spreken van e n e r g i e en taaie volharding. Zelfs een zoo betrouwbare opmerker als LIVINGSTONE oordeelde, dat 'the industry of the Boer augurs well for the future'[2]. Anderzijds verwekt het klimaat onmiskenbaar een zekere indolentie en welbehagelijkheid, die zich van iederen

1) L. I 149-150, vgl. ook 172.
2) Missionary Travels (1857) blz. 103.

kolonist op den duur meester maken, van welke nationaliteit hij ook zij. Toch zou men verkeerd doen, dit aangeërfde phlegma voor luiheid aan te zien. Het weinig bezige leven op eenzame veehoeven, waar bovendien nog gebrek is aan geestelijk voedsel, heeft slechts negatieve beteekenis, evenals de volgende kalender van een luiaard:

> Van Maandag moet ek Maandag maak
> Om Dingsdag an die werk te raak;
> Woensdag is ek siek,
> Donderdag werk ek nie[t].
> Vrijdag is dit Slamse kerk;
> Wie die drommel wil dan Saterdag werk?
> En Sondag is al weer kerk.

Wel geldt handenarbeid maar al te dikwijls als onteerend voor een blanke, maar dit is een natuurlijk en niet alleen tot Zuid-Afrika beperkt gevolg van de slavernij en de aanraking met lagere rassen. Is het dan te verwonderen, dat de Afrikaner, zooals in het algemeen iedere landbouwer door zijn behoudzieken aard, zich slechts langzaam aanpast aan de eischen der moderne bedrijfskonkurrentie? Vroeger had hij meer dan genoeg aan de eigen boerderij en de vrijgevige natuur ter voldoening aan al zijn behoeften en van een markt was hij bijna geheel afgesloten; en zoo ontbrak de drijfveer om meer voort te brengen dan hetgeen voor een aangenaam leven noodig was, en zeker om nieuwe wegen in te slaan.

Ik zou hier onmiddellijk een opmerking over een andere eigenschap aan toe willen voegen, welke men den Boeren tot een verwijt maakte, namelijk de o n z i n d e l i j k h e i d , om aan te toonen, hoe ook hier de

macht der omgeving ingewerkt heeft. Het is niet te loochenen, dat de Afrikaners in veel gevallen van de pijnlijke zindelijkheid hunner voorvaderen afgeweken zijn. Doch daarom is de fanatieke overdrijving van personen als BARROW, NIXON (1880) en een legio anderen nog niet gerechtvaardigd, die met blinde vooringenomenheid en zonder een spoor van goed inzicht in de feitelijke toestanden, bijna op elke bladzijde het tot een staande formule geworden ‘dirty, dirty Boors’ uitschreeuwen. Want stof is er volop, water schaarsch, vliegen zijn een landplaag en de gekleurde dienstboden niet zindelijk, terwijl de hoeve dikwijls nog in onvoltooiden toestand verkeert. In tegenstelling met BARROW spreekt zijn tijdgenoot LICHTENSTEIN van ‘de grootste zindelijkheid.’ Overal in de oude blijvend bewoonde streken wordt de zindelijkheid der vertrekken en de reinheid van het beddegoed, vooral in de pronkkamer, hoog geroemd. Wanneer b.v. bij velen de gewoonte bestond, om halfgekleed te gaan slapen, geschiedde dit niet uit onzindelijkheid, maar men was er wel toe genoodzaakt, daar men in een wildernis leefde, waar men ieder oogenblik in gevaar verkeert en dus gereed moet zijn, om dadelijk de wapens ter hand te kunnen nemen (A.). Hier en daar heerscht nog een merkwaardig gebruik, dat sterk aan het Oosten doet denken en nochthans op Afrikaanschen bodem is ontstaan. Des avonds vóór het eten wascht iedereen zijn voeten, welke in de lage veldschoenen (dikwijls zonder sokken gedragen) bij den arbeid buiten stoffig zijn geworden; de kinderen wasschen om beurten vader's voeten.

Diezelfde lasteraars maakten echter maar al te gaarne

gebruik van de hooggeroemde g a s t v r i j h e i d der Boeren. Zelfs BARROW moet het bestaan toegeven van ‘one virture in which they eminently excel, hospitality to strangers’. Het was dan ook een werkelijk genoegen om in de eenzaamheid een medemensch op bezoek te krijgen. Deze gastvrijheid werd helaas somwijlen door landloopers misbruikt, zoodat men hier en daar wantrouwend is geworden. Daardoor is het licht verklaarbaar, dat ongelukkigerwijze juist MAUCH zich over ongastvrijheid had te beklagen. Kan dit geval echter verwondering wekken, als men bedenkt, dat hij, als iedere landlooper, te voet en niet te paard rondtrok met een hoeveelheid ertsstukken in den zakdoek geknoopt en bijgevolg voor een ‘va'ebond’ of ‘goudsoeker’ werd aangezien, terwijl hij toch maar een schadelooze ‘klipneuker’ (geoloog) was!

De aard van het b u i t e n b e d r i j f is verschillend en hangt af van de streek. In het Zuid-Westen houdt men zich in de eerste plaats bezig met vruchtenteelt en graanbouw, in het grootste gedeelte des lands echter is de veeteelt hoofdzaak. En daarmede is tevens een verschil aangegeven niet slechts in leefwijze en gereedschappen, maar ook in het volkskarakter. De vroegere werktuigen noemt THEAL plomp[1]; tegenwoordig wordt alles ‘modern’: Amerikaansche en Engelsche dorschmachines, ploegen en windpompen,[2] zoo mogelijk lichtere voertuigen (‘spider, phaeton’) hebben hier hun intocht gehouden. Evenwel wordt nog op ouderwetsche wijze het

1) T. III 336; aldaar de beschrijving van den ouden ploeg, vgl. Me. II 256-7.
2) Dat zijn waterpompen op de wijze der Holl. windmolens met draaibaren kap in beweging gebracht (D.F.).

koren op ronde dorschvloeren door paarden of ossen uitgetreden, waardoor veel stroo verloren gaat. Over het algemeen wordt er in Zuid-Afrika, waar industrie en verkeersmiddelen nog gebrekkig zijn, ongemeen veel verspild en worden belangijke bronnen van inkomsten geheel verwaarloosd. - Er ontbreekt nog een vergelijkende beschrijving van de Hollandsche en Afrikaansche landbouwtermen. De wijnbouw[1] met zijn rijke ontwikkeling vertoont veel oorspronkelijks, slechts hier en daar bemerkt men Franschen invloed in de vakterminologie. Voornamelijk op het gebied der geliefde veeteelt kan men in taal en gebruiken eigenaardige benamingen aanwijzen: voor de schapenteelt vgl. Ma. onder ‘dowwelsteen’ en ‘skuinsoor’, en de uitdrukkingen: skapies deurmekaar jaag (trouwen), en: die nooi moet stompoor gesnij word (gezegd van een huwbare vrouw). Bij den doop, zoo niet reeds bij de geboorte, krijgt het kind van ouders, bloedverwanten en peetouders vooral vee ten geschenke, hetwelk men een bizonder merkteeken geeft en dat verder gefokt wordt, zoodat ten slotte de jonge bruid al een aardigen bruidsschat aan vee medebrengt. Met iederen verjaardag wordt het bezit nog met nieuwe geschenken vermeerderd. Zulk vee bleef vroeger volgens gewoonterecht vrij van belasting.[2] Iedere jonge man streefde er naar om zijn bruid in een wagen naar huis te brengen, die door een span van veertien gelijk gekleurde ossen getrokken werd, welks bezit zijn eerzucht uitmaakte.[3]

1) Uitvoerige beschrijving van dit bedrijf: K. 123 vlgg., Me. II, Hst. X.
2) T. III 267.
3) T. IV 66; vgl. uit een danslied: Nichie, nichie, seg toch ja, - Rooi span osse met 'n bont bokwa.

De grootste rol in den volksmond en in het volksleven speelt het dagelijksche bedrijf met o s s e n en w a g e n . Eerst wat het span betreft. De ossen worden twee aan twee door middel van jukken, die om den nek op hun plaats gehouden worden, door jukblokken (jukskei) aan disselboom en trektouw vastgekoppeld. Elk dier heeft zijn naam, waar het zeer prompt naar luistert, en zijn bepaalde plaats. Ook heeft iedere plaats in het span haar technische benaming. Links heet ‘hot’, rechts ‘haar’; de verschillende plaatsen worden van den wagen uit als volgt aangeduid:

hot achter (os).	hot naas[t] achter.	hot op ses.	hot op ach[t].
haar achter.	haar naas achter.	haar op ses.	haar op ach.

en zoo voort tot

hot naas voor	hot voor
haar naas voor	haar voor.

Bij het geven van namen aan de ossen heerschen bepaalde typen: het meest eindigen de namen op -man (Wildeman, Human, Vrijman, Fransman, Hartman, Stuurman, Koopman...), -land (Seeland, Skotland, Verland, Engeland, Kafferland...) of op -berg (Donkerberg, Koeberg, Warmberg...); en voorts: Malgas, Janbruin, Frisveld... En zelfs rijmen en alliteraties komen voor bij de namen van een span:

1)	Ja[g]er en Kriër	2)	Ini Adoni
	Smelt en Tier		Trip Kattrap
	Jurias en Lap		Ewerem Karewerem
	Geelbek en Stap		Sietom Saatom
	Skilder en Koos		Tijlom Tip.
	Rechter en Matroos		
	Engeland en Boontjie		
	Spie[g]el en Kroontjie.		

Verder heeft een menigte van beeldsprakige uitdrukkingen aan dit bedrijf haar ontstaan te danken: remskoen (reaktionair), hij sal sij riem (Ndl. maat) volloop, laat vat = laat trek, iemand in die riem laat trap = iemand se riem afsnij (bedriegen), goed met mekaar saamtrek, in tegenstelling met: dwarstrek (dwarsdrijven), in die spoor trap, in tegenstelling met: o'er die touw trap (misstappen), hot achter krij = opdra[g]end krij, tegenover: afdra'end (licht), stadig o'er die klippe! (niet vloeken!), 'n sloot of 'n holplek leer (vossen, blokken, Du. ochsen) of werk; sterven heet: die riem afsnij of skeur, touw opgòi (ook = bankroet gaan, de zaken eraan geven), kop uit trek, in het perfectum: sij stertriem is af (eigenlijk van paarden gezegd, evenals: 'n Kaapse (d.i. sierlijken) draai maak). Spreekwoorden: achteros kom ook in die kraal; 'n Fariseer is 'n klip onner die sand.

Het is een geliefkoosde bezigheid der kinderen om ‘ossenwagen’ te spelen. Als trekvee dienen de ‘dolossies’ (bikkeltjes).[1)] Het jukblok heeft aanleiding tot een werpspel voor mannen (‘jukskei speul’) gegeven: een jukblok wordt losjes opgesteld in het midden van een cirkel, met een straal gelijk aan de lengte van een jukblok; daar wordt met andere jukblokken naar toe geworpen: valt het opgestelde doel om, dan telt dit twee, komt het geworpen jukblok binnen den kring te liggen, dan geldt het voor één. Het luide knallen met de lange zweep dient om de kinderen naar huis terug te roepen. Ja zelfs bij gebrek aan een klok is het ook het teeken om hen in de school of ergens anders

1) Zie blz. 15 en hoofdst. IV § 3 bovenaan, met noot.

te verzamelen. [Ook aan het paardrijden zijn eenige uitdrukkingen ontleend, die aantoonen, hoe hoog in eere de edele rijkunst gehouden werd. (Ma. i.v. baken, knipmes)].

Hoe onbeholpen hij er ook moge uitzien, de o s s e n w a g e n is niettemin een voorwerp van de rijkste poëzie en des ondanks is zijn lof nog niet, zooals hem toekomt, gezongen. Hij was de groote baanbreker der kultuur, hij heeft bijna een half werelddeel voor beschaving en vooruitgang geopend, hoewel hijzelf toch maar met slakkegang voorwaarts kruipt. Waar de stroom geen vaartuig draagt en geen paard of 'schip der woestijn' zich voortbeweegt, daar heeft hij nieuwe wegen gebaand en nieuw land ontsloten, daarheen heeft hij have en hoop gedragen; bij nacht beschutte hij tegen de dieren des velds, bij dag tegen woeste horden; hij diende tot woning en was tegelijk het toevluchtsoord in gevaar; hij was den inwonenden zoo dierbaar bijna als in het moederland aan het schippersgezin het schip. Hoe zou het dan mogelijk kunnen zijn, den lieven ossenwagen, sterk, lijdzaam, bescheiden als zijn bestuurder en zijn span, niet lief te krijgen? Overal wist hij door te dringen, waar nog geen ander vervoermiddel had kunnen komen, langs hooge, steile bergpassen, door diepe rivierbeddingen, door het zware zand der ongebaande vlakte, want hij was er op ingericht om zulke moeilijkheden te overwinnen, sterk en hecht en ruim als een woonhuis voor de lange reizen en nochthans buitengewoon gemakkelijk te besturen. Het model werd vermoedelijk aan het vaderland ontleend; de nieuwe toepassing was afhan-

kelijk van de bizondere geäardheid van den bodem.[1)]

De ossenwagen was dus hoofdvervoermiddel en voorlooper van het verkeer. Waren de wegen reeds een weinig geëffend en de streek meer bevolkt, dan trad een tweede voertuig op, dat zich evenzeer overeenkomstig de bodemgesteldheid eigenaardig ontwikkeld heeft. Dat is de typische Afr. 'kapkar'[2)]. Ook deze staat op (twee) hooge wielen en is van een kap, die dichtgevouwen kan worden, voorzien, kan tot zes personen bevatten en wordt door twee of meer paarden getrokken, door middel van een juk, dat zij onder den hals dragen. Karren door ossen of honden getrokken zijn onbekend.

De h u i s v l i j t , die vroeger zoo intensief beoefend werd, is door den stroom der moderne Europeesche fabriekswaren zoo goed als verdwenen. Nog tamelijk algemeen vervaardigt de huisvrouw haar eigen zeep

1) T. II 135: The Cape tentwaggon is nothing more than the waggon in common use in the Low Countries when the first settlers came to South Africa, except that enz. Juist op dit 'except' zou ik gaarne meer nadruk wenschen te leggen dan THEAL; op zichzelf zou een onderzoek naar oorsprong en terminologie een moeilijke onderneming zijn. - Een nauwkeurige beschrijving met schets en met inachtneming der vaktermen geeft Bu. blz. 148; vgl. o.a. CH. BARTER, The Dorp and the Veld, or Six Months in Natal (1852), blz. 45; over het juk bericht K. 113. Een volledige beschrijving van een hedendaagschen, ver verwanten, wagen uit Staphorst, Overijsel, vindt men D.B. V 49 vlgg. Veel overeenkomst met de Afr. terminologie van de zweep (vgl. Ma. op Hengsel) vertoont de Vlaamsche 'koewachterzweep', CT. VI 102 vlgg.

2) Beschrijving van de 'Cape cart' bij TROLLOPE, South Africa (1878), I 185.

(boereseep), waartoe vroeger hoofdzakelijk de asch van de inheemsche ‘gannabos’ (salsola) diende.[1)]

Kaarsen uit dierenvet worden nog dikwijls gemaakt als ‘vormkèrse’ (in vormen gegoten), of als ‘waterkèrs’, een spits toeloopende kaars, die door herhaaldelijk indompelen van de pit in gesmolten vet en water ontstaat. Uit bamboesstammen worden ladderboomen en draagbaren (burrie) gemaakt, bezems uit ‘besemgoed’ (restis dichotomus), handkorven uit biezen, de grootere voor den veldarbeid (ballas[t]mandjies) uit kweeboomtwijgen. Manden om op den rug te dragen kent men niet.

In de wildernis werd bijna al de k l e e d i n g[2)] zelf vervaardigd. Voor Kaapstad en omgeving kwam natuurlijk ‘alles uit Azië of Europa’ (STAVORINUS). Om de rommelkraam der mode heeft men zich altijd weinig bekommerd (waren ook de Hollanders van oudsher niet eenvoudig gekleed?), hoewel LICHTENSTEIN in de oude gewesten ‘de Kaapsche schoonen naar Europeeschen trant heel deftig en smaakvol gekleed’ vond. Een voorliefde voor lichte kleuren wordt uit Barkly Oost bericht. Dit moet wel een nieuw verschijnsel zijn. De kinderen droegen, tot zij trouwden, lederen kleeren. De broeken der mannen waren van geitenleer, in latere tijden van het zachtere en meer gemakkelijke mollenvel gemaakt, ten slotte van fluweel, bukskin of corduroy, een nog veel gedragen sterke

1) Recept en beschrijving: JUNIUS, Zonnig Afrika, 15, 128; DIJKMAN, Kookboek, 88.
2) P. 304 vlgg., Bo. (Karroo) 52, Ba. II 401 (Veeboeren), Sp. 470-1 (Grensbewoners), T. III 341, V 252, TROLLOPE II 28, en anderen. Vrouwenkleeding in 1797: Lady BARNARD in ‘Lives of the Lindsays’, III 441.

katoenen stof. De ouderwetsche broeken waren zoogenaamde ‘klapbroeke’, aan de voorzijde van een klep voorzien, zooals er nog door enkele oude lieden gedragen worden en zooals men ze ook nog in Holland en Duitschland bij boeren en visschers kan waarnemen. Broekdragers (bretels) had men niet; de broeken droeg men boven de heupen nauw aangesloten (‘nierknijpers’). Het buis (baaitjie), uit mollenvel vervaardigd, reikte slechts tot den broekband. Laarzen droegen alleen de ouden van dagen en dan nog alleen bij het kerkgaan,[1] zoodat een paar na vele jaren van gebruik nog aan iemand vermaakt kon worden.

Zoo is het ook nog dikwijls onder de kleurlingen gewoonte, dat zij de schoenen in de hand dragen, tot zij in de nabijheid van het dorp zijn aangeland. Looien deed men zelf. Lage zelfvervaardigde ‘vel[d]-skoene’ zonder hakken, van ongelooid leder gemaakt, zijn op het land nog algemeen in gebruik, zooals reeds in den tijd van KOLB.[2] Of de Afrikaners de veldschoenen van de Hottentotten hebben overgenomen, laat SPARRMANN onbeslist; volgens KOLB droegen de Hottentotten schoenen, slechts uit een zool bestaande (sandalen). Als ‘velskoen’ droeg men vroeger den ‘kouselap’, een soort van kous, bestaande uit een drie duim breeden band van stevig linnen, die van de teenen tot aan de knie om het been gewikkeld werd (gelijkende op de Engelsche ‘puttey’). Dezelfde bescherming tegen doornbosschen en slang gaven ook

1) Zoo ook vroeger in Holland, toen schoenen nog in tegenstelling met klompen zeldzaam waren (Sch. 166).
2) K. 479, 489; Sp. 183-4, Bu. 243, JUNIUS 171 vlgg., 228 (looien). Een andere soort is de ‘hakkies velskoen’.

de leeren kousen (‘kamaste’ 〈gamaschen, een soort slobkousen). De ‘kouselap’ kan zeer goed van Hollandschen oorsprong zijn, ofschoon ook hier de nood de vader der uitvinding zou kunnen wezen; maar de naam schijnt in Holland onbekend te zijn; LEEGHWATER (‘Haarlemmermeer Boek’) noemde de beenomwindselen der vrouwen ‘strompelingen’. Sterkte der bekleeding schijnt echter oorspronkelijk bijzaak te zijn geweest. MENTZEL (II 157) verhaalt immers, dat de mannen ‘de voeten [ook de beenen?] met fraaie bonte zakdoeken omwikkelen’. Handschoenen kan men missen; ja het geldt juist als in strijd met het fatsoen, iemand een bedekte hand aan te bieden. Stroohoeden voor mannen en vrouwen werden vroeger van tarwestroo of ‘palmiet’ (juncus serratus) gevlochten.[1)] De vrouwenkleeding bestond uit linnen, geruit katoen (‘Duitse sis’, ‘duivels sterk’), alpaka, pilo en baai; de japon (‘tawwertje’, vergelijk ‘tabbertje’ meermalen bij SCHOTEL) was zeer wijd, de blauwe boezelaars (zooals tegenwoordig nog) waren geruit (‘Duitse geruit’). Ook de mannen droegen blauwe of geruite hemden en jassen van blauw linnen, nog heden zeer gewild. Om de schouders droeg men een manteltje (‘tjalie’). De Engelsche dames van 1820 vervaardigden voor zichzelf rokken van schaapsvel; PRINGLE, de bekende ‘settler’ en dichter, leerde van de Afrikaners zijn eigen zeep, kaarsen, leeren buizen en broeken maken.

1) SHAW 56. L. II 185: ‘Het Kaapsche stroo is bizonder voor dit fabrikaat geschikt wegens zijn voortreffelijke witheid en buigzaamheid’. Te Tulbagh maakte men volgens THUNBERG (Duitsche vertaling blz. 40) ‘kousen, mutsen en handschoenen van fluweel, een soort buplevrum giganteum’.

§ 3. De dierenwereld.

Boven heb ik reeds over de dieren in het bedrijfsleven gesproken; hier past het, iets mee te deelen over de rol, welke de dierenwereld in het algemeen in de volksopvattingen speelt. Tot de voorteekenen van regen en onweder behooren de volgende, die, indien zij ook al niet alle oorspronkelijk, dan toch naar analogie der oude overlevering ontstaan zijn: Wanneer de ‘bandekoe’ of ‘re[g]en[t]padda’ (kikvorsch) erg kwaakt, wanneer de groote mieren (‘houtkappers’, ‘rijsmiere’) buitengewoon rumoerig zijn of wanneer de roode mieren in de keuken zwermen; wanneer de reigers tijdens de droogte aan den waterkant zitten of rondvliegen. - De eigenaardige houding tegenover bepaalde dieren is reeds LICHTENSTEIN opgevallen: ‘De kolonisten, zegt hij, zijn zeer lichtgeloovig in alles, wat de schadelijkheid of de genezende kracht der hen omringende dieren betreft, en koesteren hieromtrent een menigte van vooroordeelen, die slechts in het meer of minder dreigende of afkeerwekkende uiterlijk van een dier hun oorzaak vinden. Zoo is het bij hen een uitgemaakte zaak, dat er geen schadelijker insect bestaat dan de doodskopvlinder (sphinx atropos, Afr. motbij). Als ‘giftig’, hoewel zij volkomen onschadelijk zijn, gelden ook de hagedissen (‘geitjie’, trapelus hispidus), vele slangen en, evenals ook in Europa, de walgingwekkende pad (‘skurwepadde’), wier water wratten en schurft moet veroorzaken. ‘Slangespuug’ heet vol ontzag het schuimachtige omhulsel, waarin zich een soort veldvlieg ontwikkelt. De schildpad is, evenals in Europa en ook bij de Hottentotten, een onheil spellende gast; ook een

haas, die dwars over den weg loopt, brengt ongeluk aan. Een witte spin, die van de zoldering naar beneden spint, brengt geluk aan (iets dergelijks in Holland), een zwarte daarentegen ongeluk. In eere gehouden worden en niet gedood, evenals in Europa, het ‘skulpadjie’ (Ndl. ‘Ons lieven Heers beestje’), het bekoorlijke ‘kwikstèrtjie’ (motacilla Capensis) en de ‘tamme’ huiszwaluw (mak swa[w]el, hirundo Capensis).[1)] Nieuw erbij gekomen, wegens het nut, dat zij aanbrengen, zijn de ‘sekretarisvo'el’, de onvermoeide vijand der slangen en de ‘sprinkhaanvo'el’, die de sprinkhanen verslindt. De vroeger slechts door de Hottentotten vereerde ‘hottentotsgod’ (Mantis) werd allengs ook door de blanken gespaard. Wanneer een kind aan den Mantis vraagt: ‘Hoe hoog is die water?’ dan beurt hij de twee voorpooten op. - Wanneer de haan voor de deur kraait, dan komt er bezoek en wel van blanken, indien hij aan de voordeur kraait, van kleurlingen (bruine mense) daarentegen, als hij het aan de achterdeur doet. - De geschiedenis van den ooievaar als kinderbrenger is onbekend; aan de kleinen wordt verteld, dat de nieuwe wereldburger als een baviaan in de bergen werd gevangen en dat moeder veel moeite er mede gehad heeft om het harige beest in warm

1) Zooals in Friesland en elders: Een zwaluwnest brengt welvaart, het vernietigen ervan rampen en plagen (D. II 243). De ‘wilde’ en de ‘bergswawel’ daarentegen mogen gerust worden vervolgd (zooals ook vermeld bij WUTTKE blz. 121). Hebben de zwaluwen een paar jongen uit het nest gestooten, dan zeggen de kinderen en de Hottentotten: ‘dit offer hulle an die Heer’.

water te dompelen en te scheren.[1] - De schildpad heeft de onfatsoenlijke gewoonte om te wateren, wanneer men haar optilt; vandaar het bekende rijmpje, dat met kleine afwijking op de wijze van het Duitsche studentenlied ‘Studio auf einer Reis’ wordt gezongen:

> Ek krij 'n skulpad langs die pad, hoepaidee, hoepaida,
> 'k Tel hom op hij p- mij nat, hoepaidee, aida.
> Hoepaidee, aidee, aida enz.

Nu is het merkwaardig, dat deze Duitsche melodie, die toch zelf slechts zestig jaar oud is, zoo spoedig inheemsch is geworden; het is nauwelijks aan te nemen, dat deze regelrecht uit Duitschland gekomen is, veeleer, dat zij eerst naar Engeland is overgegaan als melodie, die, gewijzigd tot het studentenlied ‘Excelsior’ (een parodie op LONGFELLOW), de Afrikaansche reeds meer nabij komt.

De volgende u i t d r u k k i n g e n zijn aan de Afrikaansche dierenwereld ontleend: beklek en stèrtwaai, ver iemand hond maak, jakhalsdraaie maak, ga na[ar] die hoeners (Ndl. ‘loop voor de hoenderen’?), hij het die hoeners in, hoenerkop (al deze bij Ma.); kapokhaantjie (dwerghaan; kleine aanmatigende kerel), vis vang (sluimeren), so bot as 'n kwagga, taai as 'n ratel, glad as 'n paling (Ndl. ‘aal’), bang as 'n haas ver 'n hond (Ndl.: Zoo wild as 'n haas), slaat ijsterklauw in die grond (uit een dierensprookje, gelijk ‘sta vast’). Het roepwoord voor eend is ‘poelie’ of ‘pielie’[2]. De kameleon heet ‘verkleuremannetjie’ of ‘(jantjie)

1) ‘De Hottentotten gelooven, dat de bavianen menschen zouden zijn, die niet spreken willen, omdat zij anders ook, evenals zij, zouden moeten werken’ (K. 138).
2) ‘Poele’ bij OPPREL, Het Dialekt van Oud-Beierland (den Haag 1896), 77. (‘Piele’ in Twente. - D.F.)

trapsoetjies'; vandaar dat ook een langzaam mensch 'trapsoetjies' wordt genoemd, maar het is ook heel goed mogelijk, dat de persoonsnaam de oudste is, want HARREB. geeft op onder 'Jan': Het is 'n Jan-treed-zacht.- S p r e e k w o o r d e n : 'n Jakhals verander van haar maar nie van nukke nie (Ndl. 'n vos verliest wel zijn haren maar niet zijn streken); Daar gaan baie mak skape in 'n kraal (Ndl. Er gaan veel makke schapen in een hok); Plesier is nes [net als] 'n skulpad in sij dop in, As jij hom vat, dan trek hij kop in. Even vergankelijk moet de liefde zijn:

Liefde is 'n jong komkommer.

Lief-de is so 's'n jong kom-kom-mer, Lief-de is so 's'n jongkom-kom-mer,
Lief-de is so 's'n jong kom-kom-mer, Pluk jij'm af ver-lep hij som-mer.
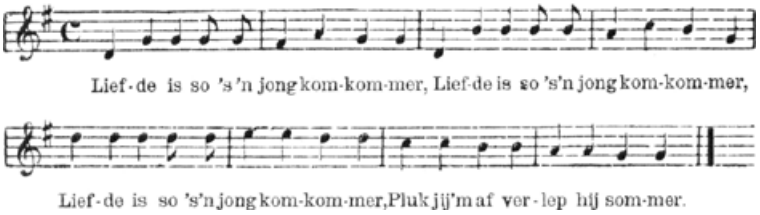
Lief-de is so 's'n jong kom-kom-mer, Lief-de is so 's'n jong kom-kom-mer,
Lief-de is so 's'n jong kom-kom-mer, Pluk jij'm af ver-lep hij som-mer.

Tot de bedenkseltjes voor tijdverdrijf behooren de volgende uitleggingen van d i e r e n g e l u i d e n , waarvan er overeenkomstige bij alle volken voorkomen:

Het ganzengesnater heeft men als volgt uitgelegd: Kom, kom kom! Waarnatoe? Bô na die boer se garsland toe. - Een samenspraak tusschen pluimgedierte:

De kip (kakelt heel snel): (E)k [he]t 'n eier gelè, 'k 't 'n eier gelè!

Makou (een soort eend, die bijna als een slang blaast): Wa-sò, wa-sò? [Waar zoo? Waar dan?]

Kalkoen: (I)n die kóelte, 'n 'ie koelte!

Het parelhoen (tramtaal, poelpetat(er)) roept: bankrot! bankrot!

De fiskaal (die kleine vogels en kevers oppikt): Ek is kwaad, ek is kwaad, ek wil hang.

§ 4. Vermakelijkheden.

Het is reeds vermeld geworden, dat Zuid-Afrika arm is aan volksfeesten. Alle kerkelijke feesten zijn bijna zonder beteekenis, vergeleken bij het 'nach[t]maal' (De kommunie).[1)] Wegens den grooten afstand konden velen niet meer dan viermaal per jaar om het Avondmaal te vieren de kerk bezoeken; voor menigeen was zelfs dit onmogelijk. Om de kerk heen werd dan, zooals nog vaak in het Onderveld, in tenten en wagens gekampeerd. De gelegenheid werd meteen te baat genomen om handel te drijven en om voor maanden lang voorraad op te doen, waarom men reeds eenige dagen vóór den Zondag aankwam en na het feest nog eenigen tijd bleef. Tegelijkertijd kwamen de kooplieden daar aan voor den ruilhandel en zoo verkreeg langzamerhand de feestlijkheid het aanzien van een formeele jaarmarkt, behalve dat de Europeesche kramen en vermakelijkheden geheel ontbraken. Tegen deze wereldsche verandering verzette zich de kerk, in den beginne te vergeefs, daar zij noodzakelijkerwijze in de bestaande toestanden haar grond had, maar zij is ook juist hierom een voorbijgaand verschijnsel, dat door de

1) Ma. i.v., T. III 246, Br. 85 vlgg., P. 340, uitvoerig BURGERS, blz. 75 vlgg. Vergelijk M. 249-250 over het ontstaan van de kermis.

omstandigheden tijdelijk in het leven geroepen is. Voor het ‘nachmaal’ worden dikwijls nieuwe kleeren gekocht en de meisjes binden voor de eerste kommunie het haar op (‘bolla’).

Wat nu de huiselijke genoegens aangaat, de avonden in de week worden in gezellige kringen met grappen, vertellingen en raadsels doorgebracht. Hier volgt een bloemlezing van i n h e e m s c h e r a a d s e l s , die geheel in den volksgeest blijven, maar door hun betrekking tot den nieuwen bodem een eigen karakter verkregen of die elders tot nog toe niet aangetoond zijn. Vele zijn omwerkingen van oude raadsels en ongetwijfeld zelf reeds oud. (Vergelijk ook blz. 54 vlgg.)

As hij staat, dan gaat dit, as hij gaat, dan staat dit (staart van het kwikstaartje).

Vier paar beentjies o'ermekaar, gedoente hang van buite (wijnstok).

Slaat op en slaat neer, gaat weg en kom weer (nevel).

Ek het 'n geel pèrdjie, hij staat in 'n witte stalletjie (arum, aronskelk).

Bokhorentjie vol koring (Spaansche peper ‘rissie’).

Klein Daantjie Donderbos, waar hij loop daar bars die grond (ploeg).

Hard manel (gekleede jas), kop in hel, voete in sloot, as jij dit nie raai, is hij morre dood (kaars in kandelaar).

In Klinkersdal loop 'n koei wat niks as taai bosgras vreet (scheermes).

Ek het 'n riviertjie vol wit klippertjies (mond en tanden).

Ek het 'n klippie waarmee ek seer ver gooi (oog).

Ek plant 'n boompie voor mij deur (of: Voor mij ma haar deur staat 'n boom), hij rank die hele wereld deur (weg).

Gods naam mag men niet misbruiken; nu tracht men op boosaardige wijze een niets kwaads vermoedend kind erin te laten loopen met de opgaaf: Sè ‘hotoog’ achterstevoor; het kind begint: O g -, bloost en zwijgt.

Andere dan de kerkelijke samenkomsten en genoegens zijn, afgezien van het staatkundig-godsdienstige gedenkfeest op ‘Dingaansdag’ (T. V 330), in de vroegere Republieken: jacht, schuttersfeesten (‘teikenskiet’)[1], die zich tot een genoeglijk landfeest voor beide seksen vormen, de vakanties aan zee (‘strand’), in latere tijden weldadigheids-bazars, landbouwfeesten (tentoonstellingen met muziek en versnaperingen) en studentenfeesten des avonds in en buiten de stad. Karakteristiek voor Zuid-Afrika zijn: in Juni het zoeken door de kinderen naar de ‘kukumakranka’ (vroeger ‘kukumakranki’, volgens Bu. den oorspronkelijken Hottentotschen naam), een heerlijk geurende, inheemsche aardvrucht met geneeskrachtige eigenschappen; de openbare verkoopingen (ve[n]dusie) op het land, waar de bezoekers voor niet op eten en drinken onthaald worden,[2] een gebruik, dat waarschijnlijk vroeger ook in Holland bekend was, waar nu nog voor bonafide koopers vrij drinken bestaat[3]; en eindelijk nog de geliefkoosde buitenpartijtjes[4] (‘picnics’) in de bergen

1) Br. 106.
2) K. 701, L. II 132.
3) Op overeenkomstige wijze wordt in het Onderveld bij de maandelijksche ‘biduren’, die volgens afspraak op een hoeve gehouden worden, aan de van verre komende bezoekers vrijen maaltijd verstrekt.
4) Verloop en karakter dezer partijen herinnert sterk aan het vroeger zoo geliefde Holl. ‘spelevaren’, Sch. 173 vlgg.

of in het veld, welke dank zij het heerlijke klimaat bijna in alle jaargetijden worden ondernomen: bij deze gelegenheid hebben de boven (blz. 49) genoemde reidansen plaats. In de bevolkte streken gaan de jonge lieden, dikwijls door de ouders begeleid, gezamenlijk te voet of per rijtuig naar de bergen of naar een andere mooie gelegenheid en vermaken zich daar met snoepen, bloemenzoeken en spelen, om denzelfden avond weder terug te keeren. In het Onderveld echter noodigt de boer tot genoegen van zijn meer opgeschoten kinderen andere jonge lieden bij zich uit. De jonge mannen slapen in den wagenstal. Over dag maakt men een uitstapje, terwijl des avonds het gezelschap te zamen komt in den wagenstal, die nieuw geverfd en met lantaarns behangen is. Daar worden dan de rondedansen - zonder muziek of drankgebruik - uitgevoerd en iedere rei wordt zoolang gedanst, tot een algemeen handgeklap het teeken van vermoeienis geeft. De meestbekende zijn:

1) Siembamba[1)] (gelijkt op het in Amerika bekende 'Virginia Reel'): de jonge mannen meisjes staan in twee rijen tegenover elkander; het eerste paar draait te zamen rond, eerst aan den eenen, dan aan den anderen arm, gaat vervolgens langs de beide rijen, terwijl telkens van arm gewisseld wordt; zijn zij aan het einde gekomen, dan begint het tweede paar enz. Onderwijl klappen de anderen in de handen en zingen:

1) De oorsprong van dezen naam is raadselachtig. Het slot doet denken aan het oude mythologische rijm bij BOEKENOOGEN, Onze rijmen 21: Ze gooide het in de sloot, Toen was het kindje dood.

Sim-bamba.

Sim-bam-ba mam' se kind-jie, Sim-bam-ba mam'-se kind-jie, Draai sij nek om,

gooi hom in die sloot } Trap op sij kop dan { is hij doot.
} Mor-re och-end {
} Ge'm'n stuk-kie brood dan word hij groot.
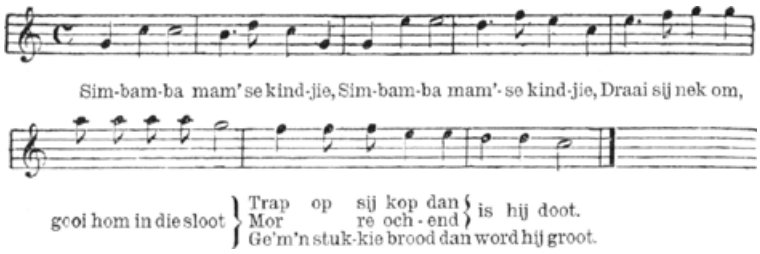
Sim-bam-ba mam'se kind-jie, Sim-bam-ba mam'-se kind-jie, Draai sij nek om,
gooi hom in die sloot
Trap op sij kop dan
Mor re och-end
Ge'm'n stuk-kie brood dan word hij groot.
is hij doot.

2) Wat maak Oom Kalie da[ar]: twee jonge mannen beginnen tegelijkertijd aan de einden der beide vrouwenrijen, zich met ieder meisje andersom te draaien; ten slotte worden nieuwe rijen gevormd. Deze dans kan ook als rondedans in een kring uitgevoerd worden, waarin afwisselend heeren en dames naast elkander komen te staan. De tekst van het lied is als volgt:

Wat maak Oom Kalie daar? (bis)
Oom Kalie steek 'n stijwe dop, [neemt een flinken slok]
Hij slaat sij vrouw met die besemstok;
Wat maak Oom Kalie daar?

De melodie is met een kleine afwijking dezelfde als van het bekende Duitsche groenenlied. 'Was kommt dort von der Höh'[1)]. Ook de opzet van den Afrikaanschen tekst is geheel dezelfde. De melodie van het studentenlied is eerst in de 19e eeuw aan een oude volksmelodie uit de 18e eeuw ontleend,[1)] welke waarschijnlijk regelrecht door Duitschers in Zuid-Afrika is ingevoerd.

1) ERK und BÖHME, Deutscher Liederhort, III 50. (Het Duitsche 'Fuchs', jongstudent in het eerste semester, heb ik hier met 'groen' vertaald, de in Nederland gebruikelijke benaming voor de nog niet geïncorporeerde, 'groenloopende' studenten. - D.F.)

1) ERK und BÖHME, Deutscher Liederhort, III 50. (Het Duitsche 'Fuchs', jongstudent in het eerste semester, heb ik hier met 'groen' vertaald, de in Nederland gebruikelijke benaming voor de nog niet geïncorporeerde, 'groenloopende' studenten. - D.F.)

3) Polly draai (een rondedans):

Polly ons gaan Pèrel toe...[1)]

Pol-ly ons gaan Pè-rel toe Pè-rel toe, Pè-rel toe
Hart-lam krij ver jou 'n stuk...
Hart-lam ek het lief ver jou...
Pol-ly ons gaan Pè-rel toe, Ek en jij al-leen.
Pol-ly ons gaan Pè-rel toe, Net ver jou al-leen.
Pol-ly ons gaan Pè-rel toe, Net ver jou al-leen.
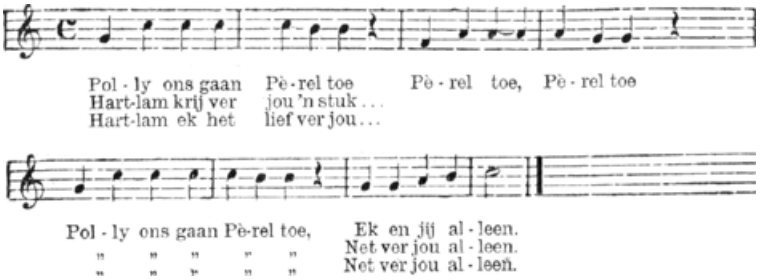
Pol - ly ons gaan Pè-rel toe Pè - rel toe, Pè - rel toe
Hart-lam krij ver jou 'n stuk...
Hart-lam ek het lief ver jou...
Pol - ly ons gaan Pè-rel toe, Ek en jij al - leen.
Net ver jou al - leen.
Net ver jou al - leen.

De leden van het gezelschap houden elkander bij de hand en loopen in een kring rond, terwijl het eerste versje gezongen wordt; in het midden staan een jongen en een meisje. Bij het tweede versje kiezen zij zich elk een dansgenoot uit den kring, bij het derde dansen de beide paren te zamen en vervolgens gaan de eerste jongen en het eerste meisje terug in de rij der omstaanden.

Bij andere dansgenoegens is de muziek eenvoudig. Nieuwe of bekende d a n s w i j s j e s krijgen gurig nieuwe teksten. De meest verspreide melodie, die altijd weer met verschillenden tekst terugkeert, is de volgende:

Daar onner in die vlei daar staat 'n blom...

Daar	{ on-ner in die vlei, }	daar staat 'n blom. Hoe sal
	{ an-ner-kant die spruit }	ik maak om daar te kom?
		Dis te

ver om te loop en te na om te rij. Hoe sa lik maak om di non-nie te krij?
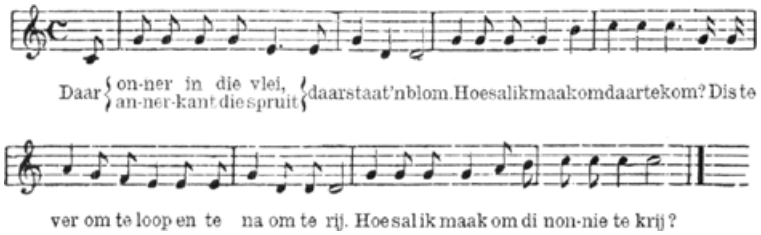
Daar { on-ner in die vlei, / an-ner-kant die spruit } daarstaat'nblom.Hoesalikmaakomdaartekom?Dis te
ver om te loop en te na om te rij. Hoe sal ik maak om di non-nie te krij?

1) naar de Paarl toe.

Andere dansliedjes zijn:

Daar kom die wâ...

Daar kom diewâ, divier-pê-re-wâ, Hijhetnienaamnie, Hij moets'nnaamnog krij. Tant Leen-tjie swaai, sta-dig draai, on-der om di draai; Tant Leen-tjie swaai, sta-dig draai, on-der om di draai.
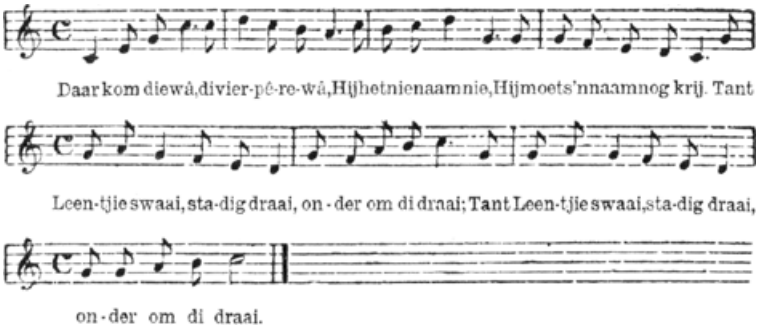
Daar kom diewâ, divier-pê-re-wâ, Hijhetnienaamnie, Hijmoets'nnaamnog krij. Tant
Leen-tjie swaai, sta-dig draai, on-der om di draai; Tant Leen-tjie swaai, sta-dig draai,
on-der om di draai.

Aai aai die witbors-kraai...

Aai aai die wit-bors-kraai, Hier-van-daan naar Mos-sel-baai, Rond ge-rij en rond ge-vrij, thuis ge-kom en niks gekrij.
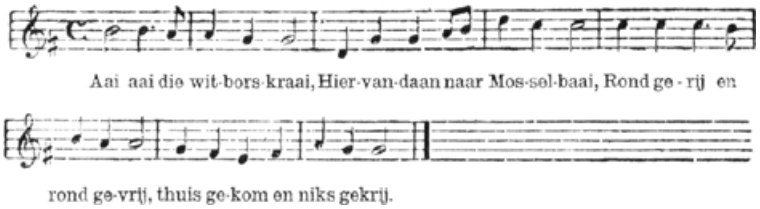
Dergelijke teksten zijn er meer, bijvoorbeeld het ook in Holland gezongen:

Drie viole en 'n bas, bas, bas,
En 'n strijkstok, waar geen haar op was enz.

Enkele dansen bestaan nog alleen voor de curiositeit en worden als onfatsoenlijk beschouwd, omdat zij door de Hottentotten gedanst worden en door woest stampen met de voeten en verdraaien van het lichaam gekenmerkt zijn, zooals de ‘Valsrivier’-wals (Ma.) en de ‘Hoppidaai’.

Behalve de inheemsche s p e l e n , welke reeds ter

plaatse vermeld werden, dient nog een aantal krachtoefeningen der mannen genoemd te worden: Skulpadtrek (kattrek, kathalstrek): de tegenstanders binden zich een touw om den hals, dat tusschen armen en beenen door gaat, en beproeven zoo op handen en voeten, rug aan rug, elkander over een streep te trekken. - Haak-en-kurk of hurke-kurke: De tegenstanders leggen zich op den rug, de één achter den ander, en haken elk een been in dat van den ander en beproeven elkander over- en op te trekken, terwijl de armen over elkander zijn geslagen. - Stoktrek: men plaatst zich op den grond, de voeten tegen elkaar en trekt met beide handen aan een dwarsstok. - Vingertrek: men beproeft door het inhaken van een vinger in dien van den ander elkander over een streep te trekken.

§ 5. Volkspoëzie.[1)]

De jonge en arme literatuur in de Kaapsch-Hollandsche taal heeft nog geen hooge vlucht genomen. Zij bestaat nog grootendeels uit vertalingen en vrije navolgingen, voornamelijk in de poëzie. Wij hebben gezien, dat ook de melodieën van het volkslied dikwijls overgenomen zijn (hetgeen trouwens tot op zekere hoogte met het volksgezang van alle landen het geval is), en bij nauwkeuriger onderzoek zullen voor-

1) Over de Afrikaansche literatuur, waarop wij hier niet nader behoeven in te gaan, hebben in de laatste jaren kritisch geschreven: D.C. Hesseling in ‘Taal en Letteren’, 1900; H. Meyer-Benfey in de ‘Preussische Jahrbücher’, Nov. 1904, en Erich Meyer in de ‘D.S.W.A. Zeitung’, Aug. 1906.

zeker nog meer voorbeelden aan den dag treden. Kunstliederen zijn er wel, maar volksliederen van edelen vorm minder; van de 66 liederen, die in het met de grootste moeite tot stand gekomen liederboek (Hollands-Afrikaanse Liederen-bundel, verzameld door Dr. N. MANSVELT, Amsterdam 1907 zijn opgenomen, zijn er hoogstens tien in woord en in zangwijze Afrikaansch; terwijl enkele ervan vreemde melodieën hebben, zijn andere weer gewijzigd en daardoor voor de volkskunde onbruikbaar. Ofschoon de aanleg tot kunstontwikkeling - liefde tot verhalen, dichten en zingen (men vindt zelfs in de bergachtige landstreken aanloopjes tot een zich natuurlijk ontwikkelend jodeln) - niet ontbreekt, miste de Afrikaner tot heden den vrijen tijd en de hoogere beschaving van gemoed, die de voorwaarden zijn tot het voortbrengen van kunst. Niet de levensopvatting droeg hiervan de schuld - het Afrikaansche optimisme is spreekwoordelijk geworden (‘Alles sal rech kom, seg Jan Brand’[1)] en aan de ware levensvreugde heeft het nooit ontbroken -, maar de praktische eischen van een bestaan vol van strijd. Men verwachte daarom geen hooge esthetische waarde noch fijne zielkundige analyse, en het allerminst overgevoeligheid. De proza heeft zich met typisch Afrikaansche toestanden nog nauwelijks bezig gehouden, waarom des te meer eenige voortbrengselen der laatste jaren geroemd worden, zooals de roman ‘Johannes van Wijk’ en het drama ‘Ou Daniël’, welke werken het nationale leven aanschouwelijk voorstellen, in opvallende tegenstelling

1) Zie T. VII 373.

met de vroegere literatuur, die weinig inzicht toonde in hetgeen de bodem aan eigenaardigs voortbrengt.

Een primitieve soort van gezelschapspoëzie vormen de k l o k k e s t e m m e n . Met voorliefde geeft men het geluid der kerkklokken met woorden weer, b.v.:

te Stellenbosch:

> Ou Jan Neethling, [de thans overleden predikant]
> kom nou kerk toe;

of:

> Kom nou sondaars,
> kom nou kerk toe;

of:

> Ou Ka[ro]lina,
> kook die water,
> anners krij jij
> op jou snater (van kleurlingen gehoord);

te Paarl:

> Kom dan nou,
> kom dan gauw;

te Kaapstad op de ‘Grote Kerk’:

> M'neer Steytler preek enz.

De soort poëzie, die het meest wordt beoefend, is nog altijd de humoristische, zooals b.v. bij MELT BRINK of in de verzameling ‘Afrikaanse gedigte’ (Paarl, 1906) de overhand heeft en waarin de Afrikaansche literatuur duidelijk haar verwantschap met de Nederlandsche en met de Nederduitsche toont. Maar in deze tijden van economischen en nationalen strijd wendt zich een geregeld aangroeiende stroom van ernstige en ontwikkelde mannen af van deze luchtige dichtkunst eener meer eenvoudige kultuur. Trouwens het heeft nooit aan een sterke tegenstrooming ontbroken, want ook in de borst van den

Afrikaner wonen twee zielen: aan de ééne zijde een levenslustige opmerkingsgave voor komische situaties, die zich dlkwijls als grove humor uit, aan den anderen kant een neiging tot het sentimenteele en een ernstige drang naar het bovenaardsche. Dit dubbele gevoelsleven is zeer karakteristiek; vooral in tijden van gevaar en verdrukking openbaarde zich de meer verheven geest; vandaar de voorliefde voor de geestelijke proza en poëzie en de vele kenmerkende stichtelijke-, morgen- en avondzangen.

De taal der humoristische poëzie is overwegend Kaapsch-Hollandsch; zoodra daarentegen hoogere onderwerpen worden aangeroerd, nadert ook de taal tot het 'hoog-Hollandsch'. De taal van kerk en gebed is Hollandsch (naar beste vermogen); ook de taal van de oudere lieden was altijd een gezuiverd Afrikaansch. Dienovereenkomstig bestaan er trappen in het taalgebruik naar gelang van het behandelde onderwerp en den stand en leeftijd van den spreker. De invloed van het zuivere Hollandsch, voornamelijk door middel van den Bijbel, heeft behoudend op den vorm en veredelend op den woordenschat van het Afrikaansch gewerkt en samen met andere oorzaken voor een volkomen kreolizeering behoed.[1)]

Beschouwt men de feiten in dit licht der geschiedenis en neemt men den ernstigen drang naar beschaving in aanmerking, dan mag men voor de toekomst een verblijdende toenadering verwachten tusschen beide taalvormen, die thans nog hun krachten in den algemeenen 'taalstrijd' versnipperen. Van 'verheven' dichterlijke taal

1) Vgl. HESSELING, Het Afrikaansch, blz. 155.

liggen eenige oude getuigenissen vóór mij (voor zoover ik weet de oudste der tot heden gepubliceerde proeven na de oproeping van ET. BARBIER in 1739), welke zeer duidelijk de verwarring der grammaticale vormen en het gebrek aan inzicht in geslacht en verbuiging aanwijzen. Ik haal aan (diplomatisch) uit een 'Liet van wegens De hoogmoed Ende hoevardey op de weys van De 77 pessalm', hetwelk ook kultuur-historische waarde heeft en door zekeren GYSTER te Kaapstad of omgeving in het jaar 1781 werd gedicht. Het stuk is 34 strophen groot:

1)

Komt hier vrome mens te samen
Laat ons Anderen gaan vermaanen
Die hier soo leven Dwaas en Soet
Die niet en agt op onze Goedt...

Dat de vrouwen zich in de kerk niet behoorlijk het hoofd dekken, wekt de verontwaardiging van den schrijver op:

9)

De Vrouwe gaat De mans te booven
Want Sij koomen met bloote hooven
Het is gekrult gevlegt gespleet
Met een muts van twee vingers breed.

10)

Anders Een krans van vogel veere
Om het hooft daar mee Sij Swieren
De hayr ys haar tot een Spot
Sij gebruykt Die Als Een Sot.

11)

De Lange hayre Syn De vrouwen
Om haar hoofd bedekt te houwen
Maar Sij gaat En Snijt Die Af
Om uyt te voeren haaren pragt.

12)

Een Eerlijk vrouw Die Sal haar Schamen
Weet dat Sulks haar niet betaamen
Om met haar bloote hoofd te gaan
Gelijk poulus ons ook vermaan.

13)

Een Swarte Plyster op de wangen
De Hoofd vol silver naalde hangen
Een poeyer kwast in t Swaarte hayr
puur of Sij Stokoude waar.

14)

Dat ys regt plysters sonder wonden
En vervuylt van stinkkend sonden
Naakt Sonder armoet Som
En Grys Sonder ouderDom.

De voorliefde van mannen en vrouwen voor vreemde (Engelsche en Fransche) modes wordt gegeeseld en de voorspelling van Jezaia herhaald:

20)

De vreemde Sal u Nog Eens voeren
Uyt u Lant met al u snoeren
Gelijk De Dogters van Siloam
Die Der met skanden af kwam.

21)

Wat Sal dan helpen al u tieren
Al u haayrvlegten En De Sweeren
Al u pluymen wet en Swart
Al u Rykdom En u Schat.

Zooals in alle volkspoëzie is ook het minnelied in rijke mate vertegenwoordigd, maar neemt slechts zelden een hooge vlucht en wordt dikwijls binnen het gebied van het komische getrokken. Hier volge een eenvoudig (tot nu toe onuitgegeven) voorbeeld:

Mij Hart-je, mij lief-fie di zon trek weg, di zon trek weg, di zon trek weg, Mij Hart-je, mij lief-fie di zon trek weg, Daar on-ner in di be-lauw-berg. En ik wil-le, wil-le, wil-le naar di non-ni gaat vrij, en di perdvantienpond dood ge-rij, en ik wil-le, wil-le, wil-le naar di non-ni gaatvrij, en di perdvantienponddoodge-rij.
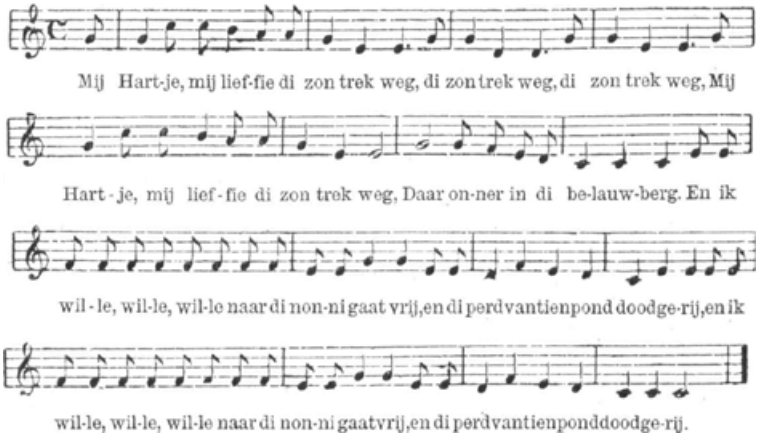
Mij Hart-je, mij lief-fie di zon trek weg, di zon trek weg, di zon trek weg, Mij
Hart-je, mij lief-fie di zon trek weg, Daar on-ner in di be-lauw-berg. En ik
wil-le, wil-le, wil-le naar di non-ni gaat vrij, en di perdvantienpond doodge-rij, en ik
wil-le, wil-le, wil-le naar di non-ni gaatvrij, en di perdvantienponddoodge-rij.

Hoe ernstig men ook in het algemeen het huwelijk opvat, - de keuze is vrij, het afgaan van een verloving is een oneer, waarom dit dan ook lang geheimgehouden wordt - toch moet de jonge vrijer - en nog meer de oude - menige plagerij verduren, want onder het klein aantal buren blijft zijn genegenheid niet lang verborgen. En wanneer hij des Zaterdagsavonds te paard dikwijls een bepaald huis bezoekt en hij daar zijn ‘rolplek’ maakt, dan gaat de booze faam weldra van mond tot mond en aan de plagerijen komt geen einde.[1)]

1) Voor de vele synonymen voor hofmaken vergelijk Ma. i.v. akkelpienies, bos, flikkers, horing, en O.K. Nov. 1899, waar evenwel de menigte der uitdrukkingen niet uitgeput wordt. Men spreekt dikwijls van een gebruik - opsit mit die kèrs -, dat hierin bestaan moet, dat de vrijer het meisje een kaars aanbiedt; wanneer deze wordt aangenomen, dan mag het jonge paar alleen opblijven, hetzij, totdat zij opgebrand is, of de plaats heeft bereikt, die de moeder met een speld aangegeven heeft. Het leven der vetkaars wist men te verlengen door er zout op te doen. - Veel hiervan houdt P. KESTELL voor verzonnen.

Verder ontstonden er vele innig gevoelde vaderlandsche liederen, die uitdrukking geven aan de liefde tot het nieuwe vaderland, en liederen en gedichten gedurende de vele oorlogen. Reeds GYSTER schreef een ‘Liet gedigt in oorlogstijd’ (1781). Een geschiedkundigen achtergrond - het stamt uit den tijd van den grooten trek - heeft ook[1)] het bekende en verhaspelde lied ‘Vat jou goed en trek Fereira’, waarvan de melodie echter in het Zuiden veel veranderd is. Het is opmerkelijk, hoe spoedig hier de oorspronkelijke gedachte door de lezing: ‘al an die een kant swaar dra’ in plaats van ‘swaard dra’ geheel onverstaanbaar is geworden.

In verband met de verrijking der taal door het dichterlijke scheppen der bevolking in Zuid-Afrika mogen hier eenige oorspronkelijke of plaatselijk gewijzigde s p r e e k w i j z e n volgen. (Op dit gebied blijft nog veel te doen; voorbeeldige woordenboeken van het Kaapsch-Hollandsch ontbreken. Het bruikbaarst blijft nog steeds, van kultuur-historisch standpunt, MANSVELT's Idioticon. Grootere verzamelingen zijn in voorbereiding). Het is echter niet altijd gemakkelijk, met zekerheid uit te maken, wat op Afrikaanschen bodem zou zijn ontstaan:

wat seg Horak? hij weet waar Dawid die eerste worteltjies gegrawe het (er bestaat ook een inheemsche plant ‘Dawidsworteltjies’ of ‘dawetjies’); donkerwerk is konkelwerk; jij siet hom voor die kop maar nie in die krop; as hennetjies begin te kraai dan word hulle nekke omgedraai; morre bak ons weer; serwetjie dek tafel, ons liewe Heertjie geef kos; was dit 'n slang

1) Volgens H.P.N. MULLER, Zuid Afrika, Reisherinneringen Rotterdam 1889, blz. 159 (Tekst en noten).

dan het hij jou al lang gebijt; alkant self kant (vergelijk HARREB.: Het is 'n Jantje van alle kanten); die pot verwijt die ketel en die rooster lach (uitbreiding van het Hollandsch); die oue profete is dood en die jonge eet brood (Nederl.: een profeet die brood eet); hij wil ook 'n stuiwer in die armbus gòi (Nederl.: 'n duit in 't zakje); jij kan hom deur 'n naald trek; Gouwerneur se hond is sij oom (vergelijk: de koning zijn hond): deze alle te vinden bij Ma. - Haai is in die see (DU TOIT, Afrik. Studies, blz. 48); ek is ouer as twaalf (wanneer men iemand te slim af is; vergelijk Nederl.: ik ben niet van gisteren); van een bot mes zegt men: jij kan daarop Kaap toe rij (Nederl.: naar Keulen); achter die bossies opgegroei = onner 'n kalkoen uitgebroei (onopgevoed); laaste sien van die blik kantien; die huis op horings sit; iemand 'n gat in die kop praat; vaal van die honger maar vrek van die anstel; hij praat so's 'n endjie kèrs wat wil uitbrand, of: so's 'n blik emmer wat lek (spreekt onverstandig); so's peper en koljander, so's die een stink, stink die ander; ek is jou tier (Nederl.: weerga).

§ 6. Namenkunde.

De vaardigheid van den Afrikaner in het vormen van samenstellingen is, men heeft er reeds dikwijls den nadruk op gelegd, verbazend. Van deze vaardigheid heeft het volk zich in ruime mate bediend bij het geven van namen aan de ontelbare nieuwe d i e r e n - e n p l a n t e n s o o r t e n , die voorhanden waren. Een kleine keuze eruit moge hier voldoende wezen. - Dierennamen, a) onomatopoëtisch (klanknabootsend): klap-klap-

pertjie, Jan Pierewiet of: Jan Frederik, bokmakierie, tinktinkie, pitjoutjou (alle namen van vogels), toktokkie (kever); b) roepnamen, b.v. van honden: Uitstaan, Vuilbaard, Vernietwerk, Wolhaar (daarnaast: Vlam, Valetijn en andere klassieke namen, die in Holland en elders gebruikelijk zijn, zooals Brander, Wachter, Vanger, Soldaat, Matroos, Storm, Fielaks<Phylax); c) namen van soorten: klipspringer, bos-, grijs-, steen-, vlak-, riet-, tak-, springbok en andere antilope-soorten; katlachter, Jangroentjie, kaffervink, koestertjie, fiskaal-(vo'el) = kanariebijter, kapokvo'eltjie, jakhalsvo'el, rinkhalskraai, ma'ermannetjie, rooibekkie, houtkapper; (boom)-singertjie (cikade, boomkrekel), naaldekoker (waterjuffertje); brulpadda, Plat-Anna, re'enpaddakie; bloukop-klipsalmander, bloubaard, kochelmannetjie, skurwejantjie, skaapsteker, tabaksrolletjie, geelslang (wegens de kleur ook ‘koper kapel’ geheeten, volksetymologisch uit cobra di capello); sandkruiper (reeds VAN RIEBEEK, 6 Oct. 1652), klipkous, blaasop, roman; maanhaarjakhals, miskruier, streepmuis, padloper (soort schildpad). - Plantennamen, schetsmatig ingedeeld, a) prozaïsch: bebroeide eiers (Ma. op aarbeiplant), broek- en- baaitjie, vo'elent, klipsweet, misblaar, misrijbol, peper-en-sout; b) volgens de eigenschappen: blousaadgras, bobbejaanoor, brakslaai, buffeldoorn, buffelvelboontjies, dubbeltjies-doring (daarvan komt ook duiweltjies-d.), gansiekeurtjies, handskoentjies, harpuisbossie (en zoo een menigte samenstellingen op den in Holland nauwelijks gebruikelijken uitgang -bos(sie): taai-, kouter-, renosterbos enz.), jakhalslewer, kalkoentjie, kameelboom, katdoorn, lospit-, taaipit-perske, pèrekooi, platdoorn, spekboom, uilblom; c) volgens het gebruik

(door mensch of dier): ach-da'e-geneesbossie, bobbejaantou (liaan), droog-mij-keel-bessie, hottentots-brood, -vij[g], -kooigoed, lange Lijse (peresoort), oumensepeertjies, steenboksuring, wa[gen]boom; d) poëtisch: a'endblommetjie, appellievies (appeltjes-der-liefde, Ma.), haak-en-steek, kan-nie-dood, kanaansdruiwe, luihout, moederkappie, nòisborsies, rooiwangetjies wach[t]-'n-bietjie.

Het is licht mogelijk, dat onder de hierboven staande namen eenige voorkomen, welke niet oorspronkelijk Afrikaansch zijn. De geboren Afrikaner is maar al te zeer geneigd, bij de gebrekkige kennis der Hollandsche volkstaal van vroegeren en tegenweordigen tijd, het Kaapsch-Hollandsch een bijna onbegrensde woordvormende en taalscheppende kracht toe te schrijven, terwijl hij eenzijdig op de, weliswaar opvallende, verschilpunten tusschen dit en de hedendaagsche Hollandsche schrijftaal den nadruk legt. Men vergeet daarbij, dat er een historisch verband met de moedertaal bestaat en dat de kloof tusschen de Hollandsche volkstaal, in het bizonder die der 17e eeuw, en de Kaapsch-Hollandsche, een dochter van deze, verre van onoverbrugbaar is.[1)]

Laten wij nu nog een klein aantal namen doen volgen, die noch naar hun vorm noch naar de gedachte oorspronkelijk zijn, ofschoon men in Afrika doorgaans meent, dat zij alleen in het Kaapsch-Hollandsch voorkomen: a) oud- of dialectisch-Hollandsch: muishond (Ma.), Jakob Ever(tsen)vis (K. 200; Het Negerhollands 280), ijstervark (stekelvarken); witvoet, rooiskimmel,

1) Vergelijk HESSELING, Het Afrikaansch, blz. 85 en Het Negerhollands der Deense Antillen (Leiden 1905), blz. 57, 122.

sweetvos en andere epitheta van paarden (Vo. VIII, 171 vlgg.); appelkoos, bewertjies, boereboon(tjies), botterblom, duiwelsdrek, gou[d]sblom, haasgras, kanariesaad = vogeltjiessaad, kattekruie, kropslaai, lidgras, leeuwe(n)bek, ma[g]erman, miergras, mottekruid, nach[t]skaal, papierblom, sonneblom, suidistel, vieruurtjies, okkerneute, pa(m)poen, robarber[1]; b) door overdracht: mierkat (sciurus Capensis; Bu. schrijft nog 'meerkat', hetgeen in Holland den Gibraltar-aap beduidt; onze mierkat heeft in ieder geval meer gelijkenis met een kat dan met een aap), tier (luipaard; hier en in 'miet' = Nederlandsch korenmijt is de oude lange i nog behouden gebleven), wolf (zoo noemde VAN RIEBEEK reeds de hyena), silwervis; wit(te)boom, siekentroost (Nederl. een zalf, Afrikaansch een plant), sewejaartjies (immortellen; Nederlandsch meestal stroobloem; zevenjaarsbloem heet in het Ndl. het Gnaphalium L.; ook spreekt men in Vlaanderen van zevenjaarsklaver = luzerne, spurrie); c) naar analogie gevormd: aasvo'el = aasgier, blesbok: blespaard, broekmannetjie (insekt, Ndl. kind), ska[ap]wachtertjie: koewachtertjie (vogel), silwerboom: zilverblad enz., varkblom (Arum): varkensbloem (soort iris enz.), koortshoutjies: koortskruid enz.,

1) De plantennamen zijn, behalve met de algemeene woordenboeken, hoofdzakelijk vergeleken met H. HEUKELS, Woordenboek der nederlandsche volksnamen van planten, Amsterdam 1907, waar bij iederen naam de vindplaats wordt medegedeeld. Natuurlijk wordt in verschillende streken vaak dezelfde naam voor verschillende planten gebezigd. Ook is het mij niet mogelijk, in bizondere gevallen overal de Kaapsch-Hollandsche namen volgens de wetenschappelijke terminologie te identificeeren. Zonder twijfel hebben nog meer gevallen van overdracht plaats gevonden.

seepgras: zeepkruid, seerkeelbossie: zeerogenbloem (en zoo vele andere met den uitgang -bos(sie) = Ndl. -kruid, -gras, -boom), teringtee: teringkruid slangkos: slangenbrood enz., kaneeltjies: kaneelroos, pisgoed: pisbloem en andere, suikerbos: suikerboom enz., snotblom: snottebel, stinkkruid: stinkhout. Hiermede is niet gezegd, dat men zich van de analogie altijd bewust was, maar overal treedt dezelfde techniek bij het geven van namen aan den dag. Uit HEUKELS zou men een prachtige bloemlezing kunnen verzamelen van geestige, poëtische, zinrijke, phantastische, erotische en pakkende uitdrukkingen, van zes- tot twee-lettergrepige toe, die alle van de nauwe verwantschap van den volksgeest getuigen.

Men zou door een beschouwing van de landkaart tot een breuk met het vaderland kunnen besluiten,[1)] door het gemis van Nederlandsche plaatsnamen te vergelijken met het gebruik hiervan in andere kolonies (alleen ongeveer komt voor 'Hottentots Holland' tegenover elders Batavia, Nieuw-Amsterdam enz.), doch dit zou niet de juiste opvatting zijn. Men bedenke, hoe uiterst langzaam onze kolonie gegroeid is. Eerst na 27 jaar ontstond het eerste dorp, door den kommandeur ontworpen en Stell-en-bosch genoemd. Van dien tijd af aan werden bijna alle nieuwe provincies en de met

1) Zooals H. DÉHERAIN in zijn opstel 'La Toponymie de la Colonie du Cap de B.E. au XVIIIe Siècle' ('La Géographie', IV ^{2}); als oorzaak van het verschijnsel neemt hij het spoedig ophouden der betrekkingen tot het moederland aan en, wat evenwel geen steek houdt, de geringe aardrijkskundige en historische kennis van de menschen van hun moederland, - nota bene in het Holland der 17e eeuw!

lange tusschenpoozen gestichte dorpen naar den gouverneur of diens verwanten en naar zijn titels genoemd: Drakenstein, Swellendam, Oudtshoorn, Uitenhage, Graaff-Reinet. Deze handelwijze werd in de 19e eeuw met verlof van den gouverneur tot in het uiterste gedreven en heeft het Afrikaansche land met tallooze vreemde dorpsnamen overdekt, zooals Caledon, Clanwilliam, Greyton, Aberdeen, Malmesbury, Wellington, allemaal namen, die een sprekend getuigenis afleggen voor de loyaliteit van den Afrikaner[1)], die, evenals reeds zijn Hollandsche voorouders, tegenover de regeering uiterst volgzaam en vol vertrouwen is, - zoolang geen heilige rechten met voeten worden getreden. - Overigens komt, zooals bekend is, bij het geven van namen een physisch kenteeken op den voorgrond: Groenberg, Breerivier, Hangklip, Zuurbraak, Zeekoevlei, Biesjespoort, met allerlei nadere aanwijzingen door klein-groot, onner-bô, achter-voor, hoog-laag en afleidingen met -dal, -vlei, -veld, -pan, -vlakte, -fontein, -zand, -land. De nieuwe bodem leidde juist door zijn eigenaardigheid tot zulke benamingen. Door gebrek aan phantasie behelpt men zich met herhalingen, vandaar de vele Sneeuw- en Tafelbergen, of met het aanknoopen aan persoonsnamen: Villiersdorp, Theronsrust, Rouxville, Pretoria. De ‘Voortrekkers’ hebben meer gevoel en poëzie in eenige hunner plaatsnamen gelegd: Weenen, Lijdenburg, Vrijheid, Winburg, Bloemfontein. De herinnering aan het vaderland zal men eerder in de aanduiding van het kleinere te zoeken hebben, in de oudste, gedeeltelijk verdwenen, straaten hoeve-namen in de omgeving van Kaapstad: Heeren-

1) Vgl. T. V 265.

gracht, Keizersgracht, Rustenburg, Sorgvliet, Meerlust en andere; toch is ook hier de oogst gering, in verscheidene nieuwe plaatsen dragen vele, ja zelfs de meeste woningen Engelsche pronknamen. Daarbij ontbreekt het ook niet aan namen van boerderijen, gelijk men die nog bij de Hollandsche landhuizen aantreft en uit welke de oud-Hollandsche behagelijkheid en huiselijkheid tot ons spreken: Vrede en Lust, Vergenoegd, Welgemoed, Nooitgedacht, De Eenzaamheid, Veelverjaagd; of namen, die betrekking hebben op de ligging: Schone Oord, Schoongezicht, Vergelegen, Keer Weder, Omkeer, Aan het Pad; of meer humoristische vormingen: Kijk in die Pot (door de lage ligging valt de schoorsteen het eerst op), Uitkijk enz. Deze laatste naam doet denken aan de namen der eerste wachtposten van VAN RIEBEEK: Keert de Koe, Houdt den Bul, Kijckuijt (vergelijk in Suriname: Fort Kijckoveral).

De zin voor h u m o r , die tot op onze dagen overgeërfd is, vertoont zich ook in de vreemdsoortige namen, die VAN RIEBEEK en de zijnen aan de inboorlingen toebedeelden: het waren meerendeels trots klinkende klassieke of humoristische namen van eigenschappen. Zoo noemde v.R. een Hottentotschen tolk ‘Doman’, omdat hij er zoo onschuldig uitzag als een dominie, en zijn slaaf Hannibal, terwijl zijn mannen voor de niet uit te spreken eigennamen der inboorlingen de bijnamen Platneus, Diknavel, Claas Das, Willem de Visser uitdachten (1659). In 1705 werden drie Namaquaaanvoerders (‘kapiteins’) herdoopt als Plato, Jason en Vulkaan. En nog heden zijn bij de kleurlingen de namen Adoons (Adonis), Apols (Apollos), Herklaas (Herkules), Kupido, Kandans (volksetymologisch uit Cadace?

vergelijk Danster, Speulman) en andere in zwang; in 1740 heetten eenige voorname Boschjesmannen Waterboer, Dragonder, Klein Jantjie. En SPARRMANN merkte op, dat men de slaven naar de maanden en dagen noemde: April, Januarius, Vrijdag. Stonden ons meerdere gegevens ten dienste, dan zouden wij zeker in de Hollandsche kolonisatiegeschiedenis ook elders veel overeenkomstigs aantreffen. Denzelfden geest bespeuren wij in de Hollandsche blijspelen en kluchten van de 17e eeuw en zelfs in literatuur in den volkstoon uit de middeleeuwen, - ik denk bijvoorbeeld aan de spottende lijst van boeren-scheldnamen in Reinaert II.

Dergelijke benamingen toonen zeer duidelijk aan, van welk slag de eerste kolonisten geweest zijn: het waren geen hoog beschaafde mannen, maar eenvoudige b u r g e r l i e d e n of soldaten, opbruisend van volksvernuft in konkrete vergelijkingen, maar, als onvermijdelijke tegenhanger, arm aan edele verbeelding of abstracte gedachten. Het is dus niet onvoorwaardelijk juist, wanneer men meent, dat de taal in Zuid-Afrika haar verheven gedeelte, haar voorraad uit de hoogere gedachtenwereld zou hebben ingeboet, daar deze grootendeels in 't geheel niet voorhanden is geweest; maar wel zouden de vereenzaming en het verkeer met kultureel minderwaardige volken het verlies vergroot kunnen hebben. Afgetrokken begrippen vinden buitendien moeilijk hun plaats in kreolische talen[1)]. En wederom is het de Bijbel[2)], waaraan wij het behoud van vele aanduidingen van begrippen te danken hebben. Men

1) HESSELING, Het Negerhollands, 50.
2) DU TOIT, Afrikaanse Studies, 30.

neme bijvoorbeeld de abstrakte naamwoorden van handelingen op -ing. De rijkdom aan deze woordvormingen, welke uit het ‘Patriot Woordenboek’ (Paarl 1902) blijkt, een rijkdom, dien zelfs de Hollandsche schrijftaal niet kent (blaffing, boekbinding!), is nog geen bewijs, dat deze woorden ook onder het volk gebruikelijk zijn. In tegendeel hoort men in het dagelijksch verkeer slechts een klein en verdwijnend gedeelte, daar het volk, in plaats van deze kultuur-uitdrukkingen te gebruiken, zich liever met omschrijvingen behelpt. De weinige - voor zooverre zij niet als duratieven (verwachting), in de techniek of de wetenschap (bloedstorting) vastgelegd zijn -, welke aan dit lot ontkwamen, zijn hoofdzakelijk bijbelsche en kerkelijke uitdrukkingen: bestiering, bevestiging, verleiding, verlossing, redding of vaststaande handelswoorden, zooals b.v. betaling, waarnaast nog bijvoorbeeld verrassing, verontschuldiging en andere van meer konkrete beteekenis, terwijl b.v. vaststelling, verbreiding, voortzetting, verlenging nooit gezegd wordt. Daardoor komt het, dat bijvoorbeeld het woord ‘wandeling’ niet inheemsch schijnt, en toen nu de zaak ingang vond in het stadsleven, werd het woord aan het Engelsch ontleend, waarbij zelfs het werkwoord mede overkwam: ‘een waak neem’ (take a walk), in plaats van ‘een wandeling doen’.

Uit hun afkomst laat zich ook het ontbreken van maatschappelijke tegenstellingen in de samenleving der Afrikaners verklaren; verschil van stand en rang heerschte slechts in de kringen der oude beambten, waar dit (in Oost-Indië voornamelijk) met een pijnlijke nauwgezetheid en pronkzucht werd in acht genomen,

die zelfs in het moederland niet bekend was. Men zou kunnen meenen, dat ook het uitsluitend gebruik van de benaming ‘juffer’ voor getrouwde vrouwen op dezelfde demokratische gezindheid wijst. Dit is echter niet zoo, want de (vroeger adellijke) titel ‘mevrouw’ werd eerst op het einde der 17^{e} eeuw in Holland somtijds ook tot gehuwde dames uit den voornamen burgerstand uitgebreid (Ndl. Wdb. IX 651).

Reeds in VAN RIEBEEK's tijd achtte men het noodig, door b i j n a m e n personen met gelijkluidende familienamen te onderscheiden, bijvoorbeeld Simon [Jansen] in 't velt. Dit middel is in lateren tijd door den grooten aanwas der oude familiën nog noodzakelijker geworden. De bijnaam heeft over het algemeen òf betrekking op een lichamelijke hoedanigheid òf op de hoeve van den desbetreffenden persoon: Rooi Roelf, Groot Friek, Jan Bad, Hanna Koudveld, Pieter Rodewal, Izak Waterval. Dikwijls komen boosaardige spotnamen voor, vooral onder de kleurlingen: Koos Vil, Izak Blokvoet (onbeholpen), Johannes Laatlam (langzaam), Tijs Bokkies, Arend Molvanger, Jacob Rooineus, Afrika Pruimpie (de blanken pruimen geen tabak, de kleurlingen gaarne). Gelijk overal worden personen van een ander ras of uit een andere streek geplaagd; bijvoorbeeld: Rooinek voor Engelschman; Schweinefleisch und Kartoffeln, Kaas, Mof (de beide laatste ook Ndl.) voor Duitschers; Chamsgeslach, Lamoenkop, Peperkorreltjies, Kroeskop voor kleurlingen, Blikoor, Woltoon, Vaalpens, Takhaar, Sandtrappers voor Transvalers en zoo voort. Dorpsplagerijen hebben zich nog niet kunnen vormen. De kinderen houden ervan, boosaardige rijmpjes te maken op eigennamen: Naaitjie Papegaaitjie (v. VI, 24), Piet Bandiet (zie Ma.),

Japie mij Skapie, of uitvoeriger: Jan Kapan, die Duiwel achteran, die Satang voor, die muis an die oor. Het laatstgenoemde rijmpje is hoogstwaarschijnlijk van Duitschen oorsprong. Dr. BOEKENOOGEN wijst mij op talrijke varianten in Duitsche verzamelingen, bijv. op SIMROCK: Jan spann an, Drei Katzen voran, drei Mäuse vorauf, Jan obendrauf, den Blocksberg hinauf.

Volgens THEAL (III 71) behield in de 18e eeuw de gehuwde vrouw haar f a m i l i e n a a m ; in Holland was dit onder den kleinen burgerstand in de 17e eeuw zeker ook het geval, zooals uit de blijspelen van dien tijd op te maken valt. Als een herinnering hieraan is waarschijnlijk het hedendaagsche gebruik te beschouwen, dat onder bloedverwanten de vrouw alleen den doopnaam van haar man erbij krijgt: Sannie-Japie, Lena-Koos; ook in oud-Alblas (Zuid-Holl.) en in verschillende andere gedeelten van Holland en ook van Gelderland hoort men bij voorbeeld: Hendrina van Toon, Leentje van Arie. - Heeft de zoon denzelfden naam als de vader, bij voorbeeld Hendrik (de voornaam van den oudsten zoon wordt vaak vele geslachten door overgeërfd), dan onderscheidt men beiden door ‘klein Hendrik’ en ‘groot Hendrik’. De eigenaardigheid, die nog tamelijk verbreid is, om elkander wederkeerig als verwanten toe te spreken (oom, neef, nichie enz.), is voldoende bekend; dit gebruik treft men ook in de middeleeuwen aan als beleefdheidsvorm en heden nog nu en dan, en nog overal bij kinderen tegenover volwassenen. In Zuid-Afrika is dit gebruik tot een plicht der wellevendheid geworden, daar de fijngevoeligheid en de eerbied het verboden, iemand met jij en jou of bij den naam aan te spreken, zooals dit in het grootste

gedeelte van Holland geschiedt. Daarbij ontbrak nog het jongere ‘u’ van de schrijftaal en zoo bleef alleen deze uitweg over. Verhouden de zaken zich zoo, dan is het gebruik niet een uitvloeisel der huiselijkheid, zooals CACHET en Ma. meenen; of heeft het, omgekeerd, het ‘jij’ bij het aanspreken verdrongen? Mij schijnt evenwel de eerste opvatting beter bij het geheele karakter van den Afrikaner te passen en aan waarschijnlijkheid nog te winnen door de volgende uitvloeisels van het hoffelijkheidsbeginsel: Een oudere mag wel een jongere met jij en jou toespreken; komt dezen echter reeds een zekere mate van achting toe, dan wordt hij meermalen in den derden persoon toegesproken met weglating van zijn naam.[1)] Sal hij nog 'n tèrtjie neem? Ook den vreemden reiziger wordt gevraagd: Wie is hij as ek mag vra? Waar kom hij vandaan? In stede van het voornaamwoord herhaalt men den titel: Pa, kan ek saam met Pa gaan? Een weerschijn van den eerbied voor den ouderdom valt ook op de oudste broeders en zusters: evenmin als dezen het de ouders doen, zouden de jongsten het wagen, de oudsten met jij en jou toe te spreken; de oudste broeder heet zijn leven lang Boet(a), de tweede Boetie en de oudste zuster Sussie. Ook de min en de oude knecht worden nooit zonder hun titel - Aya, Outa - toegesproken, als zij dat nog toestaan! De eerbied gedoogt zelfs niet, dat de zoon in tegenwoordigheid van zijn vader rookt en bij feestelijke gelegenheden drinken de jonge en de oude heeren dikwijls in verschillende vertrekken.

1) Vergelijk Ma. i.v. hij. Hierover schrijft Dr. HESSELING mij: Dit gebruik van ‘hij’ houd ik stellig en zeker voor Nederlands, want iets dergelijks zeggen wij nog wel tegen kinderen.

Hoofdstuk IV.
De inboorlingen.[1)]

§ 1. De Hottentotten.

De Hottentot is een vroolijke kwant, die opgeruimd en zonder zorgen van den eenen dag in den anderen leeft en zijn tijd met grappenmaken en luieren doorbrengt. Deze lichtzinnigheid heeft hem ten verderve gebracht. Daarbij is hij lichamelijk te zwak, om zich tegenover de Europeesche kultuur te handhaven; alleen bij vermenging krijgt zijn bloed meer weerstandsvermogen. Zijn ras verdwijnt in het niet, de volbloed Hottentot is in Kaapland reeds tot een zeldzaamheid geworden, doch de vruchten van zijn oorspronkelijken geest zullen voor altijd in de gedachtenwereld van Zuid-Afrika blijven voortbestaan. Want vóór alles is hij begaafd met een buitengewoon rijke en sympathieke phantasie. Zijn geestesvoortbrengselen zijn ten deele reeds gemeengoed van den Hollandschen zoowel als

1) Anthropologische literatuur: Theal, eerste deel; G.W. Stow, The Native Races of South Africa, London 1905 (Een proeve over de voorgeschiedenis en de volkenkunde, hoofdzakelijk de Boschjesmannen betreffende); G. Fritsch, Die Eingebornen Südafrikas, Breslau 1872.

van den Engelschen Afrikaner geworden. Dit treedt vooral aan den dag in de dierensprookjes en in de talrijke ongekunstelde en kernachtige, hoewel ook vaak ruwe, woorden van den Afrikaanschen taalschat.

Het aandeel der Hottentotten in het scheppen of in stand houden van het Afrikaansche dieren-sprookje[1)] (dierestorie) is zoo gewichtig, dat men zich moet afvragen, of men eigenlijk wel gerechtigd is, deze getuigenissen van den volksgeest in de Hollandsch-Afrikaansche volkskunde op te nemen. Twee overwegingen zijn het voornamelijk, die een bevestigend antwoord veroorloven. Ten eerste is de taal van alle Hottentotten, met uitzondering van enkele duizenden noordelijk van de Oranjerivier, reeds sedert geslachten het Kaapsch-Hollandsch, zoodat de door hen verhaalde sprookjes binnen ons taalgebied vallen; ten tweede komt hierbij het voorbeeld van de Amerikanen, die eveneens het (verwante) dierensprookje der Negers in hun literatuur hebben opgenomen. Bovendien verraden de meeste sprookjes den invloed der Europeanen op de Hottentotten: de gebeurtenissen worden vaak afgespeeld op

1) Over de dierensprookjes: W. BLEEK, Reineke Fuchs in Afrika, Weimar 1870; het eerste deel (Hottentotsche Sprookjes) verscheen reeds in 1864 te Londen als 'Reynard the Fox in South Africa'. - RENÉ BASSET, Contes populaires d' Afrique, Paris 1903. - T. VON HELD, Märchen und Sagen der afrikanischen Neger [en der Hottentotten], Jena 1904 (niet goed geslaagd in de wijze van verhalen). - G.R. VON WIELLIGH, Dire Storiis (soos deur die Hottentots ferteld), Paarl 1907 (30 stuks). - O n s K l y n t j i , 1897 vlgg., en 'D e V o l k s t e m ' (Pretoria), 1905, hebben veel meegedeeld. Deze soort, die met het Afrikaansche gemoed zoozeer overeenkomt, is het eenige gebied der volkskunde, waarop tot dusver met voorliefde verzameld werd. - P. DE MONT en A. DE COCK, Dit zijn Vlaamsche vertelsels, Gent 1898. - Gebr. GRIMM, Kinder- und Hausmärchen.

de ‘boer se plaas’, de boer is op Europeesche wijze bewapend, zijn landbouwgereedschappen en zijn inrichtingen voor de veeteelt worden vermeld. In dit opzicht dus is het Hottentotsche sprookje modern en mag men a priori eenige der sprookjes op goeden grond voor Europeesch verklaren, bij voorbeeld die, waarin de haan (v.W. nr. 11), het paard (ten minste in de gedachte: Wolf is Jakhals sijn Rij-pèrd, v.W. nr. 15) en andere bij den stam vroeger onbekende dieren de hoofdrol spelen.

Daarnaast vinden wij echter die bepaalde inheemsche grondtrekken, welke met het karakter der algemeen-Afrikaansche vertelling overeenstemmen, zooals BASSET die in zijn inleiding beschrijft. Het beetje ‘idée de morale’ wordt bijna uitsluitend gevormd door ‘le triomphe de la ruse sur la force brutale’[1] of, zooals men in Zuid-Afrika pleegt te zeggen: Wie nie sterk is moet slim wees. Voor de zedelijke opvoeding is het sprookje dus onbruikbaar, het dient alleen als aangenaam tijdverdrijf, maar is tegelijkertijd een uitstekend middel om de verbeeldingskracht te scherpen. Wanneer men het, zooals in den laatsten tijd, voor zedelijke doeleinden bruikbaar tracht te maken, wijkt men van de overlevering af. - Verder zegt B.: ‘C'est le lièvre qui est en général le plus rusé des animaux... mais celle qui partage avec lui la palme de la ruse, contrairement aux contes d'origine indo-européenne, c'est la tortue’.[2] En nu is

1) ‘De overwinning van de list op de ruwe kracht’.
2) ‘Het sluwste der dieren is in 't algemeen de haas... maar met dezen wordt de lauwer der sluwheid, tegengesteld aan de verhaaltjes van Indo-Europeeschen oorsprong, gedeeld door de schildpad.’

het opmerkelijk, dat ‘hasie’ en ‘skulpad’ in onze ‘dierestorie’ nog als buitengewoon sluw gelden, doch met deze eigenschap verschijnen zij bijna alleen in die sprookjes, welke ook buiten de Hottentotten-wereld in Afrika verbreid zijn;[1] hun rollen heeft overigens de Zuid-Afrikaansche vos - de jakhals - overgenomen en zoo heeft zich het sprookje weer bij zijn Indischen verwant aangesloten. B. heeft zeker gelijk, wanneer hij overal (uitgezonderd in het Noorden en Oosten van Afrika), waar de jakhals als het type van sluwheid optreedt, vreemden invloed vermoedt.[2] De rol der domheid is bij ons, zooals in geheel Afrika, aan den oliphant en vooral aan de afkeerwekkende hyëna (‘wolf’) toebedeeld. Ook de leeuw wordt niet zelden flink onder handen genomen, hetgeen zeker weer van Indo-Germaanschen oorsprong is. Alleen het dierensprookje, de soort, die verre de overhand heeft in de Afrikaansche vertelling, is bij de Hottentotten behouden gebleven. Want toen zij de Hollandsche taal overnamen, verdween ook hun, toch al zeer armoedige, oude eeredienst en met dezen hun mythologische dichtkunst, zoo deze al bestaan heeft.

Voor het behoud en de lokalizeering van het dierensprookje hebben de Hottentotten zich zeer verdienstelijk gemaakt. Zonder hun medewerking zou zeker veel van den Germaanschen voorraad verloren zijn gegaan. En zoo is voor het grootste deel het Germaansche sprookje, nadat het met voorliefde door de Hottentntten geän-

1) Bij voorbeeld de ‘Storie van die Dam’: BASSET, nr. 121; O.K. 1897, blz. 15; v.W. nr. 16; het Journal I 69 (naverteld door VON HELD, blz. 82) vervangt den haas door den jakhals.
2) Vgl. T. III 121.

nexeerd is, van hen weer tot de blanken teruggekeerd. Altijd heet het, dat men de verhalen als kind gehoord heeft van de aya of den outa, die gewoonlijk veehoeder was en om wien zich des avonds rond den haard of buiten in zijn ‘struis’ (stroohuis) de kinderen legerden. Het is zelfs een uitzondering, wanneer de ouders de sprookjes verder vertellen.

Zijn stoute verbeeldingskracht maakt voorts den Hottentot tot een voortreffelijken leugenaar; overdrijven en verzinnen is zijn lust en zijn leven, de dolste grappen en avonturen kan hij in een handomdraaien aan elkander rijgen. Daarmede moet men rekening houden, wanneer men de Hottentotsche sprookjes met de Europeesche vergelijkt. Voorbeelden van oude G e r m a a n s c h e sprookjes, alle met plaatselijke Afrikaansche kleur, zijn de volgende: Der Wolf und der Mensch (Grimm nr. 72) = Welk is het slimste gedierte? (Vl. Vertelsels, blz. 70; karakters: vos, beer, mensgedierte) = Vos wil Leeuw een Man tonen (Br., blz. 92. Hier is de ‘Man’ geen Hollander noch een Engelschman, maar - ten slotte - een gewapende Afrikaner te paard; ook in de Volkstem is de leeuw de held) = Wolf en di Rondekopgedierte (of: mensgedierte, v.W. nr. 13).-Wedloop tussen Haas en Skulpad (Br., blz. 91: de schildpad stelt haar vrienden verdekt op in het gras aan den weg) - Gevecht tusschen loopende en vliegende dieren. - Van de Vos en de Wolf (n.l. van het botervat en het zoogenaamde kinderdoopen, Vo. XIII, 112, uit Drente) = De Vos, de Beer en het Tobbeken Vet (Vl. vert. blz. 83) = Jakhals, Wolf en di Botterfat (v.W., nr. 27; de kinderen heeten hier: Beginsel (Drente: Aanbegin), eerste Hoepel, tweede Hoepel enz.,

Boomskraap(sel) (Dr.: Skrap op de Boom)). De aard van den diefstal in dit Afrikaansche sprookje is dezelfde als in het bekende sprookje van den vischdiefstal (BLEEK I, nr. 8 = Mndl. Reinaert I 208 vlgg., uitg. MARTIN). Het slot der Drentsche vertelling lijkt op GRIMM nr. 132 en is hetzelfde als v.W. nr. 12 (Jakhals en Wolf krij 'n Perd), tot de klassieke woorden toe: Sla de hielen in de grond vast, riep de vos. Och, wat zou ik! ik kan hemel noch aarde meer zien! antwoordde de wolf (Drente) = Jakhals lag en skré: Broer wolf, broer wolf, slaan [ijster] klou in die grond! Wolf antwoord: Wat praat jij nog fan klou in di grond te slaan! Ek kan gen hemel of aarde sien ni (Afrik.). - GRIMM's 'Der Wolf und der Fuchs' is ten deele bekend: a) Jakhals en Wolf in die spens (eetkamer), b) Jakhals en Wolf in die Lammerkraal (v.W., blz. 45; Jakhals beproeft aan den uitgang, of hij er nog door kan, de vratige wolf blijft vastzitten) = Fuchs und Wolf im Keller. - Jakhals en Wolf fang fis in 'n dam (v.W. nr. 23) komt ook in Reinaert voor, II 6170 vlgg. 'Die Schlange' (Bl. I. nr. 5) doet denken aan Aesopus (de slang wil den man, die haar bevrijdde, bijten), bij Bl. nr. 86 (= v.W. nr. 6) is de baviaan het offer. - 'Wereldsloon' (Volkstem) is zeker GRIMM's 'Bremer Stadtmusikanten' of naar een variant (Andersen?), met zeven dieren, naverteld en dus niet uit de oude overlevering. - Hoe de schildpad door twee kraaien gedragen werd (v.W., blz. 38), lezen wij reeds in den oud-Indischen Pancatantra (I, 13^{e} vertelling), behalve dat hier de dieren een water-schildpad en twee ganzen zijn. - Jakhals deur Hoenerhaan gefop (O.K. 1897, blz. 95) zijn ons reeds uit de oudheid bekend.

Hiermede is natuurlijk de medegebrachte voorraad niet uitgeput. Toch is het aantal inheemsche sprookjes schijnbaar, al zijn zij voor het meerendeel met nieuwere Europeesche trekken vermengd, overwegend, hetgeen reeds hier en daar uit de titels blijkt, bij voorbeeld: Leeu is koning en Jakhals is die f e l d k o r n e t , Bobbejaan en Skulpad plant elkeen 'n f i j ' e b o o m , Jakhals, Wolf en di s p e e n f a r k i e s . Daarbij mag ook niet over het hoofd gezien worden, dat van vele de oorsprong in het geheel niet is te bepalen, terwijl andere in de hoofdtrekken over de geheele wereld een verbazende overeenkomst vertoonen. Zoo wordt de wedloop tusschen haas en schildpad bij de Maleiers terug gevonden als wedren tusschen kantjil en slak (BEZEMER, Javaansche en Maleische Fabelen en Legenden).[1)] Ook zijn er onmiddellijke kultureele betrekkingen tusschen Azië en Oost-Afrika aanwezig, al kunnen deze bezwaarlijk den kring der Hottentotsche levensbeschouwingen aangeraakt hebben.

Bij het opschrijven bestaat het gevaar, dat de sprookjes literarisch en dichterlijk ‘opgesmukt’ worden of tot een epische breedte van kleinigheden uitgroeien (vergelijk bijvoorbeeld de bijdrage in de Volksstem over het vogel- en dierengevecht). Het getrouwste is de oorspronkelijke (Hottentotsche) ruw-realistische wijze van uitdrukking door v.W. behouden, doch ook hij heeft gemeend, het al te gekruide te moeten weglaten. De levendige verbeeldingskracht der Hottentotten toont zich in hooge mate ook in de vele ‘waaroms’. Voor

1) Nog nader staat tot het Maleisch de vertelling (De Unie, Juli 1908, blz. 34), waarin de e l a n d , evenals de kantjil een antilope-soort, de plaats van den haas inneemt.

bijna alle lichamelijke kenteekenen der dieren wordt een verklaring gevonden. Een voorbeeld worde aangehaald uit ‘Di Fo'els kiis 'n Koning’; de karakteristieke passus ontbreekt in de lezing van de Volksstem (‘Die Voolbijeenkoms’). Wie het hoogste vliegt, zou koning worden. Nu heet het bij v.W. nr. 2: Di feerkopfo'els het di eerste uitgesak en draai toen om; enkele was so moeg dat hulle affal en hulle stêrte breek; daarom het patrijs, kwartel en nog andere fo'els tot fandag toe hangstêrte. Maar di ander fo'els hou an en kom toen so na bij die son, dat di fere op hulle koppe afskroei. Party fan di fo'els kon ni meer di warmte uit hou ni, soos Terntaal, hulle fal af en breek ook hulle stêrte. Fo'elstruis het di slegste af gekom, ni alleen is di fére fan sijn kop en nek afgeskroei ni, maar ook di fére op sijn lijf was lelik ferkrumpel en ferskroei, so dat hij ni meer kon fliig ni; hij fal toen af en breek sijn foet; daarom het hij maar twe tone an elke foet.

Met het oog op een dusdanige verbeeldingskracht mag men aannemen, dat ook de Kaapsch-Hollandsche t a a l door de Hottentotten aanzienlijk verrijkt werd. Hoe ver dit echter in bizonderheden gegaan is, zal zeker onmogelijk uit te maken zijn; alleen uit de meer of minder kreoolsche kleur of uit de ruwheid der uitdrukkingswijze kan men het eenigermate opmaken. Ook uit de ras-eigenaardigheden zou men iets kunnen besluiten. Wanneer men bijvoorbeeld uit de ontzettende menigte van zegswijzen voor drinken en dronken zijn[1)]

1) O.K., Nov. 1899, telt ongeveer 90 dergelijke uitdrukkingen op, waarvan de meerderheid - zeer duidelijk - in Zuid-Afrika is ontstaan. Dit is in ieder geval een achtenswaardig aantal voor het jonge en kleine taalgebied, al is het op verre na niet te vergelijken met de 500, welke POLLE (Wie denkt das Volk über die Sprache? blz. 88) vermeldt.

tot drankzucht onder de blanken mocht besluiten, dan is dit verre van de waarheid ('dronkenschap is hier de meest verafschuwde ondeugd' betuigde KOLB). Met de wedspelen hebben de Afrikaners dus twee hoofdzonden der oude Germanen en Bataven afgelegd. Daarentegen wordt drankzucht met recht den Hottentotten nagegegeven: Al is 'n Hotnot nog so olik, 'n Sopie maak hom sommer vrolik. Blijkbaar staat ook een groot deel der vele verbloemde of overdreven uitdrukkingen voor slaan, sterven, bedriegen, loopen en andere slechts in betrekking tot de Hottentotten.[1)] Verder hebben zij ook vele ouderwetsche woorden en zinswendingen bewaard, zelfs overblijfselen van het vroegere volksgeloof, welke onder de blanken nauwelijks meer voorkomen. Dat zij ook door samenstelling mooie en treffende benamingen weten te vormen, bewijst bij voorbeeld de benaming 'doeksteen' (Bu.) voor asbest (ook 'garingklip' genoemd). De Hottentotsche taal zelf heeft wegens haar moeilijkheid geen noemenswaardigen invloed op het Kaapsch-Hollandsch uitgeoefend. Tot dusverre zijn, afgezien van eenige berg-, rivier-, plaats-, dieren- en plantennamen, slechts 20 ontleende woorden aangewezen, waaronder op gezag van KOLB ook kieri en k(a)ros en, volgens BURCHELL, kukumakranka[2)] behooren.

1) De voorliefde voor 'sterksprekende, beeldende uitdrukkingen' is overigens kenmerkend voor kreoliseerende talen (HESSELING, Het Negerhollands blz. 50, vergelijk 112).

2) Over vermoedelijk Hottentotsche idiomen vergelijk DU TOIT, Afrikaanse Studies, blz. 26 vlg. - BRINCKER, in het hieronder, hoofdst. VI § 1 noot, vermelde opstel, dischт weer het oude sprookje op, dat de vervorming van het Hollandsch aan de Hottentotten te danken zou zijn. Hij kan echter maar twee zoogenaamde 'Redeweisen, den Hott. nachgebildet' aanvoeren. Zijn gevolgtrekking is dus volkomen onjuist, omdat zij geen werkelijken grond heeft. Met het Hottentotsch-Hollandsche jargon slopen ook langzamerhand de vier voornaamste ondeugden der Hottentotten het jonge Afrikaansche volk binnen, namelijk luiheid = arbeidsvrees, trotschheid = ingebeeldheid en aanmatiging (arrogantie), zucht tot liegen en losheid van zeden (= oorzaak der bastaards), tegelijk met de halfdeugd harstocht voor de jacht-sport, welke de drijfveer tot in bezit neming van steeds meer landstreken in Zuid-Afrika werd.

Vele der bekende r i j m p j e s en brokstukken van grappige liedjes heeft men zeker aan de Hottentotten of in het algemeen aan de kleurlingen en bastaards te danken. De Hottentot houdt van ganscher harte van muziek, zelden treft men hem aan zonder mondharmonica, ‘tromp’, handharmonica of oude viool. Eenige staaltjes van liederen, die men vaak uit den mond der kleurlingen hoort, laat ik hier volgen:

Al slaat mij ma mij neer, As ek opstaan dan doen ek dit maar weer. Op de wijze van het Engelsche tingeltangelliedje ‘Ta ra ra bum dee ay’, dat voor ongeveer 15 jaren de wereld doortrok, dichtten zij: Tarara..., Gammat het die vark gerij, Afgeval en seer gekrij, Opgeklim en weer gerij. In het tempo van den spoortrein wordt gezongen: So rij die trein (bis), Kimberley se trein, of: Trein trek weg naar Mamerie [Mamre, standplaats van Herrnhutter-zendelingen], Kom ons gaan naar Mamerie, Mamerie. Evenals de blanken hebben zij er ook veel genoegen in, tweetalige gedichten en liedjes te maken (vergelijk de Duitsch-Fransche gemengde liedjes in den Elzas); zoo zingen de kleurlingen bij een spel: Rosie my darling, my darling dear, I love you so well (bis); refrein: Rosie is my darling

dear, Skud ek an die boom dan val 'n peer; Rosie is my darling dear, I love you Rosie dear.

Ook in de materieele kultuur van Zuid-Afrika zijn de Hottentotten niet zonder invloed geweest. Zij waren van oudsher vertrouwd met de heelende kracht van vele inheemsche planten; geen van deze alle heeft zulk een groote beteekenis verkregen als h u i s m i d d e l als de in meerdere soorten bekende buchu (diosma) en de aloë (er groeien 60 verschillende soorten in Kaapland). Zij gebruikten ook veel de 'hottentotsvije', den kinawortel en de dacha (op wonden, om te rooken en als purgeermiddel)[1]. Menigen eetbaren wortel en plant hebben wij door hen en de Boschjesmannen leeren kennen. Op deze kennis hebben de Afrikaners verder gebouwd: zoo hebben zij een zeer verfrisschende, goed bekomende soort thee bereid uit een inheemschen struik ('bossiestee'), een heerlijke siroop uit de 'suikerbos' (protea mellifera) geperst, de smakelijke 'suurvij' ingemaakt en bovenal een verbazende menigte van vreemde en inheemsche kruiden voor medicijn benut.

Uit een distrikt (Montagu) werd een lijst van ongeveer veertig aldaar groeiende planten met gebruiksaanwijzing ingezonden. In de recepten-afdeeling van Mej. DIJKMAN vindt men dienaangaande veel wetenswaardigs. Ongetwijfeld is de samenstelling vaak zeer

1) Een overzicht van de Hottentotsche geneeskunst geeft KOLB blzz. 254 en 566 tot 576. - Over de menigte stoffen, die bij de Kaffers in gebruik zijn, zie M.L. HEWAT, Bantu Folklore (uitsluitend volks-geneeskunst), Kaapstad 1906. - THUNBERG (Reisen in 1772 vlgg.) brengt een lijst van geneesmiddelen en planten, maar alleen met de Latijnsche namen helaas (ten minste in de Duitsche vertaling).

willekeurig, temeer doordat men er van houdt, geheel verschillende stoffen in één recept te zamen te voegen, hoe meer, hoe liever.

De voorwerpen en namen ‘k(a)ros’ (schapevel-mantel, ook voor ‘velkombèrs’ (deken) gebruikt) en ‘kierie’ (wandelstok) zijn van de Hottentotten overgenomen. In de wildernis droegen de kinderen vroeger in verschillende streken niets anders dan een schapevel om de schouders, juist als de Hottentotten (SPARRMANN). In diezelfde streken bouwden vaak de halfnomadische trekboere of vreemde kolonisten, voornamelijk in het begin der nederzetting, ronde h u t t e n op de wijze der Namaqua. Het ‘matjeshuis’ werd van doornpalen opgebouwd, die van boven tot een spits dak te zamen waren gebogen en van binnen door dwars liggende ribben vastgehouden werden; daaroverheen lagen biezen matten.[1)] Men kookt buiten achter een ‘skerm’; de Hottentotten zelf maakten in het midden der hut vuur aan. De hut is ongeveer 12 voet in doorsnede en kan nauwelijks meer meubels bergen dan een ledikant, een kleine tafel en twee of drie stoelen. Zoo leven tegenwoordig nog in de afgelegen en dorre streken van Klein-Namaqualand verarmde Afrikaners, bijna buiten bereik der kultuur.

Het is een zeer verbreid gebruik of beter gezegd een misbruik, het veld af te branden, om er nieuw gras te laten groeien voor het vee. Hierin ziet men één der oorzaken van de uitdroging van den bodem, want met het gras worden ook struiken en boomen een offer der vlammen.

1) Bu. 273, Ba. I 390; beschrijving van het mattenhuis: K. 499, Sp. 186, BLEEK, blz. XXI.

Deze handelwijze heeft men den Hottentotten nagedaan; ‘Zoowel de Hottentotten, als de Europeanen doen het overal, welke het van de eersten gezien en geleerd en goed bevonden hebben’ zegt KOLB. Reeds den 8^{en} December 1654 verwonderden de Hollanders zich over de groote vuren, die door de Hottentotten waren ontstoken, en waarvan zij de beteekenis destijds niet begrepen. - Ook in hun trekkend leven konden de kolonisten zich de ervaring der Hottentotten ten nutte maken. De voornaamste rijkdom van dezen bestond in ossen, welke zij tot velerlei kunstvaardigheden wisten af te richten en als rij- en lastdieren gebruikten. In den beginne werden zulke ‘draeghossen’ ook door de Portugeezen en Hollanders gebruikt. Ook de schapen der Hottentotten (vetstèrt- of afrikanerskaap) fokt men nog gaarne om hun vleesch en vet. Voorts werden de Hott. biezenmatten nagemaakt, die ook op tentwagen en vloer gebruikt werden. Verder maakten zich de blanken hun kennis der dierenwereld en hun bekwaamheid om het spoor der dieren te volgen (waarin zij alleen door de Boschjesmannen overtroffen worden) ten nutte. In dienst van den boer was het hun liefste en uitsluitende bezigheid, veehoeder (vee-, ska'wachter) te zijn; daarbij hadden zij volop tijd om te luieren, te braden in de zon en te phantaseeren.

§ 2. De Boschjesmannen.

De Boschjesmannen waren de Beduïnen van Zuid-Afrika; zij hieven de vuist op tegen iedereen en iedereen tegen hen. Bijna altijd stonden zij op voet van oorlog met zwarten en blanken; zij waren ontoegankelijk voor

de Europeesche kultuur,[1)] stonden op een te lagen trap van beschaving, spraken een voor den Europeaan te onverstaanbare taal en waren te gering in aantal om ergens een blijvenden invloed op de kolonisten te kunnen uitoefenen.

De Boschjesmannen geloofden vast aan tooverij. Door hun tooverkunsten hebben zij in het leven der blanken een kleine rol gespeeld. Behangen met allerhand amuletten (to'ergoed) - stukjes spek, spijkers, tanden en anderen jachtbuit, met glazen kralen, boonen -, waarvan elk een bizondere kracht had, was zulk een manlijke of vrouwlijke deskundige altijd op verlangen bereid, te tooveren en te onttooveren. Een vijand kon de Boschjesman ziek maken door een beetje haar, dat hij onder den drempel legde, of liefde verwekken door een tooverdrank. - De Boschjesman verstond het ook om geestig te zijn; hij verdraaide somwijlen de aangeleerde taal op een hem eigen manier, zooals volgend staaltje aantoont: Een Boer had een ouden 'wilde Boesman' in dienst, wiens plicht het was, elken morgen koffiewater te koken. Eens op een morgen vraagt de Baas den ouden man, of het water nog al niet kookt. '"Nee, oubaas, dit t j i e n g nog mar," antwoord die ou jong. "Nou ja, dan moet jij dans", seg ou baas. "Ekke nie so p r o l i k as jij nie"', antwoordde de oude Boschjesman. - Ook de Boschjesman-veehoeder wist mooie geschiedenissen te vertellen, hoewel hij met de Hottentotten niet wedijveren kon.

1) 'To this day there has not been a single instance of a Bushman of pure blood having permanently adopted the habits of a white man, T. I 19.

Er bestaat in Zuid-Afrika een geliefd speeltuig, dat in Nederland, naar het schijnt, onbekend is, bestaande uit een dun en smal plankje van ongeveer een halven voet lengte, dat, aan een draad bevestigd, snel wordt rondgedraaid.[1] Het maakt aldus een luid en snorrend geraas, waarom de kinderen het 'woer-woer' (snorhout) noemen. Zijn herkomst heeft men zeker te zoeken in het eender gevormde speeltuig der Boschjesmannen.[2] Wel is het ook bij de Kaffers bekend[3]; maar zijn verbreiding in het Westen getuigt meer voor zijn herkomst van de Boschjesmannen. Een ander kunststukje werd misschien ook den Boschjesmannen nagedaan, de vaardigheid namenlijk om met de handen en wangen op verwonderlijke wijze den galop der paarden na te bootsen.[4] De Boschjesmannen waren in 't algemeen groote kunstenaars in het weergeven en zelfs in het uitdenken van bepaalde geluiden voor de taal der verschillende dieren.

1) 'Ich kenne das Spielzeug aus Hessen' teekent SIEVERS aan in margine van SCHONKEN's handschrift (D.F.).
2) A short Account of further Bushman Material collected. By L.C. LLOYD, Third Report concerning Bushman Researches, presented to both Houses of the Parliament of the C. of G.H., by command of His Exc. the Governor. London 1889, nr. 191. Deze en de vroegere mededeelingen (1873, 1875) geven een overzicht van de verbazend rijke literatuur over de Boschjesmannen door Dr. BLEEK en zijn schoonzuster (MISS-LLOYD te Charlottenburg, aan wie ik twee 'R e p o r t s ' te danken heb) verzameld; de geweldige stof ligt nog steeds onuitgegeven te Kaapstad.
3) THEAL, Kaffir Folklore^2, London 1897, blz. 223.
4) Third Report, nr. 195. - Voor de taal der dieren, 2e Report, blz. 6.

In de oude Republieken vertelt men gaarne de legende van de ‘grosse Schlange’ van de Oranjerivier, die verschrikkelijke vormen aannemen en de menschen vervolgen zou. Voor dit geloof haal ik aan uit STOW (Native Races, blzz. 131-2): The Bushmen of the East declare that there were at one time a number of animals living in the country in the days of their forefathers, which are now extinct and nowhere to be found in S.A. Some of these are described as great monstrous brutes, exceeding the elephant or hippopotamus in bulk, other as enormous serpents, such as are neither seen nor heard of in these degenerate days. Upon this point 'Kou'ke stated, upon looking at the copy of a picture of a great black reptile of this description, taken from the cave of the Great Black Serpent and the Elephant, in Rockwoodglen, Orange River, that this was an enormous brute which was found in the very early days in the country, and that they were so large and powerful that they would attack and crush to death a fullgrown hartebeest. She described it as more than twenty, or nearly thirty feet in length. The horned serpent of the Brakfontein cave, Koesberg, she pronounced to be the 'Koo-be-eng, a monstrous creature of equal size with the former, that lived in the water and sometimes lurked near its edge in the reeds. - Een soortgelijk geloof heeft THEOPH. HAHN[1)] voor Namaqualand vastgesteld; zijn oorsprong berust volgens hem op de etymologische identiteit van de wortels der woorden voor ‘bron’ en ‘slang’ in de Nama-taal (n.l. ‘zij vloeit’ en ‘hij vloeit’). Nochthans blijft ontleening

1) Tsuni//Goam. The Supreme Being of the Khoi-Khoi, Lond. 1881, blz. 77 vlgg.

aan de Boschjesmannen, de oer-bewoners van het land, niet uitgesloten. STOW verhaalt van nog andere monsters uit den voortijd, die zij zelfs in hun rotsgrotten nageteekend hebben.

§ 3. De Kaffers.

Het is bekend, welk een machtigen invloed de vrees voor de t o o v e r i j op de levenswijze der Kaffers uitoefent. De Kaffer-'toordokter' is in het Oosten en Noorden nog altijd een bekende figuur. In het Westen kent men hem niet, doch de benaming 'dolossies'[1)] voor tooverdobbelsteenen, die hem bij het waarzeggen dienen, herinnert aan hem. Om te propheteeren wordt zijn hulp tegen betaling ook door overigens zeer verstandige boeren ingeroepen, vooral, wanneer bepaald moet worden, waar zich verloren geraakt vee bevindt, hetgeen hem af en toe wel gelukt. Over het algemeen heeft men echter weinig vertrouwen in zijn kunsten. Jonge meisjes ondervragen in liefdesaangelegenheden den 'Dokter', opdat hij haar de toekomst uitlegge. Door een ooggetuige wordt uit Transvaal het volgende medegedeeld: Een blank meisje van 16 jaren werd uit wraak door een Kaffer betooverd, omdat zij hem een beetje zout had geweigerd. Een Mosambieker, Petrus

1) Uit dobbel(en) > dowwel > do'el, dol en ossie saamgesteld, doordat ze door de kinderen bij het spelen wegens de gelijkenis voor ossen gebruikt worden: (DU TOIT, Afrikaanse Studies, blz. 23); het zijn de kleine karpal- en tassal-beentjes van viervoetige dieren.

genaamd, werd gehaald om de betoovering weg te nemen. Onder den drempel vond hij het gebruikelijke vlokje haar en nog andere toovermiddelen; daarop worstelde hij met andere toovenaars onder het bed van het meisje en haalde ten slotte garen, haar en een hagedis uit haar mond te voorschijn. Het meisje werd gezond en Petrus rijk beloond. Hoewel de Heidelbergsche katechismus het verbiedt, om zich met tooverij op te houden, bestaan er toch enkele Afrikaners, die er zich aan schuldig maken. Zoo werd mij van een nog in leven zijnde Boeren-vrouw verteld, die de kunst van de Kaffers geleerd had en er goede zaken mede maakt. Zij zet hoornen op, werpt met dolossies en verkoopt toovergordels. Haar klanten zijn hoofdzakelijk Maleiers. Het streven der kerk blijkt uit de behandeling der vraag, toen die in een provinciale vergadering (‘ring’) in November 1905 te berde werd gebracht: hoe de ‘Kerkeraad’ handelen moet ‘met lieden die gebruik maken van tooverdokters voor lichamelike, zedelike en zielkundige verschijnselen.’ Er werd op gewezen ‘hoe onze mensen onder de omgeving op de grenzen (in het Oosten) aan de invloeden van zulke verzoekingen blootgesteld zijn.’ - VAN BREEMEN verhaalt, hoe bij de geboorte van een kind ergens in Natal een schaap geslacht werd en zijn gal op den vloer werd gesprenkeld ‘door Simson, de kombuis Kaffer, onder 't mompelen van enige geheimzinnige woorden’. - Ook neemt men dikwijls de hulp aan van een Kafferdokter.

Dit bijgeloof aan tooverij is een kenteeken der Kaffers tegenover de Hottentotten. Zeker, de Hottentot kan eveneens tooveren; ook hij wordt in liefdeszaken erbij

gehaald en kan op bevel spoken, om iemand zijn boerderij afhandig te maken (vgl. hoofdst. V § 2). Maar zijn kunst gaat niet diep; zij is ‘maar een dolle dwaasheid en verdient den naam van tooverkunst niet’.[1] Nergens komt dit duidelijker aan het licht dan bij vergelijking der sprookjes van beide rassen. Bij de Hottentotten zijn het bijna uitsluitend zuiver menschelijke handelingen of eenvoudige gedaanteverwisselingen (BLEEK, nr. 28 en 41, of O.K. Augustus 1905: Di betowerde Bos), die door haar wonderlijkheid aanleiding tot mythische sagen geven. (Heitsi-Eibip, ook met zieners-gaven toegerust, BLEEK, hoofdstuk VII). Bij de Bantu vertoont zich daarentegen overal de tooverij; ‘le fantastique a un caractère bizarre et excentrique, en raison du rôle joué par des êtres inanimés’.[2] Het tooverkarakter komt duidelijk naar voren in THEAL's K. Folklore; waar het ontbreekt, mag men dit aan den Hottentotschen invloed toeschrijven. Deze overwegingen doen vermoeden, dat eenige s p r o o k j e s - f i g u r e n , die in Transvaal en Oranje in zwang zijn, haar oorsprong bij de Kaffers hebben: - 1) De menschenvreter: deze heeft maar één oog, en wel op zijn grooten teen; hij kan dus zijn slachtoffer niet door zand of water vervolgen. Kannibalen kwamen werkelijk dikwijls onder de Bantu in tijden van grooten oorlogsnood voor. - 2) De ‘rivier’ - of

1) K. 436; vergelijk Sp. 196 en FRITSCH 360.
2) ‘Het fantastische heeft een vreemd en buitensporig karakter, wegens de door onbezielde wezens gespeelde rol’. BASSET, blz. XV. Proeve tot verklaring op taalkundige gronden zie BLEEK, Inleiding.

'watermeide' (gelijkend op de zee-meerminnen), waarmede men de kinderen dreigt (ook door THEAL vermeld). Evenwel zijn dezen ook bij de Boschjesmannen bekend[1] en men vindt ze bij vele andere volken, ook in Europa. - 3) De derde figuur is de 'grosse Schlange'. Wij hebben reeds (blz. 150) haar vreemde herkomst vastgesteld. De Kaffers, nieuwe indringers, hebben die legende gevonden en blijkbaar hieruit een tooverfiguur gemaakt; er is bij hen dikwijls sprake van een geweldige slang, die menschen en geheele kralen verslindt.

Zooals de Hollanders, die zich in de nabijheid der Hottentotten vestigden, zich hun wijze van woningbouw ten nutte maakten, zoo hebben ook de buren der Kaffers van dezen geleerd. Bij de nederzetting werd dikwijls, tot voorloopig gebruik, een K a f f e r h u t (pondok, rondawel, Ma.) gemaakt, echter uit plaggen en van hoogere wanden voorzien. Dikwijls was deze ook van binnen met leem of kalk bestreken. Zij werd gewoonlijk, zooals het ook dikwijls in de twee-kamerwoningen het geval is, door een gordijn of scherm in een slaap- en woonvertrek verdeeld. De deur was van riet en werd met riemen vastgemaakt. Zoodanige of ook wel echte Kafferhutten (strooihuis, struis) doen op vele boerderijen dienst, vooral wegens haar koelte, als buitengebouwen om melk en vleesch in te bewaren. De soort vloer, de zoogenaamde misvloer, die aan deze hutten eigen is, werd in de meer eenvoudige huizen

1) Second Report, blz. 20 ('watermaidens'). - De toevoeging, dat de watervrouwen als boeman dienen, is specifiek Bantu of Afrikaansch.

door geheel Zuid-Afrika verbreid: men gebruikt hiervoor verlaten, harde termietenheuvels (miershoop); de massa wordt vastgestampt en geëffend en vervolgens tot bescherming tegen de talrijke mieren en het ongedierte bestreken met een mengsel van koemest en water. Het branden van veemest in de aan hout arme streken is waarschijnlijk ook aan de Kaffers ontleend,[1] hoewel deze handelwijze, evenals ook het gras afbranden, ook in Europa niet onbekend is. Den houten stamper (stam[p]blok) der Kaffers (minder den maalsteen (‘maalklip’) voor het pletten van maïs) treft men overal in het Onderveld aan. Een gegiste, zeer voedzame melk (mâs), wier bereiding ook aan de Kaffers ontleend is, wordt tegenwoordig ook door de blanken in het Oosten naar waarde geschat. De Afrikaansche manier om het vleesch in lange reepen in de zon te drogen en dan in te maken (biltong) stamt, naar het schijnt, ook af van de Bantu.[2]

Van de inboorlingen en kleurlingen kan in het algemeen nog gezegd worden, dat zij middellijk tot de verandering der oude zeden en tot verrijking der volksliteratuur bijgedragen hebben. Ten eerste hebben geschiedkundige voorvallen (oorlogen, avonturen met weggeloopen slaven (‘drosters’)) de verbeeldingskracht geprikkeld. En verder ontstond door de aanraking met een naïf, op een lageren trap van ontwikkeling staand volk een schat van grappige verhaaltjes. Deze tegenstelling zal altijd een bron van kostelijken humor blijven.

1) Vergelijk L. I 463.
2) Vergelijk T. I 380.

- Men kent de politiek der Boeren tegenover de ingeborenen (die thans, na tientallen jaren van miskenning en ellende, ook meer en meer door de Engelschen erkend wordt): men streeft, in aansluiting aan het staats-systeem der inboorlingen zelf (naturellen, waaronder men alleen de volbloed natuurvolken verstaat), naar een soort vaderlijke autokratie, door welke deze volken als onmondige kinderen met vaste hand opgevoed en tot hoogere ontwikkeling gebracht moeten worden. Daarom wordt van hen ook een gepaste eerbied verlangd, zooals uit dit sterotype voorbeeld blijkt, dat nu eens van een Kaffer of Hottentot, dan weer van Mozes of Paulus verteld wordt: Toen eens een ingeboren evangeliebedienaar (‘leraar’) in zijn preek uitriep: En wat seg Paulus hiervan? was dit voor een ouden Afrikaner, die mede onder het gehoor was, te veel; hij verbeterde den predikant met de woorden: Ek sal jou net nou rech maak. Kan jij niet sè Baas Paulus nie? Wie het 'n Hotnot so geleer om ver 'n witman sommer bij sij naam te noem?

In zedelijk opzicht is de invloed der inboorlingen en slaven tweevoudig geweest. In de eerste plaats negatief, verlagend: deze invloed is een gevaar voor het plichtsgevoel in woord en levenswandel en heeft tot afkeerigheid van den handenarbeid geleid. Aan den anderen kant heeft het verkeer met de inboorlingen een positieve, beschermende uitwerking gehad, een zedelijke waarde van groote beteekenis gevormd: zich godsliederlijk te bedrinken, zich kleingeestig te gedragen, vernedert den blanke in de oogen van zijn ondergeschikten, wien hij tot voorbeeld moet zijn. Hij was zich dan ook van zijn zedelijke meerderheid

bewust en streefde ernaar, dienovereenkomstig te leven. Een geestes- of arbeidsproletariaat heeft onder de blanken nooit bestaan; vandaar het groote gevaar voor zijn machtsontwikkeling, gelegen in het aangroeiende getal der ‘arme blanken’ en in den ontbindenden invloed van de Europeesche omgeving der groote stad, die de afbrokkeling der oude landelijke deugden der Afrikaners met zich meebrengt.

Hoofdstuk V.
Het Oosten.

§ 1. Taal en huiselijk leven.

Dr. HESSELING heeft ons uitvoerig over de nauwe betrekkingen der Afrikaners tot de uit Indië stammende slaven en over hun invloed op de taal ingelicht. Doordat zij te zamen met de verbannen Maleiërs weldra een talrijk element aan de Kaap vormden, dat in gestadig verkeer met de Hollanders stond, heeft de taal der Europeesche kolonisten zich aan hun kreoolsche taalvormen aangepast, waardoor de tegenwoordige gedaante van het Afrikaansch bepaald werd, terwijl vele bastaardwoorden uit de hun gemeenzame taal, het Maleisch-Portugeesch, binnendrongen. Ontleedt men de ongeveer honderd woorden aan het Maleisch-Portugeesch ontleend[1)], welke niet tevens in Holland in zwang zijn, dan blijkt het, dat ongeveer 17 betrekking hebben op provisiekamer en keuken, 10 op nieuwe vruchtensoorten en eetbare planten, 10 op het gezinsleven, 13 op woning, kleeding en arbeid, terwijl ongeveer 12 menschelijke hoedanigheden en werkzaamheden uit-

1) Deze zijn verzameld door MANSVELT, HESSELING (Het Afrikaansch) en DU TOIT (Afrikaanse Studies).

drukken. Overwegend zijn dus de woorden, die in het huiselijk leven hun oorsprong hebben[1)], waarbij men, in meer uitgebreiden zin, ook nog de dikwijls voorkomende bijwoorden baie (banja), tamaai en de uit-roepen alla, arrie, haai en sies rekenen mag. Deze uitkomst is te verklaren uit het aandeel, dat de slaven in de huishouding hebben. De Maleiers waren uitstekende koks, de arbeiders in den beginne bijna uitsluitend slaven en de minnen slavinnen, aan wie maar al te dikwijls de opvoeding der kinderen geheel werd toevertrouwd,[2)] zooals tegenwoordig nog aan de kleurlingen en inboorlingen. De kindermeid, die in den goeden ouden tijd de Hollandsche 'maagd' of 'meid' der 17e eeuw (Sch. 321, 333) als gelijke verving, heet aja, de vroedvrouw nenna, een oude kleurling voert den eeretitel tata,[3)] outata, outa, de oudste dochter nonna, nonnie, klein nòi, de oudste zoon wordt door de jongeren boet(a) genoemd, de jongere boeti en een klein kind is een pikanini.[4)] - Het huishoudelijke aardewerk is bijna uitsluitend herkomstig uit het Oosten.

1) Vergelijk HESSELING 109.
2) Vergelijk K. 712, 721.
3) Ook het kafferwoord voor vader is tata, voor moeder ma.
4) Het is opmerkelijk, hoe vaak de uitgang -a terugkeert. In de woorden aja, nonna en tata is hij oorspronkelijk. Ik vermoed, dat hij van daar uit zich uitgebreid heeft tot uitgang voor liefkozings- en verkleiningswoorden. Hij werkt heden nog woordvormend: mieta(?) (naamgenoot, kameraad), harta (tante), kakka (drek, vuilnis), katta, kinna (kindje), Pieta, Susa, Gotta, gatta, Gottala (de drie laatste zijn bastaard-vloeken). De analogie werd nog versterkt door woorden als Pappa (waarnaar uit het Engelsche daddy dedda ontstond), Mamma, gogga (een griezelig insekt, van Gog?). Ook overigens is -a gewild in onbetoonden uitgang: -ig > -ag (haastag), -e > -a (tanta).

De keuken wordt nog altijd bestuurd door de huisvrouw in eigen persoon, want vooral op de groote boerderijen, waar men ook voor het ‘volk’ zorgt, vereischt het bakken en het toebereiden van vleesch zooveel werk, dat haar tegenwoordigheid onontbeerlijk is. Bovendien kan men zich op een kleurlinge nauwelijks verlaten, wanneer het op zindelijkheid en goede kwaliteit der spijzen aankomt. De maaltijden en de wijze van bereiding zijn op het land in hoofdzaak nog dezelfde als in Holland en Duitschland (afgezien van het bier): veel saus en vet, veel (zelf gemaakt) theegebak (zooals tèrtjies, koekies, kol(le)wijntjies, oblietjies, wafels, poffertjies, pannekoek), koffie bij het opstaan, ontbijt om acht uur, hoofdmaaltijd zoo mogelijk om 12 uur (zooals nog op het platteland in Holland), tegen vier uur koffie met ingemaakte vruchten (konfijt) of gebak, avondeten (meestal koud) ongeveer om zeven uur. Een ‘sopie’ (likeur) gebruiken de oude heeren gaarne vóór het naar bed gaan en vóór alles verkiest men de koffie. De koffiekan, die door middel van een ‘kousie’ warm gehouden wordt, staat altijd voor den bezoeker klaar (zij heeft niettemin den theepot, behalve bij de avondboterham, eerst in de 19e eeuw verdrongen). Een uitbreiding heeft de spijslijst gekregen door het gebruik van tropische bodemgewassen; bij de toebereiding der spijzen echter heeft de Oostindische kookkunst de ingrijpendste verandering gebracht, zich kenmerkend door de sterke kruiden, waarvan men trouwens ook in Europa vroeger veel hield. Allerlei soorten hiervan en ook vele andere, voornamelijk ingemaakte, voedingsmiddelen en vleeschgerechten worden gebruikt: atjar, blatjang, sambal, bredie, soesatie, kerrie, bobotie, tassal,

pienang en waarschijnlijk ook mebos stammen alle uit Batavia. Vooral vormt de rijst, die op velerlei wijzen smakelijk toebereid wordt, een dagelijkschen hoofdschotel, terwijl de aardappelen op den achtergrond treden. Verder wordt de kunst van inmaken (inlè) van fruit (konfijt), visch en vleesch ijverig beoefend. Ook wordt een zeer verfrisschend alkoholvrij 'gemberbier' bereid, terwijl beschuit (mos[t]bolletjies, boerebeskuit) en biltong een geliefde 'padkos' zijn. Natuurlijk was men genoodzaakt, op den 'trek' veel op te geven. Bij gebrek aan groenten en brood gewende men zich aan te sterke vleeschvoeding. Tegenwoordig is het vleesch in de armere en droge streken weer een zeldzame weelde.[1)]

§ 2. Tooverij.

Een op den voorgrond tredende rol hebben van oudsher de Maleiers in de tooverij gespeeld. Zelfs in streken, waar men hen niet aantreft en de Kaffers in hun plaats zijn getreden, heet het nog gewoonlijk: Een Slamaier het hom getoor. Het Z.A.T. van 1827 heeft verscheidene staaltjes meegedeeld uit Stellenbosch. In den tijd der slavernij trof men zulke tooverij trouwens meer aan en zeker is het, dat onder de kleurlingen dergelijke opvattingen en praktijken nog in zwang zijn. Zoo heet het daar in den mond eener oude Aja, die zelf vroeger mohammedaansch was: Dat komt van dat Slamse volk,

1) Over maaltijden in vroegeren tijd: Me. II 150, 165, Bo. 173. LICHTENSTEIN (II 135, 137-141, 377) bericht vol zoete herinnering over de rijkvoorziene tafel, die men den gasten gaarne voorzette. En dat doet men nog met liefde, waar men kan.

die weten allerhande duivelse streken. - Voorts: met nagels en haren te toveren, onder steen of kussen gelegd, zodat men bij het trappen of slapen erop, vallende ziekte krijgt. En verder heet het, dat velen ‘belezen om schelmen te ontdekken’ of ‘in navolging der Mahommedanen doupa[1)] (wierook) branden en daarmee door 't huis lopen zodra iets vreemds ontdekt wordt, om het gewaande spook, de geest, de heks of de tovenaar te verdrijven..... Het gebruikmaken van zwarte dokters is vrij algemeen: menig slaaf is door zodanig een mens vermoord.’ Er is daar ook sprake van ‘soepdraaien’ als tooverkunst. En ten slotte weerklinkt de ontstelde uitroep: Weg met Jobskralen en schrikbandjes, met muizekoppen en andere belachelike beuzelingen[2)]. De ‘zwarte dokter’ is een Maleier, die de zoogenaamd betooverde lieden genezen kan en anderen in de tooverkunst opleidt. Zelfs de, weinige, blanke ‘sympathieke dokters’ moeten door hem in deze kunst ingewijd zijn geworden. Deze beoefenaars der zwarte kunst, zoo is het volksgeloof, hebben allen een verbond

1) Doepa moet volgens de meening der kleurlingen een onfeilbare liefdesdrank zijn en beduidt ook ‘Toovermiddel’ in het algemeen. DU TOIT 44.

2) Dergelijke middelen, en voornamelijk nagels en haren, welke ook door de inboorlingen worden aangewend (zie blz. 152) en die over geheel de wereld worden gebruikt, zijn geen monopolie der Maleiers. Voor de voorliefde voor nagels en haar vergelijk W.W. SKEAT, Malay Magic, London 1900, blz. 44. De sympathie tusschen den mensch en zijn lichaamsdeelen blijft na de scheiding nog voortbestaan en kan tot zijn nadeel aangewend worden. - Jobskralen zijn de kleine, grijze, peervormige zaden van een inheemsche grassoort, die door de kinderen tot kettingen aan elkander worden geregen.

met den duivel aangegaan; zij kunnen kleurlingen van betoovering bevrijden, door hun patiënten een kruiselings met roode zijde te zamen gebonden naald en speld of haar en levende kikvorschen te doen braken - beter gezegd, deze dingen handig uit hun wijde mouwen te schudden. Of zij betooveren door mest van wilde dieren of haar en nagels, die daartoe begraven zijn, waar hun slachtoffer er overheen loopt. Zij helpen ook een ijverzuchtige vrouw, haar man van een andere te scheiden.

Een karakteristieke vorm van spokerij in Afrika is de zoogenaamde g o l e r i j (goochelarij), die daarin bestaat, dat er met allerhande dingen, meestal steenen, maar ook heet water, messen, borden enz. in het huis wordt geworpen. Dit kan zelfs zoo'n vaart nemen, dat de bewoners zich dikwijls genoodzaakt zien, het huis te verlaten. Deze hekserij is reeds lang inheemsch. Het Zuid-Afrik. Tijdschrift vermeldt, hoe zij in 1827 door twee zwarte ondergeschikten (meide) als wraakmiddel werd aangewend, om haar meesteres schrik aan te jagen. In den slaventijd trachtten de Maleische dienstboden op deze wijze de genegenheid van een geliefde te winnen. De zaak kwam tot rust, als zulk een persoon flink afgeranseld of van de boerderij verwijderd werd. Dikwijls wordt door een afgunstige een Kaffer of Maleische ‘toordokter’ in dienst genomen, om door dergelijk steenenwerpen den eigenaar van zijn boerderij te verdrijven en op deze wijze den buit goedkoop te verkrijgen. Het heet zelfs, dat men den toovenaar zelf in de gedaante van een groote witte kat door het venster naar binnen ziet springen. Omgekeerd is de Maleier in staat, den Kafferdokter op te sporen, die door een

Engelschman betaald is, om hem door zulke middelen een boerderij goedkoop in handen te spelen. Vele gevallen blijven onopgehelderd. Ooggetuigen zijn er genoeg, die het steenenwerpen getuigen kunnen, zonder dat zij de oorzaken vermogen te ontdekken. Onder de 'four positive evidences' van spokerij, waarvan AYLWARD zeer uitvoerig verhaalt, komen twee dergelijke geschiedenissen voor; beide worden door Engelschen bevestigd. Men neemt een goed deel 'duiwelskunstenarij' bij dit bedrijven aan; een wetenschappelijke verklaring moet voorloopig geheel in het midden gelaten worden. Het verschijnsel is in Holland, ten minste in den tegenwoordigen tijd, hoogst zeldzaam; een geval in Gelderland vermelden de Driemaandelijksche Bladen (III 2) van het werpen met kluiten door ''n onzichtbare, nog voor weinige jaren,' ook DIJKSTRA (II 227) verhaalt, hoe 'met stukken hout en andere voorwerpen rondgeworpen' werd. Daarentegen moet het in Oost-Indië vaak worden waargenomen, doch uit de mij ten dienste staande bronnen is helaas geen opheldering te verkrijgen.

Van belang is de houding der blanken tegenover al deze tooverij. Zooals wij zagen, bestaat er nog een belangrijk deel van dit geloof in tooverkracht, men staat er echter, met zeldzame uitzonderingen, slechts lijdelijk tegenover, want om zelf handelend in te grijpen, verbiedt de christelijke leer. Het is verblijdend, in verband hiermede vast te kunnen stellen, dat van geloof aan heksen geen spoor meer over is. Zelfs het woord 'heks' is alleen als scheldwoord en als riviernaam (Hexrivier) bekend. In de 17^{e} eeuw behoorden in Holland de heksenprocessen reeds tot het verleden en in de kolonie was de plaats, welke de vrouw innam, te

aanzienlijk dan dat een dusdanig geloof wortel had kunnen schieten. Vooral in de eerste jaren waren de vrouwen zeldzaam en des te meer geacht. Het is teekenend, dat vernederende spreekwoorden ten nadeele der vrouw, zooals men deze in menigte bij DIJKSTRA en in de laatste jaargangen van 'Volkskunde' aantreft, nauwelijks aanwezig zijn en algemeen verworpen worden. De zegenrijke en heldhaftige rol der vrouw in Zuid-Afrika is uit de geschiedenis genoegzaam bekend en nauwelijks ergens ter wereld wordt zij zoo ridderlijk vereerd als hier.[1)]

Zooals overal in het Zuiden en Oosten is de s l a n g een gevreesde vijand. Om den beet der slangen en vergiftige insecten te genezen, hebben de inboorlingen van oudsher hun beproefde, en ten deele onfeilbare, middelen. Een groot aantal recepten vindt men bij Mej. DIJKMAN, bij ANDERSSON (blzz. 303-7), bij THUNBERG en anderen. KOLB en LICHTENSTEIN (I 138) verhalen van een, uit den kleinen hoorn van een rhinoceros gesneden, beker, welke volgens het algemeene volksgeloof de eigenschap moet hebben, dat hij aanwijst, of een vloeistof vergift inhoudt; is dit het geval, dan bruist de vloeistof in den beker sterk op. LICHTENSTEIN vermoedt, dat dit geloof van Maleischen oorsprong is. ANDERSSON vermeldt hetzelfde geloof bij de Turken. De 'slangesteen', die op den huidigen dag nog in gebruik is en welke vroeger voor een voortbrengsel

1) Uitspraken in dezen geest zijn in menigte voorhanden, bij voorbeeld AYLWARD blz. 31: The most potent restraining influence were their wives (naast den godsdienst); T. III 330: Nowhere else perhaps were women more on an equality with men in all rospects than in S.A.; vergelijk aldaar 191 en zie boven blz. 91 met noot.

der Brahmanen van Voor-Indië (K. 214, THUNBERG 23) en door MENTZEL (I 639) voor een werkelijken steen gehouden werd, is, zooals BARROW reeds heeft vastgesteld, slechts een stuk van een beentje.[1] Het volksgeloof - dat ook buiten Zuid-Afrika geldt - zegt, dat hij door de slang op den kop gedragen en ter zijde gelegd wordt, wanneer zij drinkt. Nu komt het er op aan, om op dit oogenblik den steen te bemachtigen, zonder het dier te dooden (vergelijk iets dergelijks van den Schlangenkönig bij WUTTKE). Een derde middel tegen slangen, van Indische herkomst, wordt door THUNBERG (blz. 23) vermeld. 'Met de Tulbaghia alliacea (wilde knoflook) moet men de slangen kunnen betooveren', waarbij FORSTER, de Duitsche uitgever, opmerkt, dat 'ook de Indiërs de slangen met uien en knoflook verdrijven'.

§ 3. De Taal.[2]

Het Maleisch-Portugeesch heeft niet alleen flexie en syntaxis van het Kaapsch-Hollandsch omgevormd, maar ook, dit mogen we gerust aannemen, in belangrijke mate op de klankleer ingewerkt. Het zou al te merkwaardig zijn, indien tegenover een zoo geweldige verandering der vormleer het Hollandsche klankstelsel onaangetast ware gebleven. Schijnt toch overal de diepst

1) Tegen den beet der brilslang gebruiken de inboorlingen van Zuid-Azië den poreuzen slangensteen, die zich vastzuigt aan de wond en gelijk een laatkop (bloedzuiger) werkt. Het is in werkelijkheid een gebrand been (MEYERS, Konv.-Lexikon, i.v. Brillenschlange).
2) Deze paragraaf is in de Duitsche uitgave weggelaten, maar door mij naar Schonken's hs. vertaald en hier opgenomen, na advies van Prof. Dr. Jan te Winkel (D.F.).

gaande klankwijziging het gevolg te zijn van de overneming van een taal door een meerderheid van vreemde sprekers, dan laat zich zoo het ontstaan der Hoog-Duitsche klankverschuiving verklaren door mislukt nabootsen van de zijde van het overheerschte Alpinenras en eveneens dat van den Groningschen tongval, die, volgens Prof. J. TE WINKEL, klinkt als Saksisch in Frieschen mond. Wel dringt de politiek en kultureel hooger staande minderheid haar taal aan de overheerschte menigte op, maar zij kan ze niet voor verbastering behoeden. SCHUCHARDT en HESSELING nemen bij het ontstaan der kreoolsche talen dan ook een beïnvloeding van het klankstelsel aan, maar wijzen tegelijkertijd op de moeilijkheden, die ons hier dikwijls beletten, om tot wetenschappelijke zekerheid te geraken.[1)] In het onderhavige geval (Maleisch-Portugeesch) hebben wij niet met een enkelvoudige, maar met een mengeltaal te doen, waarin nu eens dit, dan weer dat element de overhand had, al naar gelang van den ouderdom der samenstelling of van de herkomst van het sprekende individu. De vraag dringt zich nu op, of wij aan één of meer bestanddeelen dezer mengeltaal een zoo overwegende machtspositie toeschrijven mogen, dat daaruit tot inwerking op het klankstelsel te besluiten is. De vaststaande feiten zijn de volgende: de gemeenschappelijke taal der slaven, hetzij dezen kwamen uit West-Afrika, uit Mozambique (later), uit Madagascar of Voor-Indië, was een gebroken Portugeesch, niet zonder Maleisch bijmengsel. De haventaal van Insulinde en van

1) Vergl. HESSELING, Het Negerhollands, 54, 59; Het Afr. 148 vlgg.

Kaapstad was een sterk Maleis gekleurd Portugeesch, dat ook door de kolonisten verstaan en in geval van nood gesproken werd. Het Maleische element verdrong langzamerhand het Portugeesche in de omgangstaal; het Maleisch werd bovendien nog versterkt door de politieke bannelingen uit het Oosten, wier nakomelingen zich tot op heden in Kaapland als Mahommedanen staande houden, hoewel zij hun eigen taal verloren hebben. Nog tot op het einde der 18e eeuw leerden in enkele families de kinderen van hun min eerst Maleisch (zooals tegenwoordig nog hier en daar Bantu); de meeste aan het Oosten ontleende woorden zijn ten slotte van Maleische herkomst, dan volgen de Portugeesche.[1] Naast dit overheerschen van het Port. en het Mal. kunnen de zoo verschillende moedertalen der slaven zelf gerust wegvallen. Al werd de individueele uitspraak door hun moedertaal beïnvloed, toch is het nauwelijks denkbaar, dat deze versnipperde praestaties iets tot het algemeene klankstelsel bijgedragen hebben. Uit dit alles zijn wij geneigd, de vermoedelijk algemeen geldige stelling op te maken, dat hier het Maleisch de belangrijkste rol heeft gespeeld en dat de gevolgtrekkingen hieruit zich de contrôle van het Portugeesch moeten laten welgevallen; wanneer het resultaat dan bovendien hier en daar nog overeenkomt met het algemeene Bantu en terloops nog met het Duitsch en het Fransch, dan blijven feitelijk alleen de onbeduidende faktoren van Opper-Guinea (niet Bantu) en Voor-Indië buiten beschouwing. Daarnevens kan men dan voor de zelfstandige klankontwikkeling van het Hollandsch zelf ook nog een kleine speelruimte overlaten.

1) Het Afr. blzz. 54, 57, 45, 69, 70; Sp. 215.

DU TOIT (blz. 67) heeft een dialektische uitspraak van de j als dj in de West-Provincie tot het Mal. teruggebracht. Zullen wij het nu met deze ééne territoriaal beperkte klankformatie voor lief nemen? Boven (blz. 159 noot4) hebben wij reeds de ontleening van een afleidingssuffix uit het Mal. vermoed. - Nu is het nog steeds een niet afdoende opgeloste vraag, welk Hollandsch dialekt of welke groep van dialekten den grondslag voor het Kaapsch-Hollandsch vormde: VILJOEN sprak zich uit voor de Fries gekleurde volkstaal van Noord-Holland, TE WINKEL en BOEKENOOGEN daarentegen weerspreken deze opvatting op goede gronden en nemen een Zuid-Hollandsch karakter aan.[1)] Het gewichtigste bezwaar tegen de laatste opvatting bestaat hierin, dat, hoezeer ook overigens de vokaal-kleur en menige dialektische eigenaardigheid ten gunste van Zuid-Holland spreken,[2)] een aantal a a n v a n g s -mede-

1) W.J. VILJOEN, Beiträge zur Geschichte des K.H., Strassbg. 1896.
J. TE WINKEL, Pauls Grundriss der germ. Sprachen^2, I 801 (In de Ned. vert. hiervan door Dr. F.C. WIEDER 'Geschiedenis der Nederlandsche taal' van Dr. J. TE WINKEL, Culemborg, 1901, op blz. 34. - D.F.).
G.J. BOEKENOOGEN in het Album KERN, Leiden 1903.
Over 'friesische' Anlaute: VILJOEN 57, BOEKENOOGEN 246.

2) Hiervan heb ik mij nader kunnen overtuigen door een verblijf te Oud-Alblas, in de streek, waar Dr. J. TE WINKEL ('Vragen van den Dag', XI, 1896) de grootste gelijkenis vermoedt. De overeenstemming in woordenschat en klankstelsel is waarlijk zoo treffend, dat een Zuid-Hollandsche oorsprong onbetwijfelbaar schijnt, en dat te meer, wanneer men andere naburige dialekten erbij in vergelijking neemt. De overtuiging wordt nog versterkt door bepaalde uitkomsten der volkskunde, b.v. het Neder-Saksische huis, het voortreffelijke grove brood, dat in deze streek denzelfden smaak en vorm vertoont als in de West-Provincie [Bij sommigen bestaat in Z.-A. een vooroordeel tegen dit 'grof brood'; dit bruine brood wordt dan alleen voor de gekleurde arbeiders gebakken, terwijl de familie slechts wit brood eet] en de bont gevlekte 'lappieskat', welke bij genoegzame stof zeker nog voor uitbreiding vatbaar zouden blijken. - De geheele aangelegenheid betreffende de verhouding van het Kaapsch-Hollandsch tot de Nederlandsche tongvallen zal binnenkort in een to Leiden te verschijnen arbeid grondig behandeld worden. (Doelde SCHONKEN hier op Le Roux' academisch proefschrift, hierboven blz. 11 noot vermeld, of had hij misschien zelf het plan? - D.F.)

klinkers, in afwijking van het Frankisch karakter van het algemeene Hollandsch, volkomen met het Friesch overeenstemmen; het zijn f i.p.v. v, s i.p.v. z en sk i.p.v. sch (sχ), aan het begin.

Vergelijken we nu de boven genoemde talen. In het Maleisch en Portugeesch beide en in het Bantu (behalve in Schwana, dat wegens zijn geographische ligging niet in aanmerking komt, evenmin als in vroegeren tijd misschien); evenals in het Duitsch en het Fransch ontbreekt de zachte spirans v, trouwens in het Mal. ook de f; het Maleisch vervangt beide, f en v, in vreemde woorden door p.[1)] In het K.-H. zou daarom de f een vergelijk kunnen zijn, ten gunste der andere Europeesche talen, tusschen Holl. v en Mal. p, daar de korte heerschappij van den Mal. invloed en de bewuste tegenstand der Hollandsch sprekenden een zoo geweldigen sprong niet toelieten. - De z ontbreekt in het Mal., behalve in eenige aan het Arabisch ontleende woorden, en komt aan het begin in het Port. en het Bantu maar weinig voor; ook hier is verandering dus hoogst waarschijnlijk. - Een derde zachte spirans, de Holl. g aan het begin (Sievers 3), ontbreekt

1) Uit een brief van Prof. Dr. H. KERN.

in het Mal., Port., Fr. en Bantu (alleen de Schwanagroep kent een ʒ); weliswaar ontbreekt in deze alle ook de χ, maar het is licht aan te nemen, dat in vreemden mond de, bovendien zeldzame, ʒ stemloos (scherp) gemaakt is tot K.-H. χ, hetgeen in de phonetica volstrekt geen zeldzaamheid is. - In ieder geval staat het vast, dat in het Mal. uit Holl. sch- een 'sək- ontstaat,[1] met ontwikkeling van een kleurlooze schwah-vokaal, die door de blanken evenwel niet overgenomen werd, daar hun dat te naïf klonk (zoo spreken b.v. ook de Kaffers de Afr. sk. uit); bovendien vermijdt het Kreoolsch de postpalatale spirans.[2] Den Frieschen aanvangsklank behoeven we hier dus evenmin aan te nemen als in de andere gevallen, nog hiervan afgezien, dat vroeger de sk nog minder dan tegenwoordig tot Noord-Holland beperkt was. Het spreekt vanzelf, dat ook het Friesch, respective het Saksisch, tot de vorming der nieuwe taal meegewerkt kan hebben, daar er onder de kolonisten ongetwijfeld ook velen voorkwamen uit streken afkomstig, waar dit gesproken werd. - Wat de f en χ betreft, valt nog op te merken, dat de Maleiers en de slaven in Z.-A. niet alleen op zichzelf staande vreemde woorden, maar een geheele nieuwe taal met veel voorkomende zachte spiranten aan het begin zich eigen hadden te maken, zoodat zij zich ten slotte gedwongen zagen, ten minste een poging tot toenadering te doen. De Maleier, zoo kan men het zich voorstellen, moest derhalven zijn p (voor v) en zijn k (voor χ, zooals in de aan het Arabisch ontleende woorden) ten gunste van de f en de χ opgeven, daar p en k voor

1) Brief van Prof. KERN.
2) Het Negerho., 88.

de Hollanders physiologisch te ver van v en *3* verwijderd lagen.

Onlangs heeft men nog in de tj aan het begin een Friesche eigenaardigheid willen zien;[1] de tien woorden echter, die dit verschijnsel bewijzen moeten, zijn alle van duisteren of vreemden oorsprong; zij zijn aan het Oosten of het Engelsch (tjek = cheque) ontleend, alleen met uitzondering van tjank voor janken. De tj treedt in het Mal. dikwijls aan het begin op.

De zekerheid van bovenstaande hypothesen wordt nog versterkt door een tot nu toe niet verklaard geval van klankverandering, waarbij Mal. invloed ongetwijfeld vaststaat, n.l. de v e l a r i z e e r i n g v a n d e s l o t-n na r + schwah-vokaal (ə)[2]: doring, faring, garing (gare), horing, karring, koring, toring met den uitgang -*əng* uit doren enz. met -ən. Bij raadpleging van het Mal.-Fransche woordenboek van FAVRE (Vienne 1875) bleek het volgende: een uitgang -ən bestaat in het Mal. niet, de weinige woorden op -en (raden, lanen, suren) hebben heldere e; gebruikelijker is -eng, hetgeen reeds een toenadering tot onze -*əng* beteekent. Daarentegen treedt de uitgang -ing (waaruit gemakkelijk -*əng* ontstaan kan) zeer dikwijls op, ruim vijfmaal zoo veel als -in, en wel het liefst na l en r, zoodat deze als beginletters der syllabe vóór -ing tegen alle andere opwegen. De l komt nog iets vaker voor dan de r, zelfs voor enkel -in treedt ze een paar maal op, maar (en dit is voor ons geval beslissend)

1) W.J. VAN ZIJL in 'Ons Land', 20 Aug. 1907.
2) VILJOEN 53, 54; BOEKENOOGEN 247; HOOGENHOUT, 2. Bij gebreke van het gebruikelijke Sieversche teeken hebben we deze n door de cursieve ng weergegeven.

er is geen enkel woord op -rin. Door deze sterke analogie meegesleept, vielen weldra de weinige Holl. woorden op -r aan de gutturalizeering ten offer. Wil men nog sterkere bewijzen: er bestaan overigens maar weinige andere namen van konkrete zaken op -ing en -en; dit zijn: de aan het Mal. ontleende katjiepiering en toering, het vreemde woord kaparng, de oud-Holl. voering, leuning, laning, wapen, laken, baken en de nieuwgevormde blinning en kussing. De analogie der zes eerste heeft zeker bij de bovengenoemde gevallen meegeholpen, te meer, omdat zij reeds voorbeelden op -ring bevatten. Voorts hebben zij de woorden blinning (uit blinding < blinden, meervoud van blinde, omdat de vensterluiken meestal paarsgewijze voorkomen) en kussing (uit kussen) met zich meegesleept, maar maakten halt vóór k en p,[1)] omdat deze klanken verder lagen van de *ng* dan de, wat de artikulatie betreft, verwante r (hoewel -king en -ping, naast -kin en -pin, in het Mal. meermalen voorkomen; -din, -sin daarentegen ontbreken). [Vermoedelijk is de velarizeering ook verhinderd geworden, doordat wapen weinig gebruikelijk is en baken een nevenvorm baak heeft; komen aanloopjes tot 'laking' niet hier en daar voor? keuken ontbreekt in de volkstaal naast kombuis]. - Waarschijnlijk heeft deze groep nog een andere tot zich getrokken, n.l. de woorden, waarin een oorspronkelijk -nje tot -*əng* overging: franje tot frâing, kanje tot kâing, gonje tot gôing. - Zeer veelvuldig komt in het Mal. ook voor de uitgang -ang, die in het K.-H. in verschillende aan het Mal. ontleende woorden optreedt en ongetwijfeld de aan-

1) Phonetisch doch wol falsch, wenigstens was das k betrifft' merkt SIEVERS in margine van het hs. aan (D.F.).

leiding is geweest tot de uitspraak satang, die vooral als scheldwoord veel voorkomt naast het bijbelsche satan. Het woord satan ontbreekt in het Mal., waar de uitgang -an evenwel niet zeldzaam is. Toevallig echter bezit de taal een ‘satang’ (in de beteekenis ‘perche, long morceau de bois’[1)]). - De bilabiale w in medeklinker-groepen, zooals in kwaad (VILJOEN 50, 57), is vermoedelijk ook aan het Mal. ontleend; zij hoort bovendien ook in het Bantu thuis.

Twee algemeene verschijnselen van het K.-H. klinkerstelsel, dat overigens in 't algemeen nog dialektisch-Holl. klinker-nuances vertoont, zou ik hier nog kort willen vermelden. In de eerste plaats heeft het Afr., in tegenstelling met het Holl., een sterke neiging tot ontronding der lippen en ten deele ook tot ontspanning (twee eigenschappen, die het toevallig met het Eng. gemeen heeft). Het valt den Afr. b.v. moeilijk, een zuivere Holl. lange ü of ui uit te spreken (vandaar de zeer verbreide ij uit ui); dikwijls wordt de ronding bij de korte (onvolkomen) u (Sievers oe[1]) en eu verwaarloosd, de werkzaamheid der lippen is zeer slap en de spanning der tong bij de korte è is veel losser. Nu zijn eenige van deze verschijnselen in Holl. tongvallen niet onbekend, maar een algemeen beginsel is het zeker niet; in het Mal. daarentegen, verzekert mij Dr. KERN, ‘bestaat er wel 'n zekere neiging tot lippenontronding’ en DU TOIT (blz. 37) heeft uit de K.-H. uitspraak der Maleiers een paar voorbeelden aangehaald. - In de tweede plaats kenmerkt het K.-H. zich door een lichte, palatale klankkleur, die men in de Nederlanden te vergeefs

1) ‘lat, lang stuk hout.’

zoekt. Evenals in het Duitsch wordt vóór in den mond geärtikuleerd; de artikulatiebasis der tong is meer naar voren geschoven dan in het Holl., zelfs in die mate, dat een Afr. tot zijn verbazing in Holl. zeer dikwijls een Duitsch antwoord krijgt en trots alle inspanning de zuivere, meer gutturale Holl. uitspraak nauwelijks bereiken kan. Dit verschijnsel waagde Dr. KERN voor het Mal. niet vast te stellen. Het is duidelijk, dat ook van Duitschen invloed geen sprake kan zijn, daar de Duitsche kolonisten niet meer dan buren waren. Om met THEAL[1)] hier inwerking van het klimaat aan te nemen, is minstens gewaagd; voor de vraag zelf naar den invloed van het klimaat op de uitspraak is nog te weinig stof voorhanden. Ook zou men dan, zij het onder voorbehoud, dezelfde eigenaardigheid in de talen der ingeborenen moeten verwachten, maar hier zijn volgens BLEEK en FRITSCH in 't algemeen de verhoudingen anders.[2)] Toch behoort op zichzelf genomen een zekere invloed van den bodem niet tot de onmogelijkheden, wanneer men zou willen aannemen, dat ook het strottenhoofd aan een verandering onderhevig zou kunnen zijn. Het is b.v. bekend, dat de Z.-A. bodem de vetvorming begunstigt; dat ziet men aan het Afr. schaap (vetstèrtskaap), aan Hottentotten en, minder vaak, aan Boschjesmannen. Wat den Afrikaner betreft, is deze neiging tot vervetting reeds in de 18e eeuw

1) 'Another cause of difference between the language of the Netherlands and that of S.A. was climatic. In the dry air of the southern land the vocal organs gave clearer sounds, gruffness was lost, and the accent was changed. The distinction was like that in music between bass and tenor.' T. III 329.
2) FRITSCH, blzz. 252, 256, 258.

opgevallen.[1] Wonderlijk zijn dikwijls de verklaringen, die men ervoor zoekt: 'The women', zegt b.v. Lady BARNARD, 'are very fat, on account of their sloth and constant eating' en zij zegt dat meermalen met nadruk. LIVINGSTONE is, voor zoover ik weet, de eerste, die de zaak bij haar juisten naam genoemd heeft: Steatopygia (vetstuit).[2] Onmiskenbaar is het ook, dat het gezonde leven en klimaat een krachtig menschenslag voortgebracht hebben; of de Afr. echter werkelijk zooveel 'taller and larger than their ancestors'[3] zijn, dient eerst nog statistisch vastgesteld te worden en blijft een interessante vraag voor ethnologen en sociologen.

1) Lady BARNARD passim, SEMPLE 31, Ba. 103 enz. L. I 146, II 10...
2) Missionary Travels (1854), blz. 98.
3) T. III 309.

Hoofdstuk VI.
De niet-Hollandsche Europeanen.

§ 1. De Duitschers.

Dat wij in het Kaapsch-Hollandsche volksleven maar weinig sporen van Duitsche inwerking mogen verwachten, is in de inleiding reeds opgemerkt. Den grootsten invloed hadden nog verstrooide individuen, zooals schoolmeesters en zendelingen, maar ook deze invloed was slechts gering. Want het gebrekkige onderwijs door afgedankte soldaten was tot het noodzakelijkste beperkt en de zendelingen arbeidden onder de inboorlingen en hierbij mag hun hun groote verdienste niet ontzegd worden. Het waren meest praktisch gezinde mannen met een nuchteren kijk op de ware toestanden, waardoor zij dan ook vaak den welgemeenden steun der Afrikaansche bevolking ondervonden, maar die door de philanthropische, niets ontziende zendelingen van meerdere Engelsche vereenigingen in kwaden reuk gebracht werden.[1)]

Over de weinige aan het Duitsch o n t l e e n d e w o o r d e n, welke niet tevens in Holland in zwang

1) Vergelijk T. IV 110, 171, 203, V 213, VI 346, VII 194 enz.

zijn, heeft HESSELING opheldering gegeven.[1] Het zijn er niet veel meer dan een dozijn, waarvan de Duitsche oorsprong onloochenbaar vast staat. Kenmerkend zijn in dit kleine aantal de soldateske krachtwoorden, 'uitdrukkingen die duidelik genoeg aantonen van welken aard die Duitse kolonisten waren'[1]: aapskilloeder (Du. Schindluder), bij mij seks (of siks), swerno(o)t, te(r) duiwel, verflakst, waarvan tegenwoordig de twee eerste weinig gebruikelijk zijn. Ook eenige schijnbare germanismen heeft HESSELING vastgesteld; het gevaar ligt echter voor de hand, dat men woorden en uitdrukkingen uit de Nederlandsche dialekten of uit vroegeren tijd voor Duitsch houdt. Woorden bij voorbeeld als 'Perl anstatt Paarl, perd anst. paard u.a.m.' zijn beslist geen 'deutsche Umbildung'[2]; 'skuld' heeft DU TOIT (blz. 81) verklaard uit de kreoolsche verbaalafleiding van het nomen, 'geval' als werkwoord komt in de 17e eeuw dikwijls voor, waar het huidige Nederlandsch 'bevallen' heeft, drijven = doen was Mnl.

Langs omwegen hebben nochthans de Duitsche kolonisten werkelijk tot de verrijking der volkspoëzie bijgedragen. Evenals in zijn vaderland, heeft ook in

1) Het Afrikaansch 33, 82-85, 109-110.
1) Het Afrikaansch 33, 82-85, 109-110.
2) Ik behoefde zulke vanzelf sprekende zaken in het geheel niet te vermelden, wanneer deze en dergelijke staaltjes niet in een zoogenaamd wetenschappelijk opstel waren te berde gebracht. De desbetreffende arbeid, vol gif en gal, en onmiddellijk een schrikbarende onkunde in de geschiedenis en de philologie verradend, is verschenen in de 'Mitteilungen des Seminars für orientalische Sprachen an der Kgl. Univ. zu Berlin' Jahrg. V B (1902), 3. Abt. blzz. 284-291, en heeft tot titel: Die Afrikaner und deren 'Taal'. - Eine Charakterstudie [!] von P.H. BRINCKER, Litt. Dr. [h.c.].

Zuid-Afrika de Z w a a b , die dit krachtens zijn verleden toch het allerminst verdient, den naam gekregen van een onnoozelen hals en op zijn onschuldig hoofd heeft zich een menigte van grappige verhaaltjes opgehoopt. Wie een domheid begaat, heet een Swaap[1] en alle mogelijke dwaze handelingen worden den 'Swapen' toegerekend. De aardigheden, die aan de Zwaben toegeschreven worden, zijn grootendeels 'Schildbürger'-geschiedenissen.[2] In Holland worden dezelfde verhalen toegedicht aan de bewoners van de stad Kampen. Van oudsher waren vele van deze Abderiten-geschiedenissen[3] gemeengoed van Nederlanders en andere volken, zoodat men voor Zuid-Afrika geen regelrechte ontleening uit Duitschland behoeft aan te nemen. Tot deze oude uit het vaderland medegebrachte kern behooren bij voorbeeld verschillende gebeurtenissen, die zich bij den bouw van het stadhuis (Afr. 'kerk' of 'huis') zouden afgespeeld hebben, zooals het naar beneden wentelen van het hout van den berg (Schildbürger, historie 8) en de alom bekende poging, om het licht in zakken naar binnen in het huis te dragen (historie 10); voorts, hoe men de diepte der bron wilde meten (Vorrede); hoe iemand om het vee te verdrijven,

1) Deze opvatting is oud en in Duitschland zelf reeds uit de 16e eeuw aangetoond.
2) Vergelijk 'Die Schildbürger'; oudste bewaarde druk van 1598; uitgegeven o.a. in KÜRSCHNERS 'Deutsch(e) Nationalliteratur', Band 25, en in BOBERTAGS 'Volksbücher des 16 Jahrh.' (Schildbürger = eigl. burger van Schilda, een stadje in de Pruis. provincie Saksen. - D.F.)
3) Abdéra in Thracië, berucht om de domheid van haar inwoners (D.F.).

op een teenen draagbaar (Afrikaansche variant: tafel) op den akker gedragen werd, opdat hij het graan (Schildb.: Salzkraut) niet zou bederven (historie 15); hoe men de koe op het dak (Sch.: Stadtmauer) trok, opdat zij het gras eraf zou vreten (historie 32). Veranderingen hebben ondergaan: historie 38 (‘Wie ein Schildbürger seines Pferdes schonet’): men beproeft een zwaar beladen wagen te verlichten, door zelf in te stijgen en de balken op de schouders te nemen; de geschiedenis van het opgraven der ‘entfallenen Rede’ (Vorrede): in Zuid-Afrika heet het met een meermalen gevarieerde woord-speling op ‘deur’ (deur en door): de Zwaben moesten een deur voor het huis halen, doch vergaten onderweg het woord en groeven ernaar op de plaats, waar zij het verloren hadden; - toen gebeurde het groote ongeluk, dat de voet van één hunner doorstoken werd, en men schreeuwde ‘Di's deur!’ En zoo was het woord teruggevonden.

Over deze oude laag heen heeft zich een nieuwe gevormd, die ten deele reeds in Europa, ten deele echter, zooals uit den inhoud blijkt, in Zuid-Afrika ontstaan is. In Holland wordt b.v. verhaald, hoe de kerkbouwers in Kampen (en in Edam) van een vogeltje leerden om de banken (of zooals in Afrika de balken) in de lengte in de kerk (Afrik. huis) te brengen. De Hottentotten, die onvergelijkelijke vertellers, hebben zich ook van deze dankbare stof meester gemaakt en daarop voortgebouwd. Dat meen ik te mogen opmaken uit den gruwelijken trek in de volgende ‘Swaap-stories’, welke vaak door Hottentotten worden verhaald. - Toen men het huis met een riet-dak had gedekt, hoorde men daarbinnen een heidensch lawaai: men had den

‘binnenaaier’ vergeten en om hem te bevrijden bleef niets anders over dan het huis af te branden. Zooals te verwachten was, werd de arme stakkerd verschrikkelijk door het vuur toegetakeld, de lippen vertrokken en de tanden door het vleesch. Die aanblik maakte de anderen woedend, omdat de man, zooals zij meenden, lachte, terwijl zij het huis weer moesten opbouwen. - Volgens een andere lezing werd het dak uit steenen samengesteld (een herinnering aan het Europeesche stadhuis) en toen gebeurde het, dat de metselaar zich plotseling ingemetseld zag, want hij had alle steenen om zich heen vast gezet en kon zijn hoofd noch naar boven noch naar beneden bewegen. Goede raad was duur; het dak weer afbreken ging niet aan en zoo werd er besloten, om den metselaar het hoofd af te snijden, waardoor men nog een paar steenen spaarde. ‘So geseg, so gedaan’. - Een anderen keer werden de Swapen gehuurd om koren te maaien. Bij de middagsrust deden zij den anderen arbeiders na, door de sikkels om den hals te hangen. Nu hadden zij er echter geen acht op geslagen, hoe de anderen hun sikkels weer afdeden, en daardoor bezeerden zij zich vreeselijk bij hun poging. Dit maakte hen wantrouwend jegens die nijdige dingen, zij wierpen de sikkels op den grond en toen de punten in de aarde drongen, liepen ze in aller ijl weg en wilden niets meer van het ‘kwaaie goed’ weten, dat zelfs de doode aarde beet.

Dan zijn er nog een aantal dwaasheden door enkele Swapen bedreven, die ik niet onder te brengen weet. Zoo de belachelijke poging van een Swaap om een ezel uit te broeden uit een kalebas, met de kostelijke ontknooping; de opmerking: wanneer het reeds zoo hard

is, om op een enkele veer te slapen, hoe hard moet het dan wel zijn op een heele matras vol veeren; de geschiedenis van den Swaap, die, bij gebrek aan een flesch, petroleum in zijn hoed liet gieten; en alsof dat nog niet voldoende was, keerde hij den hoed om en goot ook dat beetje ten slotte nog weg om zijn meester te wijzen, hoe hij de overige petroleum verloren had. Iets dergelijks is ook elders bekend.

Een kostelijke grappenmaker is U i l s p i e l (Eulenspiegel). Zijn geschiedenis, sedert het begin der 16e eeuw in Duitschland zoowel als in Holland tallooze malen gedrukt, en tot op den huidigen dag gelezen, leeft ook in Zuid-Afrika; staaltjes hiervan, in den geest van het land en der Hottentotten gemodificeerd, gaf Ons Klijntji in 1905. De herinnering aan het gedrukte werk[1)] wordt nog in leven gehouden door de bekende spreekwijze: Uilspiel in die maanskijn, gezegd van iemand, die iets dwaas' uithaalt. ('Die XX history sagt, wie Ulenspiegel in dem mondschein das mel in dem hoff bütelt'). Vele verhalen evenwel, die van dezen held in omloop zijn, zijn in het geheel niet in de oorspronkelijke verzameling te vinden. Zoo moet hij bij voorbeeld voor een paard steenen in de krib hebben gelegd, zoodoende de beteekenis van 'harde voer' (dat wil zeggen: kaf met koren) met moedwil letterlijk opvattende. En een anderen keer - dit vertelde een Kaffer mijnen zegsman - moet hij schapen de koppen afgesneden hebben, om ze tot drinken te dwingen, want het was hem bevolen, ze te laten drinken. - Van zijn voorliefde om zich - zooals in het oude volksboek -

1) De oude uitgave van 1515 te Strassburg werd herdrukt in BOBERTAGS Volksbücher.

met vuil te vermaken, heb ik niets vernomen. Dat komt misschien hier vandaan, dat de latere uitgaven het al te ruwe verzacht hebben en dat nieuwe vertelsels - waaronder zeker eenige der bovengenoemde - in de plaats der verwijderde kwamen.

Daarentegen worden eenige verhalen in laatstbedoelden trant verteld van een derden held der zotheid, namelijk van D o m J a n , echter met dit onderscheid, dat bij hem alles uit dwaze onbeholpenheid geschiedt, terwijl Uilenspiegel zijn grappen met boosaardigen opzet uitvoert. Gedraagt Uilenspiegel zich als een dwaas uit leedvermaak en scherpzinnige berekening, Dom Jan is het type van den echten domoor. Hij neemt de bevelen woordelijk op, niet om te plagen, maar omdat hij niet beter weet. Dom Jan wordt altijd begeleid door zijn broeder ‘Slim Jan’, van wien hij de bevelen ontvangt. Dit is een combinatie, welke in de sprookjes der geheele wereld geliefd is. - Toen zij beiden eens bij vreemden aan de middagtafel zaten, werd Dom Jan aangeraden, met eten op te houden, zoodra Slim Jan hem op zijn voet trapte. Toen de kat nu over zijn voet liep, kon men den geëerden gast niet bewegen, om nog een bete te nuttigen, waarvan het gevolg was, dat hij 's nachts een razenden honger kreeg. Met behulp van Slim Jan ontdekte hij een schotel met kalebas, maakte het echter zoo bont, dat beiden zich gedwongen zagen, het huis te verlaten, waarbij de domme ‘die Tür hinter sich zuziehen’ moest. Dat deed hij ook, door de deur uit de hengels te lichten en met zich mede te sleepen. Toen de twee in een boom geklommen waren, kwam er een troep Zwaben - opmerkelijk is deze aanraking der beide groepen - om daar onder uit te rusten. Toen

overvielen Dom Jan de natuurlijke behoeften. De Zwaben echter dachten er anders over en maakten de opmerkingen: ‘Ons liewe Heertjie geeft re'ent (regen); Ons liewe Heertjie geef kos’. Toen hem nu de deur te zwaar werd, liet Dom Jan haar los. Maar dat was voor de Zwaben te veel en met den uitroep: ‘Die Hemel val op ons’ gingen zij aan den haal. - Bij een andere gelegenheid gelukte het Dom Jan, den Zwaben hun eigen voeten terug te bezorgen, doordat hij zijn bezinning verloor en hen met de zweep uit elkander sloeg. (Vergelijk Schildb. historie 29). - Een anderen keer moest Dom Jan voor henbeiden eten halen. Toen hij echter bij Slim Jan, die de schapen hoedde, was aangeland, was er niets meer over, want hij had den geheelen weg langs zijn schaduw gevoederd. Een ander bevel vatte hij eens in dien zin op, dat hij allen schapen den linker poot afsloeg. - De motieven van de huisdeur enz. en van het ophouden met eten, wanneer de hond (Afr. kat) hem over de voeten loopt, vindt men ook in een Hollandsch sprookje, dat Dr. BOEKENOOGEN in ‘Volkskunde’ XIII 119 vlgg. liet afdrukken. Deze beide motieven, en andere gelijksoortige, zijn echter evengoed in zwang in vertellingen uit de meest verschillende landen. Dat de snakerijen van Dom Jan en Uilspiel door Duitschers naar Zuid-Afrika zouden gebracht zijn, behoeft dus niet aangenomen te worden. Wij hebben de verschillende vertellingen hier behandeld wegens het onderling verband.

Wij hebben reeds bij gelegenheid sporen van Duitschen invloed in lied en gezelschaps-poëzie aangetroffen (vergelijk blz. 17, 62 vlgg. en 132/3). Een school-

rijmpje, blijkbaar van Duitsche herkomst, is nog het volgende:

> Die wind die waai, Die haan die kraai,
> Die dag breek aan, Dis tijd om op te staan;

Vergelijk het bekende 'Ammenreim' met zijn verwanten (BÖHME, blz. 72):

> Der Wind der weht, Der Hahn der kräht enz.

§ 2. De Hugenoten.

De eenige herinnering aan den Franschen inslag in het Afrikaansche volk vormen, zooals wij zagen, de familienamen. Verscheidene Fransche doopnamen zijn nog geliefd: Pierre, Taillefer, Jacques. De oude boerderijen, welke de Hugenoten destijds in Frans(e)hoek en Drakenstein betrokken, doen nog door haar namen denken aan het voormalige vaderland van hun eerste meesters: Rhone, Languedoc, La Cotte, Dauphiné. Wanneer nu LA VAILLANT, die grootsprakige Nimrod, nog in het jaar 1772 vond, dat men de Hugenoten in Franshoek door hun bruin haar en hun huidskleur van de andere, blonde kolonisten kon onderscheiden, dan is dit slechts met voorzichtigheid aan te nemen, want juist zooals de Zuid-Franschen - en dat waren de meeste Hugenoten - vertoonen ook de eigenlijke Hollanders en vooral de Zeeuwen een sterke bijmenging van het alpinen-type met zijn donkere huid- en haarkleur.[1)] De bruinachtige tint, die heden onder de Afrikaners overheerschende is, is wellicht slechts voor het minste deel aan het zonnige klimaat toe te schrijven.

1) RIPLEY, The Races of Europe, London 1900, 137, 148, 297.

Algemeen neemt men aan, dat de Hugenoten sterk hebben ingewerkt op den godsdienstzin der Afrikaners. Of dit onder de hierboven in de inleiding aangehaalde omstandigheden werkelijk zoo van beteekenis is geweest, is nog de vraag. Wel mag men van hunnentwege een versterking der reeds voorhanden zijnde gevoelens aannemen, welke hun kiem hadden in de godsdienstigheid van den tijd en nieuwe opwekking vonden in de Afr. levensomstandigheden. Wij vinden, dat van het begin der nederzetting van vrije burgers af aan een onbesproken karakter voorwaarde was: 'none but married men of good character were to have ground ablotted to them', en slechte sujetten werden verbannen.[1] Zijn bewering ('Paul Kruger' blz. 2), dat het onrustige Fransche element den stoot aan den lust tot trekken gegeven zou hebben, had VAN OORDT nauwkeuriger moeten waar maken. - Een goed deel van de hun aangeboren hoffelijkheid in tegendeel hebben de Afrikaners zeker aan de Hugenoten te danken. [Niet dat de Hollanders onhoffelijk zijn, in tegendeel, men zal nauwelijks ergens in de wereld hulpvaardiger lieden, trouwer vrienden aantreffen dan in Holland, maar er ontbreekt daarbij te dikwijls het fijne gevoel in woord en daad]. 'The Dutch Boer', zegt TROLLOPE, 'with all his roughness, is a gentleman in his manners from his head to his heels'.[2] Daarmede in verband staat een zekere gevoeligheid,[3] die door lompheid licht geprikkeld wordt, maar die daarentegen des te toe-

1) T III 340, vergelijk L. II 148; T. II 64, 194, 392.
2) TROLLOPE II 248, vergelijk aldaar 241; vergelijk THOMPSON II 116.
3) CACHET 45.

gankelijker is voor voorkomendheid en belangstelling.

Als Fransche bastaardwoorden, die niet reeds in de 17e eeuw in zwang waren, stelde HESSELING slechts vast: burmót-kresán (een peresoort) en pawieperski (een perzik). 'Kamaste' en 'makrol' (Du. Makrone) zouden evengoed van Duitschen oorsprong kunnen zijn.[1)] Andere eigenaardigheden zullen gewis nog in Nederlandsche tongvallen terug te vinden zijn: zoo vraagt men bij voorbeeld ook in Oud-Alblas evenals in Zuid-Afrika: hoe zeg je? (vergelijk Ma. i.v. hoe) in plaats van: wat zeg je? - Van hun Fransche kultuur zijn maar weinig overblijfselen bewaard, hetgeen des te meer te begrijpen is, daar de 'réfugiés' dikwijls bovendien reeds verscheidene jaren in Holland hadden doorgebracht, vóórdat zij naar Zuid-Afrika gingen. Hoogstens konden zij eenige kleine sieraden redden; de meeste oude meubelen en porceleinen voorwerpen zijn verdwenen. Franschen invloed zoekt men in een karakteristiek versierden gevelvorm: 'There is a third kind of gable which has pilasters and other classical features and ornaments as distinguishing features. These are perhaps too ill-defined to warrant classification as a separate type, yet from their frequency in the districts settled by Huguenots one is tempted to associate them with French influences. There forms were common to all Europe, and as the houses are mostly dated 80 or 100 years after the arrival of the Huguenots, it may be thought that their national feeling in architecture had been stamped out with their language. Still, the French were at that time at the head of Europe in developing

1) Het Afrikaansch 81, 82.

a purer style of classic architecture, and some French influence there certainly has been, which, mingled with the architecture of Holland and Belgium, has helped to create a South African style'.[1)]

§ 3. De Engelschen.

Van den aanvang der inbezitneming door Engeland af aan werkten ook in Zuid-Afrika de staatkundige verhoudingen van Holland verdeelend: De Republikijnen kwamen in het gedrang, de Oranjeklanten sympathiseerden van harte met de nieuwe meesters en traden in Engelschen staatsdienst. Nog tegenwoordig gelden die families voor het meest verengelscht, die toentertijd de voeling met de massa hunner landgenooten verloren[2)]. De groote stroom der Engelsche immigratie kwam eerst lang na de inbezitneming; Grahamstown en omgeving werd in 1820 gekoloniseerd, langzamerhand werden Natal, de haven- en mijnsteden overwegend Engelsch. Over het algemeen blijft het platte land door de oude landbouw- en veeteelt-beoefenende bevolking bezet; de tegenstelling is dus tegelijk die van stad en land, van handel en boerenbedrijf. Waar Engelsche gezinnen in Hollandsche streken als het ware ingesloten werden, zijn zij in taal en zeden dikwijls 'verafrikanisiert' geworden. Gemengde huwelijken zijn niet zeldzaam; zij beteekenen echter meestal een verlies voor het oude element, daar zij hoofdza-

1) Old Col. Houses, blz. 5; verg. O.C.C. 299, waar Mrs. TROTTER deze nieuwigheid in verband brengt met de tegen het einde der 18e eeuw heerschende Fransche sympathieën.
2) Zie T. IV 28, 101, 147, 152, 201, 207, 244.

kelijk in de steden en in de groote dorpen plaats vinden. De groote massa der Engelschen gevoelt zich in Zuid-Afrika nog niet geheel tehuis; het begrip van één, tweetalige, Afrikaner-natie is pas in wording, heeft echter de toekomst vóór zich, want een physische en psychische beïnvloeding van het Engelsche type door bodem en Hollandsche buren kan onmogelijk uitblijven; de voortgang van dit proces is reeds duidelijk waar te nemen[1)] en voorbeelden hebben wij ter gelegener plaatse reeds nagegaan.

Hoewel dus de beide volken zich in het algemeen nog onvermengd handhaven, is toch de invloed der Engelschen op maatschappelijk gebied buitengewoon groot. Immers het Engelsch heeft den voorrang in wetgeving en rechtspleging, in handel en staatsdienst, bij het spoor-, post- en telegraafbestuur, in de sport, in de school en in de literatuur. En eerst in den tegenwoordigen tijd worden stap voor stap, onder zwaren strijd en worsteling gelijke rechten voor de Hollanders ook in de praktijk verkregen. Zelfs de kerk heeft moeite, onnoodige nieuwigheden volgens Engelsch en Schotsch voorbeeld in godsdienstregeling en -leer verre van zich te houden, des te meer, doordat een heele reeks van de knapste predikanten in de eerste helft der vorige eeuw uit de zusterkerk van Schotland overkwam. Het gaat hier natuurlijk in veel gevallen om politieke en technische nieuwigheden der 19e eeuw, waarbij men tegelijk met de zaken ook de terminologie overnam of naast goede Hollandsche woorden met voorliefde de Engelsche gebruikt of aan deze met een kleine wijzi-

1) Vergelijk BRYCE 364 vlgg., CHURCHILL 19-20.

ging een Hollandsch uiterlijk tracht te geven. Daardoor zijn er in de taal uitwassen te vinden als sessie, elektie, resolutie, briek (brake), enter (in de boekhouding), slopemmer (slobpail), tender, stemp, terwijl andere letterlijke vertalingen zijn: bezigheid (business = handelszaak), onze tijdgenoot (van een dagblad, Ndl. kollega), dit land, dit Huis (parlementaire uitdrukkingen), lichthuis enz. De taal bezit verder een menigte van onvaste begrippen, welke al naargelang der individueele omstandigheden gebruikt of vermeden worden, en zulke woorden zijn, daar zij in het maatschappelijk, niet in het technisch, verkeer een rol spelen, juist de gevaarlijkste: fout vinde, ruggegraat (in de beteekenis van ‘vastbeslotenheid’), optrek (voor opstellen), lijk (houden van), jij 's rech (hebt gelijk; of moet men dit als een kreolisme beoordeelen?), de titels Mister (M'eer = Middelnedl.-Vlaamsch, is nog tamelijk bekend), Missis (Afr. juffer) en Miss, zelfs gedrochten als brekfis (naast achtuurtjie), try (probeer), kitchen (kombuis), waak (‘walk’) zijn overheerschend in streken als Kimberley en de Oostprovincie, waar vele Engelschen wonen.

Het is een bedenkelijke onderneming, a n g l i c i s m e n in het Kaapsch-Hollandsch te willen opsporen. Men kan zich zoo licht vergissen, door oude geërfde of dialektische woorden voor speciaal Afrikaansche nieuwigheden aan te zien. Zulke totnutoe voor indringers gehouden woorden zijn bij voorbeeld: musiekdoos, welaf (beide te Oud-Alblas bekend), set (volgens TE WINKEL in Zeeland gebruikelijk voor Ned. servies, stel). In de 17e eeuw komen in Nederland vele toevallige overeenstemmingen met het Engelsch voor: een (goed) een, O mij(n)! story (ook Mnl.), meenen = bedoelen,

opgenomen, opgenomenheid, ik voel (zonder het wederkeerige mij); ook slippers en stoof (kachel), dikwijls door SCHOTEL aangehaald (stove is nog Vlaamsch), behoeven niet nieuw ontleend te zijn [voor zoover ik weet echter, kennen de oude huizen de 'stoof' in het geheel niet]. Het zeldzame 'achter die kinders kijk' = Ndl. zorg dragen voor (vergelijk DE BO, Westvlaamsch Idioticon op: achter) is waarschijnlijk eveneens dialektisch; Mnl. en hoogstwaarschijnlijk nog dialektisch zijn: aangaan (Ndl. voortgaan), dat mag zijn (Ndl. kan), bij die tijd, lot (bij voorbeeld 'een lot geleerdheid'); deze alle en nog meer zijn uit de woordenboeken aan te toonen. Zoo ziet men, dat dergelijke woorden maar in schijn vreemde woorden zijn. Hetzelfde mag men beweren van een reeks woorden, die in het Kaapsch-Hollandsch reeds vóór den Engelschen tijd werden opgenomen, zooals het feit, dat wij ze ook in het kreoolsche Neger-Hollandsch terugvinden, bewijst. Hier en ginds stammen zij vermoedelijk uit de achttiendeeeuwsche matrozentaal, die veel uit de taal der destijds opkomende Engelsche zeemacht had overgenomen[1)]. Deze zijn dus van Afrikaansch standpunt geen onmiddellijke ontleeningen uit het Engelsch, doch zijn door tusschenkomst der zeetaal binnengekomen. Voorbeelden zijn: roepen (= noemen), dagbreek, perdeskoen (in plaats hoefijzer), dip; andere laten zich verklaren als kreoolsche verbalizeering of adjektiveering van het nower: ik wonder, ik is honger (hetgeen dus niet met het Engelsche I am hungry gelijk te stellen is), ik is

1) HESSELING, Het Afrikaansch 70, Het Negerhollands 122 en in brieven.

spijt, of uit het wegvallen van het voegwoord ‘dat’ enz.[1)] Ja, men mag zelfs met tamelijk vertrouwen de stelling uitspreken: al zulke begrippen van het gemoedsleven, zooals meen, opgenome, ek wonder, welke algemeen bestaan blijven en zelfs door de geleerdsten niet zonder hartzeer ter zijde kunnen worden gesteld, zijn slechts schijnbare en derhalve geen anglicismen. Men mag daarom op goede gronden vermoeden, dat ook andere, nog niet verklaarde, woorden ouder zijn dan de 19e eeuw, zooals bij voorbeeld: krismis (in plaats kerstmis), keppie (muts, doch niet met de Engelsche e van cap; misschien uit Fransch képi?) naast kapet, die anner dag (eens, in het verleden), een dag (eens, in de toekomst), tijd neem (Duitsch?), moustache (Fransch?) naast snorre -, omdat zij zoo algemeen gangbaar zijn. En het is zelfs zeer de vraag of, afgezien van de vaktermen, wel een enkel anglicisme uit de 19e eeuw reeds hopeloos burgerrecht heeft gekregen.

Maakt echter reeds de overeenkomst in woordenschat en armoede der verbuigingsvormen de overname gemakkelijk, zoo wordt de overgang nog in de hand gewerkt door opvallende overeenstemming in uitspraak en klankstelsel. De sterke lippen-ontronding hebben beide talen gemeen, in beide ontbreken de zachte spiranten v en *3*, beide hebben de media g aan het begin van woorden en lettergrepen, beide wijken van het algemeen-Hollandsch af door de donkere kleur van de lange a, door de uitspraak van korte i en l. Wanneer men

1) Het Negerho., Glossarium, en aangevoerd door DU TOIT 75 vlgg. en 102. Een lange lijst van anglicismen, waarin vele onechte binnengeslopen zijn, vindt men in het tijdschrift ‘Unie’ van October 1907.

daarbij nog bedenkt, dat hier geen geographische grens de beide concurrenten scheidt, zooals dat meestal in meertalige landen het geval is, dan moet men wel toegeven, dat de toestand, op zijn minst genomen, onaangenaam is en in de praktijk veel moeilijkheid opleveren moet.

De ergste wortel van al het kwaad is de school. En geen wonder, want hier wordt dadelijk van den beginne af aan (ten spijt van alle paedagogische beginselen) het onderricht door middel der vreemde taal gegeven. Nu eerst doet men, vaak schuchter en bevreesd, de eerste stappen tot verbetering. De gevolgen van een een zoodanig verkeerd stelsel kan iemand, die de vreugde van het volkomen beheerschen zijner moedertaal kent, zich nauwelijks voorstellen. Het geheele denken, de geheele wijze, waarop dit tot stand komt, wordt voor vele jaren, zoo niet voor altijd, in verkeerde banen geleid, zoodat de meeste beschaafde jonge lieden niet bij machte zijn, over een wetenschappelijk onderwerp in hun moedertaal van gedachten te wisselen, terwijl denkvermogen en uitdrukkingskracht een onherstelbaar verlies lijden. Tot op laten leeftijd telt men in 't Engelsch, houdt men briefwisseling in het Engelsch, dicht, zingt en leest men bijna uitsluitend in het Engelsch, spreekt men aardrijkskundige, geschiedkundige, en technische woorden op zijn Engelsch uit (Mjunich = München, Emerrika, Sjarlemän = Karel de Groote, télegram, piäno); men spreekt van een lijn (versregel), van paint, van draw (als werkwoorden) en men is verheugd, wanneer de school ‘opbreek’ (vacantie krijgt).

In het k i n d e r s p e l , op de speelplaats van de

school, heeft de Engelsche invloed hevig gewoed. Evenals bij het overnemen van anglicismen wordt hier het indringen begunstigd door het oud-Germaansch gemeenschappelijk bezit van vele spelen. Zoo prenten zich licht Engelsche woorden, regels, liederteksten, zelfs geheele spelen in het geheugen en dreigen hier en daar de oude benamingen en formules geheel te verdringen. Wegkruipertjie wordt dikwijls tot I spy of Kicking the tin, Zakdoekjeleggen (C.T. I 284) wordt Drop handkerchief en Op en af wordt tot See saw, beide spelen met Engelsche rijmpjes. Bij het brugjesspel wordt dikwijls ‘Oranges and lemons’ gezongen, Perdjiespring noemen de jongens ook Leapfrog, Eénbeentjie Hopscotch. Zelfs in het oud-eerwaardige ‘albasterspeul’ zijn vreemdelingen ingeslopen, zooals kiepkiep (naast hou-hou), kieks (naast skoppe[n]s), kliers! (clear), poel (Engelsch pull? Zie Ma. op fonk). - Vooral bij het aftellen (‘uittel’) zijn vele rijmpjes van Engelschen oorsprong gebruikelijk. Van de meeste vindt men de verwanten in W. GREGOR's rijke verzameling van Counting-out Rhymes of Children. Ik haal hier eenige aan, die men in Afrika zelf voor oud en oorspronkelijk aanziet, maar die uit Engeland ontleend zijn.

Afr.	Gregor 14.
Wori, sori, sikidi, del,	Onery, twoery, tickery, ten,
Holti, kreti, neti, tel,	Allaby, crackaby, ten and eleven,
Pees, paas, muskadel,	Pin, pan, musky, dan
Twaina, twaina, kwintiwan,	I choose you out.
Jij is dar an.	
	Gregor 31.
Eine, deine, dane, des,	Eena, deena, dina, dust,
Ketlo, wene, wane, wes,	Catla, weela, wila, wust,
Iets, piets, miskoedel,	Spit, spot, must be done
Tilla, tala, twenty-one.	Twidlam, twadlam, twenty-one.

Ook opzettelijke veranderingen vinden plaats: zoo werd het Engelsche Ink, pink, penny, stink (GREGOR 29) in Zuid-Afrika tot: Ink, pink, poep, stink.

Nieuwe spelen zijn onder andere Rounders en Caps in the Bag. Ook in de gezelschapsspelen is zeer veel Engelsch overgenomen: Pandspelen, raadselspelen, Upjenkins enz. Dikwijls vindt men, dat een uitgestorven spel door een Engelsch vervangen is. Zoo waren 'Passing the slipper' en 'Passing the Ring' vroeger bekend als Schoentje schuiven (Slofje-onder) en Ring verschuiven (C.T. IV 120, 124), of Cat after Mouse als Kat en Muis (C.T. I 195); het aardige oer-oude rondedans-spel van 'Patertje langs de kant' (C.T. II 197, v. VI. 102, ERK und BÖHME nr. 977), dat nog voor weinige jaren bekend was[1)], wordt tegenwoordig (overal?) met de smakelooze begeleiding van 'Walking on the green gass' gespeeld[2)]. - Vele oude kunststukjes uit de school moesten voor Engelsche wijken. Wel kennen de kinderen bij voorbeeld nog het 'meulespeul' (C.T. VII 201, B. 644), herinneren zich oude lieden nog de rijmpjes, om het tellen door middel van geäccentueerde lettergrepen te leeren (C.T. VII 217: schrabjesspel) en de gebruikelijke kwajongensstreken (C.T. VII 237 vlgg.) zijn dezelfde, maar 'Geef het voort!' (239) is slechts als 'Pass it on!' bekend en opschriften als eigendomsbewijs in schoolboeken (246) en phantastische verklaringen (bij voorbeeld van P.R.E.F.A.C.E.) zijn alle Engelsch[3)].

1) Ma. i.v. kapater; JUNIUS, Zonnig Afrika 148.
2) Vergelijk ook blz. 81 noot 1.
3) Voor V.D.M. (Verbi Divini Minister) leest men schertsend 'Varkdoodmaker'.

Aan dezen toestand zijn de Afrikaners zelf niet zonder schuld. Ook zij lijden aan de algemeen Germaansche ondeugd van het na-apen van en voorkeur geven aan het vreemde, en dit was des te meer hier in Zuid-Afrika het geval, waar het volk slechts één voorbeeld van hoogere i n t e l l e k t u e e l e kultuur voor oogen had. Het volk was door overmachtige omstandigheden in geestesontwikkeling ten achteren gebleven en gewende zich er aan, de Engelschen, met hun imponeerend optreden, als het eenige voorbeeld van alle ware beschaving aan te zien. In het geheele gezellige verkeer heeft zich zulk een modezucht ingedrongen: de taal van den beschaafden omgang moet Engelsch wezen, men moet op de hoogte blijven en de nieuwste Engelsche romans gelezen hebben, men geeft zijn kinderen, zijn honden, zijn paarden Engelsche namen en de Engelsche namen voor familie-betrekkingen komen in de plaats van de van ouds overgeleverde. Om aan deze verkeerde opvattingen paal en perk te stellen, om een echten, nationalen geest, zoowel in het openbare als in het huiselijke leven aan te kweeken, zijn in de laatste jaren verschillende vereenigingen gesticht geworden, die reeds met goed gevolg werkzaam zijn. Van de houding ten opzichte van het Engelsche hangt de geheele toekomst van de volkszeden af.

Hoofdstuk VII.
Terugblik.

De historische mensch is in zijn gemoedsgesteldheid een produkt van twee faktoren: ras-instinkt en omgeving. Zoo is ook een koloniaal volk het produkt van zijn afkomst en van den bodem. In het onderhavige geval is het aan te bevelen, de geschiedkundige gebeurtenissen, welke ten deele in minder vaste betrekking tot den bodem staan, af te zonderen en zoodoende drie werkende krachten, ras, bodem en geschiedenis, aan te nemen.[1)] Het is nu de vraag, welke van deze drie faktoren den sterksten invloed op de ontwikkeling van het Afrikaansche volkskarakter uitgeoefend heeft. Het werd reeds in het tot hiertoe medegedeelde aangeduid, dat de bijdrage der Duitsche, Fransche en andere elementen nauwelijks in aanmerking komen tegenover het beslist overheerschen van den Hollandschen faktor; zelfs de belangrijke ontleeningen op geestelijk gebied zijn spoedig geässimileerd geworden, daar zij met het karakter van het volk overeenkwamen. Wij zullen dit hier nader omschrijven.

Een nauwkeurige beschrijving van het volkskarakter zou zich natuurlijk ook met de plaatselijke afwijkingen,

1) Vergelijk J. BRYCE, Bilder aus Süd-Afrika, Hannover 1900 blz. 71.

al naar den aard van het bedrijf of naar de physische gesteldheid, bezig moeten houden.[1)] Zoo brengen de aard van het bedrijf, de historische en geographische gesteldheid, het met zich mede, dat de wijnbouwer fijnere omgangsvormen bewaart dan de korenboer, terwijl de veeboer, die in het armoedige, afgelegen binnenland woont, ook nog bij dezen in algemeene beschaving achter staat en andere zeden en levenswijze heeft. In het algemeen kan men bij het Afrikaansche volk twee duidelijk uitgedrukte typen onderscheiden, zonder dat nochthans een zuivere aardrijkskundige grenslijn te trekken is: wij willen ze aanduiden als het Bôlander- (in het Zuidwesten) en het Ondervelder-type. Het onderscheid heeft tot oorzaak, dat de bodem in zijn meest idealen vorm sedert twee eeuwen bijna ongestoord op het eerste kon inwerken, terwijl het laatste in veel sterkere mate het voortbrengsel is van zijn ras en zijn geschiedenis, die zelfs de zuivere inwerking der natuur ten deele heeft opgeheven. De vroolijke levenslustige Bôlander is een kind van de lachende zon, in rust en behagelijkheid aan den invloed van het heerlijke klimaat overgelaten. De zwaartillende Ondervelder daarentegen is een kind der smarte, die hem het instinkt van zijn ras (dat immers zelf in den

1) Vergelijk de indeelingen bij Me. II hoofdstuk 7; STAVORINUS (Duitsche vertaling) 121 vlgg. (Stad tegenover land); Sp. 468; Ba. II 386 (Bedrijf); LIVINGSTONE 98 vlgg.: ‘Cape communty’ tegenover Boeren (bevooroordeeld); L. I 148, II 10, 266 (vlakte: hoogland). - Over den invloed der omgeving op het karakter, vergelijk BRYCE 82; het is belangwekkend, hoe overal in het Onderveld de bodem de oorspronkelijke ras-eigenschappen slechts verscherpte.

strijd tegen den bodem in het moederland ontstaan is) deed behouden en hem dichter bij den oer-stam hield.

De overgeleverde karaktertrekken spreken tot ons. Zoo bij voorbeeld de oud-Romeinsche gestrengheid, die nog grootendeels in het Noorden heerscht en voor het kindergemoed zelfs bedenkelijke gevolgen kan hebben. De ouders en volwassen broeders en zusters laten zich niet zoo vertrouwelijk met de kleinen in. Daarentegen is in het Zuiden te weinig tucht en te veel vrijheid. Voor deze verhouding is het kenteekenend, dat in het Oosten en het Noorden de liefkoozende verkleinnamen zeldzamer gebruikt worden (Hendrik: Hennie, Pieter: Pietie, Anna: Annie); evenzoo ontbreken daar in vele gevallen de karakteristieke verkleiningswoorden voor levenlooze voorwerpen (bone: boontjies). Daaruit mogen we een werkelijk bewuster gevoel voor verkleinwoorden opmaken dan men misschien zou veronderstellen, in ieder geval bij de roepnamen en de personificaties van dieren en voorwerpen. Het gevoel voor humor is in het Zuiden, tegenover den meer algemeen Duitschen aanleg, die niet licht ‘einen Spass versteht’, rijker ontwikkeld en slaat zelfs meermalen over tot smakeloosheid (‘lafheid’, ‘stuitigheid’).

Nochthans overheerschen, alles bij elkaar genomen, de gemeenschappelijke stam-kenmerken in het karakter van den Afrikaan, zooals uit de hieronder volgende vergelijking blijkt. Links staat FRUIN's karakterteekening van het Nederlandsche volk,[1)] rechts vindt men eenige

1) ROBERT FRUIN's Verspreide Geschriften, 's Gravenhage 1900-1905, I 1-21: Het Karakter van het Nederlandsche Volk, daaruit § 5. [De aanhalingen uit FRUIN enz. bleven in de vereenvoudigde spelling, welke SCHONKEN sinds einde 1905 volgde. - D.F.]

uitspraken van andere schrijvers over de Afrikaners, die nog naar believen aangevuld konden worden.

Hollanders.	**Afrikaners**
De hoofdtrekken van het Ned. volkskarakter zijn samen te vatten in het woord: phlegmaties. Wij gebruiken daarvoor het woord: bedaard, dat in zijn volle betekenis in geen andere taal zijn wederga vindt. Het lost zich op in de termen: bedachtzaam in het overleggen, langzaam in het handelen, koel in voorspoed, niet druk in 't genot, geduldig in tegenspoed, niet hartstochtelik in het ongeluk, volhardend bij weerstand.	De Transvalers hebben een goed deel van het Hollands phlegma (C. 415). Visachtige kalmte, bedaardheid (Br. 49). Gezond verstand (C. 416). Zie boven blz. 93. De geschiedenis! T. VII 161; onverschrokkenheid (Pl. 284).
Deze eigenschappen, wanneer zij tot gebreken en ondeugden overslaan, ontaarden licht in traagheid, flauwheid, plompheid en stijfzinnigheid. De omgang met vreemden en zelfs met bekenden gaat stroef; in innige, huiselike kring is er vertrouwelike aansluiting.	Tegenover vreemden zeer terughoudend, wel beleefd, maar niet openhartig. Wie echter eens... (Me. I 633). Beleefd achterhoudend (C. 416). Vergelijk T. VI 339.

De Nederlander is niet woordenrijk, noch mild met beloften en betuigingen, maar als hij voorgenomen heeft iets te doen, kan men op hem rekenen.	De Afrikaner wel. Hierboven blz. 40 (Fransche ‘politesse’). Eerlik in 't nakomen van verbintenissen. (Bo. 172, maar zie boven blz. 39-40).
Lichtzinnigheid en verkwisting zijn geen volksgebreken.	(Het Afrikaansche optimisme ontaardt inderdaad dikwijls in lichtzinnigheid).
Met nieuwigheden loopt de Nederlander niet licht weg... Het ontbreekt hem niet aan ondernemingszucht, maar hij wil gaarne van de uitslag zeker zijn... Volgen is hem liever dan voorgaan, maar eens op weg zal hij niet wispelturig omkeren, en zo volbrengt hij wel eens wat 'n ander liet steken. Van grootse opvattingen terugdeinzend, is hij nauwlettend in 't kleine...	Vergelijk boven blz. 93. Enterprise... (A. 22). ‘Die kat uit die boom kijk’ (ook Holl.) Zie boven blz. 128. Persevering (T. II 116). Spreekwoord: Jij moet 'n Afr. in 'n hoekie ja(ag) voor hij wijs wat hij kan.
Zijn bezadigd overleg geeft hem zelfvertrouwen en zelfstandigheid. Daarom is hij in hoge mate gesteld op persoonlike vrijheid...	Zelfvertrouwen (Bo. 70, Bryce 82). The most hardy, selfreliant and hospitable of all Europeans, T. III 342. They brought to this country an unconquerable love of liberty (T. II 368). Onafhankelijkheidszin (Bryce 127).

Niet zonder provincialisme (blz. 15) en partikularisme.	Zie boven blz. 92.
De zindelikheid heeft haar voorname grond in de vochtigheid van het klimaat.	En zoo de onzindelijkheid omgekeerd een gevolg van de droogte enz. (boven blz. 93 en 94).
Huiselikheid.	Cachet blz. 422 e.a.
Godsdienstigheid.	a deepseated feeling of trust in the Almighty God (T. II 368).
Werkzaamheid: de grond eist aanhoudende zorg.	a spirit of patient industry (T. II 368). Men behoeft niet voor het dageliks brood te zwoegen (C. 414, vgl. L. I 76).
Natuurlike goedaardigheid.	Courteous and kind (Trollope II 241).
Weldadigheid.	People more charitable never existed (T. III 342). Edelmoedig wanneer 't er op aankomt elkaar te helpen (Bo. 172; vgl. C. 414, 417).

Hieruit zien wij, hoe weinig de bodem eigenlijk aan den oorspronkelijken aanleg heeft toegevoegd; de invloed van het ras overweegt verreweg. Nochthans hebben juist de geaardheid van dezen bodem en de geschiedenis, die zich daar op af heeft gespeeld, een nieuwen geestesinhoud aangebracht, die zijn plaats naast den ouden opeischt. De vorm van gevoelen en denken (gemoedsgesteldheid, geloof, christelijk zoowel als mythologisch,

de geest der namenkunde) is bijna onveranderd gebleven, de inhoud evenwel (bedrijf, geschiedenis, dichtkunst) is voor een groot deel nieuw, en vooral op dezen inhoud moeten wij ons recht doen steunen, om de Afrikaners een nieuw volk te noemen. In het kort te zamen gevat, treden ons de uitkomsten van ons onderzoek als volgt voor oogen: Overgeleverd uit het vaderland is bijna het geheele gebied van zeden en gebruiken, verreweg het grootste deel van de geestelijke en de kleinste helft van de materieele kultuur. Voortbrengselen van den bodem daarentegen, in omgekeerde verhouding, zijn: het grootste deel der materieele kultuur (woning en bedrijf), het kleinste deel der geestelijke kultuur (dichtkunst en vermaken) en een nog geringer deel der zeden. Wat nu de oorzaak dezer verschuiving aangaat, deze is gelegen in de macht van den bodem. Aan den eenen kant bracht hij gewin, daarentegen ook verlies, omdat hij niet geschikt was voor een grootere bevolking. Juist de gebruiken van het gezelschapsleven zagen wij overal in hun bestaan bedreigd: de rijmpjes der kinderspelen, de liederen en feesten. Van veel gewicht is verder het feit, dat in de kinderkamer meer poëzie behouden is gebleven. Dit is de verdienste der moeder, de machtige beschermster der volkszeden.

Naast den bodem speelde de geschiedenis, de aanraking met andere volken, haar vervormende rol: zoo werden aan geloof en bedrijf nieuwe bestanddeelen toegevoegd en werd de taal omgevormd, zonder dat daardoor de wijze van denken in den grond werd beïnvloed.

Het zou den schijn kunnen hebben, dat dit karakterbeeld al te idealistisch gekleurd is, doch men bedenke,

dat de volkskunde zich met het volk als geheel bezighoudt en de vele individueele uitzonderingen niet in beschouwing kan nemen. Voorts neme men in aanmerking, dat wij hoofdzakelijk de landelijke bevolking in het oog gevat en ter plaatse reeds op den verderfelijken invloed van het (Europeesche) stadsleven gewezen hebben, en dat ten slotte de geschiedkundige aard van ons onderzoek het met zich medebracht, dat de meer eenvoudige toestanden uit het verleden hierbij wel een gewichtige plaats moesten innemen.

Mocht men evenwel meenen, dat het geen pas geeft, de zwakheden van het volk te verschoonen, dan zou ik er gaarne nogmaals den nadruk op gelegd willen zien, dat de mensch in laatste instantie volkomen het schepsel van zijn omgeving is en zich niet onttrekken kan aan den dwang der omstandigheden. Een krachtig korrektief voor de zwartkijkers is het werk van den menschkundigen LICHTENSTEIN en een gerechtvaardigd slot zijn de woorden van THEAL: They were simply Europeans of an advanced type who had adapted themselves to a rough environment.

Lijst van aangehaalde schrijvers

met opgave der voornaamste plaatsen, waar zij in dit werk voorkomen, en der afkortingen van hun namen.[1)]

ANDEL (VAN), Volksgeneeskunst in Nederland, 70.

ANDERSSON, Lake Ngami, 42, 165.

A. AYLWARD, The Transvaal of to day, 8, 30, 37, 40, 41, 43, 85, 94, 164, 165, 201.

BAKER, The Origin of old Cape Architecture, 71, 78, 79, 80 enz.

BARNARD, Lives of the Lindsays, 51, 101, 176.

Ba. BARROW, An Account of Travels into the Interior of S. Africa, 9, 48, 51, 94, 95, 101, 146, 166, 176 enz.

BARTER, The Dorp and the Veld, 100.

BASSET, Contes populaires d'Afrique, 136, 138, 153.

1) Het voor de Nederl. uitgave gereed maken en nauwkeurig bijwerken dezer lijst is grootendeels te danken aan mijn vriend W. VAN RUSSEN GROEN.
Van mijn oorspronkelijk plan, om opgave van nieuwe drukken (b.v. LION CACHET, SCHOTEL, STOETT) te doen, heb ik uit vrees voor verwarring afgezien. Een uitzondering maakte ik, blz. 8, voor THEAL.
Ook meende ik, ten slotte, dat het niet in de lijn dezer uitgave lag, mededeeling te doen van het vele, dat sedert SCH.'s overlijden in en over Z.-Afr., in en over het Kaapsch-Hollandsch verschenen is (D.F.).

BEZEMER, Javaansche en Maleische Fabelen en Legenden, 141.

Bl. BLEEK, Reineke Fuchs in Afrika, 136, 140, 146, 149, 153, 175.

Bk. BOEKENOOGEN, Onze rijmen, 14, 53, 66, 111.

BOEKENOOGEN, in: Album Kern, 169, 172.

BOEKENOOGEN, in: Volkskunde, 53, 184.

B. BÖHME, Deutsches Kinderlied und Kinderspiel, 14, 15, 16, 49, 64, 137, 138, 185.

BÖHME, Gesch. des Tanzes, 49.

Bo. BORCHERDS, Memoirs, (vert. door F.H. OLLAND), 8, 20, 22, 31, 35, 42, 48, 51, 68, 82, 101, 161, 201, 202.

Br. BREEMEN (VAN), Schetsen en Beelden uit Z.-Afrika, 10, 22, 37, 49, 63, 110, 139, 152, 200.

BRINCKER, Die Afrikaner und deren 'Taal', 143, 178.

BRYCE, Bilder aus Süd-Afrika, 189, 197, 198, 201.

Bu. BURCHELL, Travels in the Interior of S. Africa, 9, 23, 29, 81, 83, 100, 102, 126, 143, 146.

BURGERS, Tooneelen uit ons Dorp, 23, 50, 108.

C. CACHET, (LION), De Worstelstrijd der Transvalers, 10, 134, 186, 200, 202.

CHURCHILL, 189.

COLENBRANDER, 5.

C.H. Zie TROTTER, Colonial Houses.

DE BO, Westvlaamsch Idioticon, 191.

DE COCK, Volksgeneeskunde, 70.

C.T. DE COCK en TEIRLINCK, Kinderspel en Kinderlust in Z.-Nederland, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 64, 65, 66, 67, 81 enz.

DÉHERAIN, Toponomie de la Col. du Cap de B.E. au XVIIIième siècle, 127.

DE MONT (POL), Vlaamsche Vertelsels, 63.

DE MONT en DE COCK, Dit zijn Vlaamsche Vertelsels, 53, 136, 139.

De Unie, 141, 192.

DE VILLIERS, briefwisseling, 38, 39.

De Volkstem, 136, 140.

D.B. Driemaandelijksche Bladen 43, 45, 69, 100, 164.

P(1). DU PLESSIS, Uit de Gesch. van de Z.A. Republ., 8, 29, 30, 32, 43, 90, 101, 200.

DU TOIT, Afrikaanse Studies, 123, 130, 143, 151, 158, 162, 169, 174, 178, 192.

DUYSE (VAN), Het Oude Ned. Lied, 62.

DIJKMAN, Di Suid Afrik. Kook, Koek en Resepte Boek, 68, 101, 145, 165.

D. DIJKSTRA, Uit Friesland's Volksleven, 10, 43, 45, 54, 69, 105, 164 enz.

ELLIS, S.A. Sketches, 42.

Erk u.B. ERK u. BÖHME, Deutscher Liederhort, 63 enz.

FAVRE, Maleisch-Fransch Woordenboek, 172.

Folklore Journal of the S.A. Folklore Society (The...), 42.

FRITSCH, Die Eingebornen Südafrikas, 135, 153, 175.

FRUIN, Verspreide Geschriften, 199 vlgg.

GALLAND, Geschichte der holl. Baukunst und Bildnerei, 79.

GALLEE, Het Boerenhuis in Nederland en zijn bewoners, 71.

GALLEE, Dagbladverslag, 75.

GREGOR, Counting-out Rhymes, 194, 195.

GRIMM, Kinder- u. Hausmärchen, 136, 139, 140.

GYSTER, 119, 122.

HAHN, Tsuni Goam. The Supreme Being of the Khoi-Khoi, 150.

Harreb. HARREBOMEE, Spreekwoordenboek d. Nederl. Taal, 45, 59, 60.

HELD (VON), Märchen und Sagen der afrikanischen Neger, 136, 138.

HESSELING, Het Afrikaansch, 115, 118, 125, 158, 159, 167, 168, 178, 187, 191.

HESSELING, Het Negerhollands der Deense Antillen, 125, 130, 143, 167, 171, 191, 192.

HESSELING, in: Taal en Letteren, 115.

HEUKELS, Wdb. der Nederl. Volksnamen van Planten, 68, 126, 127.

HEWAT, Bantu Folklore, 145.

HÖFLER, 70.

HOOGENHOUT, Praktisches Lehrbuch der Kaph. Spr., 11, 172.

JOOS (AMAAT), Raadsels van het Vlaamsche Volk, 55, 56, 57.

JUNIUS, Zonnig Afrika, 52, 101, 102, 195.

KALFF, Het Lied in de Middeleeuwen, 62.

KERN, briefwisseling, 170, 171, 174, 175.

KESTELL, briefwisseling, 37, 41, 89, 121.

K. KOLB, Caput Bonae Spei Hodiernum, 9, 21, 22, 29, 44, 79, 96, 102, 106, 110, 125, 143, 145, 146, 147, 153, 159, 165, 166.

LA VAILLANT, 185.

LEEGHWATER, Haarlemmermeer Boek, 103.

LEIBBRANDT, Precis of the Archives of the Cape of Good Hope (Vert. van v.R.'s Dagverhaal), 8.

LE ROUX, Beschrijvende Klankleer v/h Afr., 11, 170.

L. LICHTENSTEIN, Reisen in südl. Afrika, 9, 32, 36, 37, 48, 51, 52, 92, 94, 101, 104, 155, 161, 165 enz.

LIVINGSTONE, Missionary Travels, 92, 176 enz.

LLOYD, Reports concerning Bushman Researches, 149, 154.

Ma. MANSVELT, Kaapsch-Hollandsch Idioticon, 10, 15 enz.

MANSVELT, Holl.-Afr. Liederbundel, 63, 116.

MAUCH, Reisen im Innern von Süd-Afrika, 23, 85, 95.

MELT BRINK, 117.

Me. MENTZEL, Beschreibung des Afr. Vorgebürges der Guten Hoffnung, 9, 20, 30, 35, 68, 95, 96, 103, 161, 166, 198, 200.

MERINGER, Das deutsche Haus, 71, 73, 76.

M. MEYER, Deutsche Volkskunde, 10, 12, 20, 22, 43, 52, 60, 71, 73, 75, 108.

MEYER (ERICH), D.S.W.A. Zeitung, 115.

MEYER, Konv. Lexicon, 166.

MEYER-BENFEY, Preussische Jahrbücher, 115.

MULLER, Zuid-Afrika, Reisherinneringen, 122.

NICHOLSON, The Cape and its Colonists, 82. NIXON, 37, 94.

O.C.C. Zie TROTTER, Old Cape Colony.

O.K. Ons Klijntji, 11, 40, 54, 62, 121, 136, 139, 140, 142, 153, 182.

O.V. Ons Volksleven, 43.

OORDT (VAN), Paul Krüger, 186.

OPPREL, Het Dialekt van Oud-Beierland, 106.

Patriot Woordenboek, 131.

PESSLER, Das altsächsische Bauernhaus, 76.

POLLE, Wie denkt das Volk über die Sprache? 142.

REID, Architecture of the Past in S.A., 76.

RIEBEEK (VAN), Dagverhaal, 8.

RIPLEY, The Races of Europe, 185.

Sch. SCHOTEL, Het Oud-Hollandsch Huisgezin, 10, 20, 21, 28, 34, 35, 47, 76, 79, 159, 180 enz.

SCHOWALTER, in: Der Deutsche, 45.

SCHUCHARDT, 167.

SEMPLE, Walks and Sketches at the Cape of Good Hope, 31, 36, 51 enz.

SHAW, The Story of my Mission in South Eastern Africa, 80, 86, 103.

SIMROCK, Das deutsche Rätselbuch, 55, 57, 58, 65, 133 enz.

SKEAT, Malay Magic, 162.

Sp. SPARRMANN, Reise nach dem Vorgebirge der Guten Hoffnung, 9, 26, 72, 101, 102, 130, 146, 153, 168 enz.

STAVORINUS, Reise, 31 enz.

STOETT, Nederl. Sprww. 33, 59, 60.

STOW, The Native Races of South Africa, 135, 150, 151.

TEIRLINCK, Folklore Flamand, 41.

TER GOUW, De Volksvermaken, 47, 52, 63.

TE WINKEL, in: Pauls Grundriss der germ. Sprachen, 169.

	TE WINKEL, 166, 167, 190.
T.	THEAL, History of South Africa, 7 enz.
	THEAL, Kaffir Folklore, 149, 153.
Th.	THOMPSON, Travels and Adventures in S. Africa, 10, 23, 186.
	THUNBERG, Reisen, herausgegeben von FORSTER, 103, 145, 165, 166.
	TROLLOPE, South Africa, 100, 101, 186, 202.
O.C.C.	TROTTER, Old Cape Colony, 71, 188.
C.H.	TROTTER, Old Colonial Houses of the Cape of Good Hope, 71, 79, 80, 188.
v. Vl.	VLOTEN (VAN), Ned. Baker- en Kinderrijmen, 14, 15, 17, 19, 34, 55, 63, 64, 65, 66, 67, 132 enz.
	VILJOEN, Beiträge, 11, 169, 172, 174.
Vo.	Volkskunde, Tijdschr. voor Nederl. Folklore, 10, 26, 42, 43, 44, 59, 126, 127, 139 enz.
	WEISE-POLLE, 61.
v.W.	WIELLIGH (VON), Dire Storiis, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142,
	WOSSIDLO, Mecklenbürgische Volksüberlieferungen, 55.
	WUTTKE, Deutscher Volksaberglauben der Gegenwart, 43, 70, 105, 166.
Z.A.T.	Het Zuid-Afrik. Tijdschrift, 10, 45, 48 enz.
	ZIJL (VAN), in: Ons Land, 172.

Afkortingen.

(Voor de afkortingen der aangehaalde geschriften zie blzz. 205 vlgg.).

Afr(ik).	= AfrIka(ansch), Afrikaner(s).
Du.	= Duitsch(ers).
Eng(l).	= Engelsch(en).
Fr.	= Fransch(en).
Holl.	= Holland(sch), Hollanders.
Int. Arch.	= Internationales Archiv für Ethnographie.
i.v.	= in voce (op het woord).
jrg.	= jaargang.
K.-H.	= Kaapsch-Hollandsch (-ders).
Mal.	= Maleisch (-ers).
Mn(d)l.	= Middelnederlandsch.
N(e)d(l).	= Nederlandsch (-ers).
Port.	= Portugeesch.
var(r).	= variant(en).
vgl.	= vergelijk.
vlg(g).	= en volgende.
Wdb.	= Woordenboek.